

САДРЖАЈ

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНЦИ

<i>Budi se Istok (i Zapad) (Uz antropocentrički zaokret u lingvistici dvadesetog veka)</i> (Д. Шипка)	7
--	---

ПРИКАЗИ

Д. Гортан-Премк: <i>Полисемија и организација лексичког система у српском језику</i> (Р. Драгићевић)	12
Б. Станковић: <i>Лексикографски огледи</i> (С. Ристић)	18
Е. А. Земская (ред.): <i>Русский язык конца XX столетия (1985–1995)</i> (Ћ. Оташевић)	22
М. Златановић: <i>Речник говора јужне Србије</i> (Р. Жугић)	33

ОСВРТИ

Књиге, монографије

С. М. Толстой: <i>Морфонологија русског језика</i> (Б. Сикимић)	42
D. Škiljan: <i>Javni jezik</i> (Ј. Петровић)	43
B. Spolsky: <i>Sociolinguistics</i> (М. Ђинђић)	46
М. Телебак: <i>Говоримо српски</i> (И. Бојовић)	47
М. Kulić: <i>Jezik prije jezika</i> (В. Павковић)	48
Ћ. Шушњић: <i>Рибари људске душе</i> (Р. Жугић)	49

Зборници

<i>Мир звучаћий и молчаћий</i> (Т. Петровић)	51
<i>Основы балканского языкознания. Часть 2</i> (Д. Новаков)	54

Речници

V. Vinja: <i>Jadranske etimologije</i> (Ј. Влајић-Поповић)	56
М. Милојковић: <i>Речник ђачког жаргона</i> (Ћ. Оташевић)	59
<i>Толковый словарь языка Совдепии</i> (К. Милић-Пајић)	61

ИЗ ДРУГЕ РУКЕ

<i>The MIT Press</i> (нова издања) (Р. Драгићевић)	64
<i>The Dictionary of American Slang</i> (З. Милићевић)	68

ДИСЕРТАЦИЈЕ

- Р. Драгићевић: *Творбена и семантичка анализа придева који означавају људске особине у савременом српском језику* 69

ПРОЈЕКТИ

- Биљана Сикимић 83
Korpusno istraživanje upotrebe lokalnih i temporalnih deiktika (spontano) govorenog i (reflektirano) pisanog bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika
(С. Стевановић) 86

БИБЛИОГРАФИЈЕ

- Радови југословенских лингвиста објављени у иностранству (1) 94

ТРИБИНА

- Традиционално и модерно у српској лингвистици* (1) 100
Д. Гортан-Премк: *О традиционалном и модерном у нашој лингвистици* ... 101
П. Пипер: *Осврт на традиционално и модерно у српској лингвистици* 105
Лј. Рајић: *Tradicionalno i moderno u srpskoj lingvistici* 111
Ж. Станојчић: *Традиционално и модерно у лингвистици* 118
Д. Šipka: *Dimenzije i svrhovitost tradicionalnog i modernog* 121

ХРОНИКА

- Рад Лингвистичке трибине* (С. Ристић) 123
Лингвистичка секција Филолошког факултета у Београду (Т. Грек) 125
Osnivanje Društva za lingvistiku Srbije (Јб. Рајић) 126

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНЦИ

ISSN YU 1450-9083

UDK 800.1

Pregledni članak

maj 2000.

Danko Šipka (Poznanj)

Budi se Istok (i Zapad)

(Uz antropocentrički zaokret u lingvistici kraja dvadesetog veka)

Neposredan povod ovog pregleda jesu dve naizgled sasvim različite novoizašle knjige, koje su se pojavile na dva različita kraja sveta, u dve različite lingvističke tradicije. Prva je knjiga Georgea Lakoffa (Džordž Lejkof) i Marka Johnsona (Mark Džonson) *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to the Western Thought* (u izdanju Basic Books iz New Yorka, 1999. godine, na xiv+624 strane) izrasla iz zapadnoevropske lingvističke tradicije (čak i ako nastoji da napravi radikalni zaokret u odnosu na istu tu tradiciju). Druga je studija Valerija Veniaminoviča Morkovkina i Anne Valer'evne Morkovkine pod naslovom *Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем)*, u izdanju Instituta ruskog jezika "A.S. Puškin" iz Moskve, 1997. godine, na 414 strana, ukorenjena u ruskoj lingvističkoj tradiciji. Te dve knjige razlikuju se ne samo po lingvističkim tradicijama u čijim koordinatama funkcionišu, već i zahvatu. Dok je knjiga Lakoffa i Johnsona širokoobuhvatna, upravo nadlingvistička rasprava, studija Morkovkinih zapravo je mikrosekcija jednog segmenta zajedničkog i mentalnog leksikona (ona se bavi ruskim agnonimima, rečima koje većina govornika ruskog jezika ne poznaje). Mada znatno različite po zahvatu ove su dve studije ipak slične po pristupu, upravo po onome šta istražuju. I više od toga, one se nekako nadopunjuju, prilazeći istome sa dva različita kraja, odozgo i odozdo. To je upravo i polazna tačka razmatranja u ovom pregledu. Dve navedene knjige, kojima ćemo se obraćati na prigodnim mestima, zapravo su znamenja snažnog antropocentričkog zaokreta, prevrata, promene paradigme (kako ko hoće) u lingvistici kraja dvadesetog veka, na Zapadu i Istoku podjednako.

Kako sve druge, tako i ova smena paradigme nije se desila preko noći. Građena je, pripremana i najavljivana tokom čitavog ovog, a i kroz nekoliko prethodnih vekova. Zato će ovaj pregled početi od tih korena iz kojih je izrasla

promena paradigme, zatim se usredotočiti na samu promenu i novija zbivanja posebno u kontekstu one prethodne, lingvocentrične paradigme, a na kraju se vratiti dvema pomenutim knjigama.

U najgrubljoj optici gledano, jeziku se može prići s dve strane. Jezik se može posmatrati kao autonoman entitet nezavisan od drugih ljudskih kognitivnih sposobnosti, upravo čak ne ni kao jedna od kognitivnih sposobnosti, nego kao entitet koji gotovo da postoji nezavisno od čoveka. Ovaj se pristup može, sledeći terminologiju Morkovkinih iz pomenute studije, odrediti kao lingvocentrizam. S druge strane, jeziku se može prići kao jednoj od ljudskih kognitivnih sposobnosti usredotočivši se na nosioca jezika. Ovo je, opet prema Morkovkinima, antropocentrički pristup jeziku. Radi se, jasno je, o Weberovim (Veber) idealnim tipovima. U istoriji lingvističkih projekata i programa nalazimo, u stvari, dominaciju jednog i drugog prilaza, a ne prototipski lingvocentrizam i antropocentrizam.

U vremenskom nizanju promišljanja o jeziku daju se nazreti dve sastavnice antropocentrizma, dve niti koje se u jednom momentu pojave na velikoj lingvističkoj sceni, a u drugom bivaju zapretane, istisnute, zaboravljene. Jedna od te dve niti zasigurno je antropološka (ili kako bi se danas reklo kulturološka) lingvistika, druga opet mentalistička (danas bi se reklo kognitivna).

Kulturološki pristup jeziku danas je valjda najizrazitiji u radovima Anne Wierzbicke. Tokove koji su vodili tom kulturnolingvističkom pristupu možemo naći i u lingvistici i u psihologiji. Od jezikoslovaca treba pomenuti Wilhelma von Humboldta (Vilhelm fon Humbolt) i njegovu teoriju "Weltanschauung", Sapira (Sapir) i teoriju jezičkih obrazaca, Whorfa (Vorf), kao tvorca "hipoteze Whorfiane" (poznate i pod nazivom Sapir-Whorfova hipoteza), te Pikea (Pajk) i njegovu distinkciju *etic:emic*. U oblasti psihologije, interesovanja ove vrste idu od Wundta (Vunt) i njegove analize jezika u delu *Wölkerpsychologie*, preko opsežnih istraživanja na osnovu Osgoodovog (Ozgud) semantičkog diferencijala do Triandisa (Trijandis), danas najvidenijeg kulturološkog psihologa.

Mentalizam-kognitivizam kao da je tekao dvama nesinhronizovanim tokovima. S jedne strane imamo Benvenista (Benvenist), Humboldta, Paula (Paul), Potebnju, de Kurtenea, Ščerbu, s druge strane, znatno kasnije i bez vidljive veze s ovim tokom, više kao reakcija na bespuća čomskijanske lingvistike, javlja se kognitivistički pristup Langackera (Langaker), Lakoffa, Johnsona, Talmyja (Telmi) i drugih.

Ako se pozovemo na derridansku interpretaciju dekonstrukcije, možemo reći da su osnovna obeležja lingvističkog antropocentrizma deuniverzalizacija, deformalizacija i deautonomizacija.

Za deuniverzalizaciju zaslužan je prvenstveno kulturalistički pristup. Niz činjenica, od onih u klasičnom delu Berlina (Berlin) i Kaya (Kej) o bojama, preko

semantičkog diferencijala primenjenog u različitim kulturama, pa sve do etnosintakse Anne Wierzbicke (Ana Vježbicka), jasno govore o kulturnoj uslovljenosti jezičkih oblika, jezičke sposobnosti i aktivnosti. Opšti model jezika, čak i ako je potreban, neophodno je prosejati kroz filter svake pojedinačne kulture. Prethodna tradicija u razvojnoj liniji od strukturalizma ka generativizmu težila je upravo obrnutom – univerzalnoj teoriji jezika i jezičke sposobnosti, zanemarujući pritom kulturne specifičnosti.

Deformalizacija i deautonomizacija obeležja su kognitivnog pristupa. Metaforičnost jezika (i mišljenja), holizam u pristupu jeziku – gramatika i leksika tvore kontinuum, koji se samo arbitrarno može podeliti, kaže na više mesta Langacker: sve to govori o nemogućnosti formalizacije i nesvršishodnosti autonomizacije pojedinih jezičkih segmenata. Mnogo više od toga, kognitivnolingvistička elaboracija jezičkog materijala govori nam i o tome da formalizovanje pojava ne znači njihovo razumevanje. Valja reći da je deautonomizacija izvršena čak i unutar generativnog programa – HPSG je radikalno neautonoman pristup.

Kad govorimo o deuniverzalizaciji, deformalizaciji i deautonomizaciji, onda tu prvenstveno mislimo na lingvistički antropocentrizam kao odgovor na strukturalizam i generativizam, pa valja nakratko baciti pogled na domete i posledice tih dvaju pristupa. Ako je lingvistika nauka, onda su pred njom dva osnovna cilja: a. da doprinese saznanjima o jezičkoj sposobnosti i povezanim kognitivnim sposobnostima čoveka i o svakom pojedinačnom jeziku, i b. da unapredi niz praktičnih delatnosti, od učenja jezika do kompjuterske obrade prirodnih jezika. Danas, nakon jednog veka strukturalizma i pola veka generativizma, možemo mirne duše reći da je doprinos ovih programa nesrazmerno mali u odnosu na vremenske, ljudske i druge resurse uložene u njih. Napredak u znanju o jeziku, baš kao i napredak u praktičkim jezičkim aktivnostima nisu pozitivno skorelirani s ovim pristupima. U nekim je slučajevima na stvari upravo negativna korelacija – projekti u oblasti kompjuterske lingvistike koji su u osnovi imali neki od generativističkih pristupa bili su prizemljeni već na samom početku i nisu doneli praktički nikakve rezultate.

Antropocentrizam upravo i dolazi kao odgovor na bespuća ranijih programa, posebno generativističkog, koji (srećom) na Istok gotovo da nije ni došao. Kritika koju antropocentristički pristup gradi čini se sasvim umesnom. Rezultati vladavine ranijih pristupa zaista su takvi da zaslužuju antropocentričnu kritiku. Postavlja se, međutim, pitanje pozitivnog antropocentrističkog programa. I tu se valja vratiti dvama pomenutim studijama.

Knjiga Morkovkinih ima jasno zacrtan pozitivan lingvistički program. Autori u tri poglavlja (Jezik u odnosu prema čovekovom mišljenju, spoznaji i

znanju; Ruski agnonimi: pojam, sastav i značenjska raznolikost; Ruski agnonimi kao predmet leksikografskih delatnosti) provode jasan argumentacijski tok, od opšteg teorijskog, preko pojedinačnog, do primenjenog. Mada se u prvom poglavlju raspravlja o odnosu jezičke prema drugim kognitivnim sposobnostima, autori ni u jednom trenutku ne napuštaju teren lingvistike. Polazeći od mentalno-lingvalnog kompleksa (koji se sastoji od misaone, spoznajne i jezičke komponente) i mesta leksičkog sistema u tom kompleksu, autori definišu agnonime kao one leksičke i frazeološke jedinice jezika, koje su neznane, nerazumljive ili slabo razumljive mnogim njegovim izvornim govornicima. Autori analiziraju taj antropološki određen segment leksičkog sistema, zatim daju obrasce leksikološke obrade, a u prilogu i rečnik ruskih agnonima sastavljen na osnovu predstavljenih kriterijuma. I mada bi se samom pristupu moglo zameriti to što se nedovoljno obraća psiholingvističkim tehnikama, koje bi ovde, čini se, bile izuzetno produktivne, nema sumnje da je ova studija dobro organizovana realizacija pozitivnog antropocentričnog programa prvenstveno u njenoj primenjenoj oblasti.

Studija Lakoffa i Johnsona, s druge strane, iskoračuje iz polja lingvistike i nastoji da pruži svojevrstan izazov zapadnoj filozofiji sledećim trima tvrdnjama: a. um je inherentno utelovljen, b. misao je uglavnom nesvesna, c. apstraktni pojmovi uglavnom su metaforični. Tako postavljena, ona gubi iz vida pozitivni antropološki lingvistički program i upušta se uglavnom u kritiku čitavog niza filozofskih pristupa neopravdano predstavljenih u jednoj ravni i pojednostavljenih nekad do neprepoznavanja. Deo ove studije zapravo je nadograđen materijal njihovog klasičnog dela *Metaphors We Live By* (iz 1980. godine, a u izdanju Čikaškog univerziteta). I dok je njihova studija iz 1980. zasigurno ključno delo kognitivnog pristupa jeziku, koje je bitno doprinelo našem razumevanju jezičke sposobnosti i aktivnosti, koje je bilo podsticajno za niz različitih istraživanja u oblasti lingvističke metaforologije, teško je pretpostaviti da će *Utelovljeni um* imati i približno taj značaj. Čini se da su se autori, nakon predavljanja revolucionarnog pozitivnog programa u osamdesetim i devedesetim, sada upustili u besplodne rasprave na nadlingvističkom nivou, koje ćemo brzo zaboraviti.

Vratimo se, na kraju, posledicama antropocentričnog zaokreta. S jedne strane, posebno na Zapadu, imamo još jedan pristup, struju ili kako god, sa svojim časopisima, kongresima, edicijama, katedrama i sl. (o tome je bilo reči uz predavljanje zbornika *Cognitive Perspectives on Language* u prošlom broju Lingvističkih aktuelnosti), koja deluje kao oponent a time i korektiv postojećim pristupima. Još važnije od toga, i na Istoku i na Zapadu, antropocentrična lingvistika prožima mnoge oblasti proučavanja jezika. Najbolji je primer za to tradicionalna evropska leksikologija. Već leksikologija devedesetih znatno je kognitivizirana. O tome jasno svedoči ne samo studija Morkovkinih, nego i takva dela kakvo je *An*

Outline of English Lexicology (iz 1992.), Leonharda Lipke (Leonard Lipka), čiji je niz učenika aktivan u oblasti kognitivne lingvistike.

Ono što je zanimljivo jeste koliko će antropocentrizam uspeti da održi i dodatno osmisli momenat pozitivnog programa, onakvog kakvog ga nalazimo u studiji Morkovkinih. Dobra prilika da se vidi kuda ide antropocentrizam biće konferencija pod naslovom *Kognitivna lingvistika u 2001. godini*, koju u aprilu iduće godine organizuje aktivan kognitivistički centar iz poljskog Łođa, a na kojoj bi trebalo da se sastanu kognitivisti Istoka i Zapada i raspravljaju uglavnom o primenama kognitivizma, veoma široko shvaćenog.

ПРИКАЗИ

Даринка Гортан-Премк: ПОЛИСЕМИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ЛЕКСИЧКОГ СИСТЕМА У СРПСКОМЕ ЈЕЗИКУ. Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 14, Београд, 1997, 188 стр.

Последње две године биле су значајније за нашу лексичку семантику него било који период пре тога. Наиме, за то време објављене су чак три књиге из те области. То су *Полисемеја и организација лексичког система* Даринке Гортан-Премк, *Основи лексикологије и сродних дисциплина* Данка Шипке и *Реч. Смисао. Сазнање* Стане Ристић и Милане Радић-Дугоњић. Свака од ових књига представља посебан, различит приступ лексичком материјалу и страниј литератури из области лексикологије и семантике, па су зато, свака за себе и све заједно утемељиле лексикологију на нашем простору.

Прва је, пре две године, у издању Библиотеке Јужнословенског филолога Института за српски језик, објављена књига проф. Даринке Гортан-Премк *Полисемеја и организација лексичког система у српском језику*. Наслов ове књиге могао би се преуредити и као *Организација лексичког система српског језика кроз полисемију* или *Полисемеја као организатор лексичког система*. Тиме би у већој мери дошла до изражаја чињеница да предмет ове књиге превазилази проблем полисемије. У њој се из угла вишезначности лексема анализирају и многа друга семантичка питања која се односе на организацију лексичког система. Такође, у књизи се предлажу нова или описују постојећа лексикографска решења у вези с неким теоријским проблемима, а то даје још једно тежиште овом делу. Основни теоријско-методолошки приступ анализи грађе у раду јесте компоненцијална анализа.

Књига се састоји из шест поглавља: *О речима* (9–38), *Полисемеја* (38–126), *Полисемеја и деривација* (126–140), *Полисемеја и синонимија* (140–146), *Полисемеја и антонимија* (146–150), *Полисемеја и хомонимија* (150–157). Поред тога, књига садржи закључак на српском језику, закључак на енглеском, библиографију, индекс цитираних аутора, регистар појмова и регистар примера.

У првом поглављу се након одређења несамосталних семантичких елемената (а то су обличка основа, творбена основа, творбени формант, лексичка морфема и обличка морфема) прелази на појам лексеме (као најмање самосталне лексичке јединице способне да учествује у формирању синтаксичких јединица), а затим на типове и врсте речи. Даринка Гортан-

Премк предлаже три основна критеријума за класификацију речи у нашем језику: семантички, функционални и морфолошки. Према семантичкој класификацији, речи се деле према способности номинације, способности означавања и способности обављања функције реченичног члана. По ауторки, све речи имају способност номинације. То је њихова основна функција. Речима се номинују појмови или односи међу њима. Немају све речи способност означавања, чак ни сви чланови једне врсте речи. Тако, на пример, већином именица се означава какав појам осим, рецимо, властитим.¹ Такође, способност означавања немају ни релациони придеви, затим глаголи непотпуног значења итд. Функционално, речи се деле на самосталне и несамосталне, а морфолошки се деле на врсте.

У поглављу *Полисемија* Д. Гортан-Премк објашњава појмове неопходне за разумевање остваривања процеса полисемије, а то су семантичка реализација, семантички садржај и семантичка позиција, а затим наводи и објашњава семантичке трансформације којима се остварује полисемија. То су платисемија, метонимија, синегдоха и метафора.

Један од важнијих закључака ове књиге јесте да нису све лексеме подједнако способне за развијање полисемантичких структура. Најспособније за то су просте, основне речи. Ове речи су једнореферентне. У њиховом семантичком садржају је много сема. Последица тога је развијена полисемантичка структура и велики број деривата који у творбеној основи имају просту реч. Због свега тога, ове су речи основа лексичког система и извориште свих лексичких механизма.

У поглављу *Полисемија и деривација* аутор пореди основне речи и деривате, говори о семантичком односу творбене основе према деривату, о структури и семантици деривата и о регуларности семантичког варирања. Д. Гортан-Премк сматра да се истим семантичким законитостима формира полисемантичка структура лексема и деривациони систем. Због тога је деривација нераскидиво повезана са полисемијом, а самим тим и творба речи са лексикологијом. Творба речи је, према томе, део лексикологије, а не, како се традиционално мисли, део морфологије. Просте речи у дериват могу унети цео свој семантички садржај (*певати* – *певач*), део свог семантичког садржаја (*зуб* – *зубар*) или само једну од сема (*купус* – *купусара*, стара, искрзана књига,

¹ Властите именице немају способност означавања, као ни придеви изведени од њих. Изостанак ове способности има последица на функционисање ових речи у лексичком систему и у реченици. Оне немају способност развијања полисемије и деривације и не могу вршити функцију свих реченичних чланова својствених категоријама којима припадају (нпр. властите именице не могу бити у атрибутој функцији, а придеви настали од њих не јављају се у функцији предикатива).

према семи *искрзан*, *растрзан* из основног семантичког садржаја лексеме *купус*). Деривати су по правилу двореферентне речи, један им је референт вредност творбене основе, а други вредност творбеног форманта. Они имају у свом семантичком садржају мали, ограничен број сема, па самим тим имају и веома скромну полисемантичку структуру и развијају мали број деривата.

У поглављу *Полисемија и синонимија* ауторка одређује синонимију као механизам асоцијативног повезивања лексема са истом архисемом и бар једном истом семом нижег ранга. Важан закључак у вези са синонимијом: просте, основне речи по правилу не ступају у односе идентичне, апсолутне синонимије. Праве синониме у примарним значењима не могу имати, нпр. лексеме *глава*, *нога*, *нос* итд. Оне могу имати само релативне синониме (*лице* – *њушка*, *кашика* – *жлица* итд.). Само деривати добијени метафором могу имати праве синониме у примарним значењима (*муњевит* – *змијаст*).

Полисемија, деривација и антонимија су основни лексички механизми, док је синонимија, по Д. Гортан-Премк, секундарни семантички механизам. О антонимији и њеном односу према полисемији говори се у поглављу *Полисемија и антонимија*. Антонимија се одређује као механизам асоцијативног повезивања лексема чији семантички садржаји имају исту архисему каквог појма особине, исту једну сему какве одређене особине и у овом односу десемантизоване или готово десемантизоване све друге семе.

Односу полисемије и хомонимије посвећено је последње поглавље књиге. Хомонимија се одређује као несистемска појава, постојање и могућност постојања двају или више диверзних семантичких садржаја у формално, по спољашњем изгледу, истом облику.

У књизи се наводе и бројне лексикографке напомене. То су предлози и решења намењена у првом реду за побољшање Речника САНУ и прилагођавања његове израде савременим лексикографским токовима. Издвојићемо само неке од тих напомена.

Описни део дефиниције основног значења речи (примарне семантичке реализације) обавезно мора да садржи оне семе које су релевантне за развој полисемантичке структуре. Тако се, на пример, лексема *зуб* у РСАНУ дефинише као *свака од плочастих или клинастих кошчица превучених глеђу у вилицама човека и већине других кичмењака које служе за кидање и ситњење хране*. У дефиницији се не наводи сема белине, иако је то за свакодневни живот изузетно важна особина зуба. Д. Гортан-Премк изостављање ове семе сматра коректним лексикографским поступком због тога што ова сема није продуктивна у развоју полисемантичке структуре лексеме *зуб*. Овде је на делу неподударање језичке логике и логике свакодневног живота. За развој

полисемантичке структуре лексеме *зуб* важне су семе које се односе на његову оштрину и положај у вилицама међу другим зубима.

Дешава се да се неко од секундарних значења развија захваљујући продуктивности семâ колективне експресије. Такве семе, ма како оне изгледале неважним јер су имплицитне, конотативне, заслужују, по Д. Гортан-Премк, навођење у дефиницији примарног значења. На страни 66, ауторка модификује постојећу дефиницију основног значења лексеме *гуска*, па је овако уобличије: **1.** и зоол. **а.** *домаћа припитомљена птица пловуша издуженог врата* *Anser domesticus* *карактеристичног гласа, која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те птице (за коју се верује да је глупа).* Неопходност семе колективне експресије *за коју се верује да је глупа* очигледна је ако се узме у обзир секундарна семантичка реализација дефинисана у РСАНУ као *глупа, ограничена женска особа, глупача*. Дакле, лексикограф мора да има у виду да организација дефиниције основног значења треба да буде утемељена на језичким принципима – у дефиницији морају бити они елементи који дају даље резултате.

Пажљив читалац је, вероватно, запазио да ова мало модификована дефиниција лексеме *гуска* има квалификатор "и зоол." Реч је о још једном предлогу лексикографима. Д. Гортан-Премк (стр. 66) је запазила збрку и пометњу у навођењу термилошких квалификатора уз именице које означавају биљке и животиње и које истовремено припадају општем лексичком фонду и терминима. Уз основна значења лексема *говече, коза, коњ, крава* стоји квалификатор зоол., а уз лексему *кокош* не стоји. Да би се решила ова неуједначеност, Д. Гортан-Премк предлаже квалификатор "и зоол." или "и бот.". Ова квалификација би, с обзиром на то да изостанак квалификације значи припадност општем лексичком фонду, значила да реч припада и општем и посебном лексичком фонду.

У вези са обрадом термина, поред ове, већ наведене могућности, ауторка издваја још два случаја (стр.123–125). Први је када треба дефинисати термин који функционише само у свом затвореном термилошком систему. Овакви случајеви не изазивају недоумицу лексикографа. Он наводи квалификатор његове употребне вредности (нпр. за реч *ампер* испред дефиниције *јединица за мерење јачине струје*, дат је квалификатор "физ."). Други је случај када су нека значења лексеме термилошка, а нека се односе на општи лексички фонд. Тако, нпр. лексема *круг* има богату полисемантичку структуру. Два значења *круга* су математичка (дакле, термилошка), а остала нису. Лексикограф би боље учинио да термилошко значење није дао под тачком 1. По ауторкином мишљењу, тачка 1 би требало да буде резервисана за оно значење лексеме *круг* чији семантички садржај омогућава развој

преосталог дела полисемантичке структуре (нпр. *затворена крива линија чији су сви делови једнако или приближно једнако удаљени од средишта*, па затим, *простор који затвара таква линија*, па *предмет*, *појава таквог облика* итд.). Терминолошка значења је требало навести тек када се наведу она значења из којих проистичу све остале, па и терминолошке реализације.

У РСАНУ примећује се и неуједначеност у обради фигуративних значења. Није увек сасвим једноставно утврдити колико су нека значења добијена метафором, метонимијом и синегдохом устаљена.² Ако нису сасвим устаљена, ако им је циљ живописно изражавање, онда то нису нова значења, то је фигуративна употреба лексема и уз оваква значења сасвим је оправдан квалификатор "фиг". На пример, у РСАНУ основно значење лексеме *глава* потврђено је и са неколико примера фигуративне употребе: *Пуни класови, попут мудраца, замишљено обарају тешке главе*. Међутим, устаљене фигуре представљају нове семантичке реализације. Оне су настале истим механизмима, али превазилазе потребе стила и залазе у домен често необележене лексике. Кажемо, често необележене зато што су секундарне семантичке реализације настале метонимијом и синегдохом обавезно немаркиране (како наводи Д. Гортан-Премк, стр. 109–116), а значења добијена метафором могу бити маркирана или немаркирана. Маркирана су обично она која су настала активирањем сема колективне експресије (као у већ навођеном примеру *гуска – глупа женска особа*). Овакву маркираност треба, по Д. Гортан-Премк, и у речнику раздвојити од фигуративне маркираности чија последица није ново значење. Она предлаже да уз стилске метафоре остане квалификатор "фиг.", а да уз лексичке маркиране метафоре треба бележити ознаку "експр".

У делу књиге посвећеном метафори (стр. 85–109) Д. Гортан-Премк детаљно наводи и бројним примерима поткрепљује различитим семама индиковане метафоре. Тако, она пише о метафоричним асоцијацијама по облику, затим по боји, по месту, положају, о асоцијацијама заснованим на трансформацијама типа конкретно – апстрактно и апстрактно – конкретно, затим о метафорама заснованим на семама колективне експресије и, на крају, о метафоричним асоцијацијама типа простор – време. У вези са метафорама индикованим семама места, наводе се примери на овај начин насталих значења лексеме *глава*. Испоставило се да су на овај начин настала значења обележена

² Квалификатор "фиг." требало би да је знак за метафору, метонимију и синегдоху у стилу. Дакле, симбол "фиг." требало би оставити као знак фигуративне употребе у оквиру каквог реалног значења, без обзира да ли уз то "фиг." следи или не следи каква дефиниција. Симбол "фиг.", по Д. Гортан-Премк, не треба стављати испред посебних значења, испред дефиниција којима се идентификују посебне семантичке реализације.

бројевима 7, 12 и 13 у РСАНУ. Д. Гортан-Премк на стр. 104. скреће пажњу лексикографима на то да би било добро да се, уколико је могуће и кад је могуће, у једном блоку или у једном низу дају значења развијена истим типом варирања. Дакле, секундарне семантичке реализације треба да буду распоређене у блоковима повезаним истим начином добијања значења која чине тај блок.

У књизи се дају и бројна друга лексикографска решења (нпр. на стр.78 о начину решавања метонимијских секундарних семантичких реализација, али о томе другом приликом). Завршићемо навођење лексикографских напомена из ове књиге једном констатацијом коју је Д. Гортан-Премк на више места истакла: "Лексикографска решења претходе нашим теоријским знањима, те узрок лексикографским несналажењима треба пре тражити у спорости наших теоријских сазнања него у лексикографској невичности."

И још нешто. Даринка Гортан-Премк није ову књигу написала са позиција хладне и надобудне теоријске дистанце у односу на практичан лексикографски рад – ова књига је плод дуготрајног лексикографског искуства и у потпуности је ослоњена на 15 томова Речника САНУ. То доказују и примери. Регистар примера на крају књиге потврђује да је ауторка навела 867 примера, по 4 или више у просеку на свакој страни, а сви су они или скоро сви преузети из Речника САНУ. Ова чињеница је показатељ огромног богатства језичког материјала који су лексикографи Института за српски језик сабрали у Речник САНУ, као и умећа и научне проницљивости Даринке Гортан-Премк да тај материјал теоријски разложи, а затим га синтетизује у вредна научна сазнања.

Рајна Драгићевић (Београд)

**Боžoљуб Сџанковић: ЛЕКСИКОГРАФСКИ ОГЛЕДИ.
Славистичко друштво Србије, Београд, 1999, 154. сџр.**

Књига Лексикографски огледи др Боžoљуба Сџанковића, професора руског језика на Филолошком факултету у Београду, представља зборник углавном објављиваних радова, али актуелизованих и доуњених новим чињеницама. У њеном је 13 радова (огледи), којима умесно увода претходи "осврџ на актуелна њена лексикографског сучељавања словенских језика", а иза којих, умесно закључка, следи :осврџ на ѡрсџектџве лексикографског сучељавања словенских језика". На крају књџге даје су биографија и хронолошки представљена божања библиографија Б. Сџанковића, која сведочи о дугогодишњем научно-истраживачком, професорском, лексикографском и уредничком раду, зајоченом 1968, а завршеном ѡдацима из 1999. год. Предмет размајрања у књџзи, одређен као "актуелна њена лексикографског сучељавања словенских језика", представљен је са сџановишња примењене а не теоријске лингвистџке, које карактерише следећи ѡсџуџак: дефинисање проблема, крајка анализа одабраних примера и ѡредлози за њихово решавање у (двојезичној) лексикографији.

У ѡрвих ѡеџ радова књџге размајрани су ѡишњи проблеми двојезичних речника (руског и још неког словенског језика), и ѡо са сџановишња међусловенског билингвизма, конфронџационе анализе и ѡроучавања словенских језика, као и са сџановишња ѡроучавања синџаџми срџског и руског језика. У овим радовима истакнуџа је међусобна зависносџи и сџимулатџиван уџиџај међусловенског билингвизма на израду двојезичних речника, а нарочџиџ ѡриручних речника. Б. Сџанковић је на извесном броју ѡримера ѡказао да се конфронџационом анализом лексџке срџског и руског језика мођу ѡџкриџи национално-кулџуралне и ѡерминолошке особеносџи овџх двају блискосродних језика (ѡр. ѡиџа народни музеј, народно ѡозоришње – народный музей, народный театр, ѡерхлорна киселина – хлорная кислота). Конфронџационо ѡроучавање словенских језика, како се истџче у књџзи, нарочџиџ је значајно за израду речника активносџ ѡиџа. Њихова улођа у активном овладавању немаџтерњим језиком и ѡџособљавању џрађења ѡексџа на немаџтерњем језику, ѡо ауџору, нарочџиџ ће се ѡсџварџиџи ако се за међујезичке еквиваленџе умесно синонима наводе лексџчко-синџаџксџки и синџаџмаџски сџојеви. Образац лексикографске обраде у речнику активног ѡиџа дао је ауџор на ѡримеру срџско-руског речничког чланка џл. биџи (јесам).

У следећих ѡеџ радова Б. Сџанковић размајра одређена ѡиџања која се јављају ѡри изради руско-срџских и срџско-руских речника. То су ѡроблеми у

вези са повратним глаголима, терминима, везницима и везничким изразима, стилским информацијама и нормом. У вези са повратним глаголима истакнуто је да је, без обзира на традицију једнојезичне (дескриптивне) српске лексикографије, неопходно не само у двојезичним речницима било које усмерења него и у једнојезичним, представити све типове реализација глаголских лексема са заменицом/партикулом се у српском и афиксом -ся у руском језику. Тако би уз рефлексивна, реципрочна и медијална значења (која се иначе представљају у српској једнојезичној лексикографији), било неопходно представити и квалификативна, модална, безлична и пасивна значења, јер се у сваком од њих јављају диференцијална обележја специфична за српски, односно руски језик. Сви типови повратних глагола илустрирани су одабраним примерима из српског и руског језика, као и примерима најчешћих структурних разлика у реализовању истих значења у српском и руском језику. Обрада лексема овог типа у српско-руском речнику показана је на примеру *л. јести се*.

У вези са употребом стилстичких информација у једнојезичним и двојезичним речницима аутор истражује доследност у обележавању стилске маркираности, која проистиче из више разлога: због неиздржаности и неусаглашености критеријума за издвајање, због различите концепције речника, због нестабилности у овој категорији лексике и сл. Међутим, како истражује Б. Станковић, евидентна је већа доследност и критеријалност у руским једнојезичним речницима него у српским, што по њему проистиче из боље проучености функционалне стилстике у руској лингвистици него у српској. Сучељавање српског и руског језика у сфери стилски маркиране лексике, по аутору, захтева прецизну и доследну употребу стилских квалификатора због разлика које су нарочито изражене у овој сфери. Ова доследност највише зависи од тога како је сprovedена у дескриптивној лексикографији (која је основ и услов успешне израде двојезичних речника). За конфронтирање српског и руског језика, како истражује Станковић, у стилској лексичкој сфери руска дескриптивна лексикографија, и поред извесне доследности, може бити узор српској дескриптивној и двојезичној лексикографији.

У књизи су размањени и неки проблеми у вези са нормом српског језика и двојезичним речницима (проблеми изговорне, творбене и акценатске варијантности). Б. Станковић показује да многи видови варијантности немају места у двојезичним речницима с обзиром на то да су ти речници антропоцентрично оријентисани, а не лингвоцентрично као дескриптивни речници. Питање је сложено и због неуредности норме српског језика у наведеним сељеницима, па би се навођењем варијаната, од којих многе не

припадају савременом стандардном језику, по мишљењу аутора Оžледа, само беспојребно опшерећивао двојезични речник.

Избор термина за опшћи двојезични речник, како истиче Спанковић у својој књизи, поставља додатне проблеме у односу на једнојезичну лексикографију, због потребе диференцирања хомонимских и паронимских термина, код којих се разлике јављају на структурном, семантичком и функционалном плану. У књизи су даћи критеријуми избора термина за овај тип речника, који су засновани на лингвистичким и нелингвистичким факторима.

Питање лексикографске обраде везника је комплексно и кад се ради о једнојезичној лексикографији, а пошто се то питање компликује у двојезичној лексикографији. Аутор указује на најважније проблеме и пројусиће и предлаже начин да се неки пројусићи опклоне, и то како код српско-руских тако и код руско-српских речника. У основи проблема су не само разлике на структурном, семантичком и функционалном плану, него и недовољна и несистематска проученост везника у сваком појединачном језику, перешеност питања хомонимије простих везника и других врста речи (прилога, заменица и партикула), перешеност стауса везничких израза и везничке функције других врста речи, као и питања стилске неиздиференцираности употребе ових фреквенцијских језичких јединица. По аутору ове књиге, најважнија препорука за коректну лексикографску обраду различитих типова лексике јесте логички редослед општака: системско испитивање у сваком од језика, затим конфронтивно проучавање појединих лексичких система, па тек онда лексикографска обрада.

Представљање функционалних речи у двојезичној лексикографији дао је и на примеру обраде предлога у опшћим и школским речницима, чему су посвећена два одеља из књиге: Руски и српски предлози у речницима и настави и Предлози у будућем српско-руском школском речнику. Оба рада су, као и сви радови у књизи, практично-апликативно а не теоријског карактера, што повећава практичну вредност ове књиге, која се препоручује и као приручник уписава за лексикографске опште у представљању појединих типова лексике у двојезичној лексикографији. Из домена предлошке проблематике истакнути су општи принципи и конкретна општава, међу којима је најважније, да се значење и функција ове врсте речи мора представљати на нивоу предлошко-падежне конструкције, а не самосталног предлога, и то како у једнојезичној тако и у двојезичној лексикографији. Општи захтеви и општава дејално су представљени на примеру речничког чланка предлога к руско-српског општег речника и на примерима речничких чланака примарних предлога српско-руског школског речника.

Књига *Лексикографски огледи* проф. др Бољуба Станковића представља значајну публикацију за србистику и славистику, јер се у њој могу наћи одговори или предлози за решавање многих лексикографских питања, и то из домена пре свега двојезичне (преводне) лексикографије, па и из домена дескриптивне лексикографије. Овај својеврсни лексикографски приручник, редак у нашој лингвистичкој публицистици, указује на узајамну повезаност и условљеност међујезичког сучељавања и преводне лексикографије. Својим огледима, више практично-апликативног него теоријског карактера, књига представља допринос примењеној лингвистици: пре свега лексикографији, методици учења (немајерџеж) језика, преводилаштву. Међутим, по уочавању, дефинисању и начину решавања појединих проблема аутор књиге Б. Станковић представља се не само као дугогодишњи истраживач у овој области него и као искусан практичар у лексикографији и професор у настави. То потврђује и његова библиографија у којој се осим научних радова налазе и руско-српски школски и ошћини речници, као и уџбеници руског језика. Књига *Лингвистички огледи* заузима значајно место, и то не само у овом делу ауторове библиографије него и лексикографској библиографији србистике, српске русистике и славистике.

Вредност ове књиге састоји се у томе што је назначена питања и проблеме разматра на више равни: на опшћелингвистичкој равни, са становишта језичког система сваког од разматраних језика (углавном српског и руског), са становишта конфронтитивног и компаративног изучавања, са становишта дескриптивне и двојезичне лексикографије, показујући и овим редоследом постојања исправно поимање логичног редоследа проблема и њихову међусобну условљеност. Овакав приступ језичким проблемима свршава ову књигу и њеног аутора у ред руске лексикографско-лексиколошке школе, која заједно са својим утемељивачем В. В. Марковином (на кога се често позива аутор *Огледа*), на крају овог миленијума потврђује своје исправно опредељење за позиционан лингвистички приступ језичким феноменима. То је успешно истраживан лингвоцентрични и антропоцентрични приступ у коме се преко лингвистичких чињеница долази до човекових језичких и других когнитивних способности, и то тако што се полази од општег теоријског плана, па се преко решавања појединачних проблема долази до конкретних резултата примењивих у многим лингвистичким и нелингвистичким областима.

Stana Risti} (Beograd)

**Земская Е. А. (ред.): РУССКИЙ ЯЗЫК КОНЦА XX
СТОЛЕТИЯ (1985 – 1995). Языки русской культуры, Москва,
1996 (2000²), 480 стр.**

1. Колективну монографију "Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995)" написало је десет истакнутих русиста: В. Л. Воронцова, М. Я. Гловинская, Е. И. Голанова, О. П. Ермакова, Е. А. Земская, Н. Е. Ильина, М. В. Китайгородская, Е. В. Какорина, Л. П. Крысин и Н. Н. Розанова. Књига садржи увод и дванаест глава разврстаних у два дела.

У уводу се излажу основне поставке и циљеви истраживања. Ова књига, како наводи Е. А. Земска, продужава традицију социалингвистичких изучавања руског језика започету 60-их година под руководством М. В. Панова, чији су резултати објављени у четворотомној монографији "Русский язык и советское общество" (Наука, Москва, 1968).

Период перестројке и распад Совјетског Савеза довели су до знатних промена у функционисању језика што је утицало на избор анализиране грађе. То је језик штампе (пре свега – новина); усмени јавни говор – радио, телевизија, митинзи, скупови; свакодневни језик (неофицијелни разговори у кући, на послу, на улици, у продавници, на пијаци, у градском превозу итд.). Језик књижевних дела, за разлику од већине пређашњих студија, овде није анализиран, као ни језик научног и службеног стила. Највећи део грађе чини језик средстава масовних комуникација јер се у њему најбрже и најјасније одражавају промене до којих долази у свим сферама језика, а тај језик, с друге стране, има и највећи утицај на свакодневни језик. Колики је утицај телевизије на језик показује реч *фазенда*, коју је у лексикон савременог руског језика увела телевизијска серија "Робиња Исаура". Почетком 90-их година нагло се повећала популарност телевизијских реклама, па рекламни текстови и имена ликова улазе у говор многих људи.

Е. А. Земска, полазећи од ставова М. В. Панова, наводи најважније појаве у развоју руског језика последње деценије овога века:

- Догађаји друге половине 80-их и почетка 90-их година по свом утицају на друштво и језик равни су револуцији.
- Знатно се раширио састав учесника масовне комуникације: нови слојеви становништва нашли су се у улози говорника или писаца новинских текстова.
- Цензура и аутоцензура, по мишљењу Земске, готово да су нестале. Људи почињу да говоре и пишу слободно и то не само у кући или на улици већ и на радију, телевизији, у новинама, на скуповима.

- Говор постаје индивидуално обојен. Безличан говор без конкретног адресата замењен је индивидуалним говором упућеним конкретном адресату.
- Шири се сфера спонтаног општења. Људи више не читају унапред припремљене говоре. Први политичар који је "проговорио" био је Горбачов.
- На телевизији и радију јавља се могућност да се говорник директно обрати слушаоцима, као и они њему.
- Мењају се основна обележја усмене јавне комуникације. Оштра граница између приватне и официјелне комуникације, некада јасно изражена, све више слаби.
- Јавља се много новина и у сфери приватне комуникације међу непознатим људима. Запажају се две супротстављене тенденције: појава осећања отворености и другарске солидарности, и с друге стране, појачавање односа непријатељства, агресивности и конкуренције.
- Расте одбојност према бирократском језику прошлости.
- Упоредо са рађањем назива за нове појаве, враћају се стари називи за појаве које су током седам деценија совјетске власти биле забрањене.

Мада се последњих година у руској штампи, као и у научним публикацијама појавило мноштво чланака у којима се указује на различите грубе грешке у јавној комуникацији, на "кварење и прљање" језика и слично, Е. А. Земска наглашава да аутори ове монографије немају нормативистичке претензије. "Прљање" језика, о коме се толико много пише, по њеном мишљењу, не тиче се језичког система већ језичке способности. Савремени руски језик живи интензивно и сви његови механизми изузетно су активни. Пред лингвистима је важан задатак да ове процесе схвате и изуче.

Први део монографије, кроз осам глава, описује семантичке промене у лексици, промене у граматичи, творби и акцентима:

- 1) Семантички процеси у лексици,
- 2) Трансформације лексичке семантике и слагања речи (на материјалу језика новина),
- 3) Активни процеси савремене творбе речи,
- 4) Страна реч у контексту савременог друштвеног живота,
- 5) Савремена економска терминологија (Састав. Структура. Функционисање),
- 6) Активни процеси у граматичи (на материјалу иновација и масовних језичких грешака),
- 7) Активни процеси у области акцената,
- 8) Пораст анализма у морфологији.

2. У првој глави ("Семантические процессы в лексике") О. П. Јермакова међу основне семантичке измене у лексици сврстава:

- деактуелизацију значења која одражавају совјетске реалије,
- деидеологизацију лексики,
- политизацију неких група речи,
- деполитизацију неких политичких термина,
- активизацију неких семантичких модела који изражавају оцену личности као друштвене појаве,
- метафоризацију којом се изражава оцена друштвено-политичке ситуације,
- нестајање некадашњих значењских корелација у политичкој лексици и појава нових.

Измене друштвено-политичког уређења изазвале су деактуелизацију и прелазак међу архаизме многих речи које су означавале чисто совјетске реалије. С крајем једнопартијског система у Русији, реч *партия* је изгубила компоненту "комунистичка". Ако данас за некога кажете *Он член партии*, обавезно морате навести – које. Реч *треугольник* изгубила је значење "комиссия из главного администратора учреждения, секретаря партийной организации и председателя профсоюзной организации". У монографији се наводи и судбина појединих значења речи *выездной, непроходной, интернационалист, призывы, соревноваться, характеристика, установка, ответственный, давать, выбросить* и др.

Процес деидеологизације лексики довео је до губљења пејоративне обележености неких речи која је била условљена сагледавањем денотата кроз призму комунистичке идеологије (нпр. *совјетолог*). У званичној ("јелциновској") штампи речи *бизнес, бизнесмен, конкуренция, миллионер, коммерсант* и сличне почеле су се употребљавати без идеолошких конотација. Неке од њих, нарочито реч *диссидент*, пејоративну обојеност замениле су изразито позитивном. Овај процес, међутим, не може се једнозначно одредити јер је раслојавање у данашњем руском друштву изузетно велико. У зависности од односа према денотату, у штампи другачијег усмерења од званичног, као и у свакодневном језику, неке од ових речи могу садржавати и негативну компоненту. Реч *миллионер*, на пример, међу једним делом становништва данашње Русије има значење "человек, наживающий деньги нечестным трудом".

За руску публицистику деведесетих година карактеристичан је метафорички "бум". Појавила се могућност да се пореди било шта са било чиме. У књизи се наводи цео низ политичких метафора, карактеристичних како за званичну тако и за опозициону (национално-патриотску) штампу (*болезнь общества, бациллы феодальной морали, долларовая инъекция, вирус*

большевизма, фурия русофобии, акулы капитализма, черт гиперинфляции итд.).

Процес декорелације политичких термина показује се на примеру речи *левый – правый* и њихових деривата. У савременој прорежимској штампи руски комунисти се оцењују као припадници деснице, док се комунистичке партије у другом земљама по правилу сврставају у левицу. Национал-патриоте, међутим, себе сматрају за десницу. Као потврда одсуства прецизне денотативне корелације ових политичких термина и разливености њихове семантике, наводи се примедба ТВ-спикера: "Новое правительство (одной из европейских стран), видимо, сделает *поворот право – по европейской шкале*".

3. У глави "Трансформация лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет)" Е. В. Какорина говори о специфичностима употребе лексике пасивног фонда језика, о специфичностима употребе жаргонске лексике и деспецијализацији термина.

Посезање за историзмима и архаизмима и њихово враћање у фонд савременог руског језика омогућено је, по мишљењу Какорине, оријентацијом друштва ка враћању дела духовне традиције, културних вредности и друштвених реалија изгубљених у претходном уређењу. Лексички историзми, који имају функцију именовања нових реалија савременог живота (*дума, губернатор, губерния, земство, гимназия, лицей, губернатор* и сл.), првенствено се користе ради попуњавања референцијалних празнина. Позајмљивање из пасивног фонда и нове позајмице из страних језика доводе до појаве синонимичне номинације, међусобно конкурентне: *спонсор, меценат, толстосум; мэр, градоначальник, городничий, городской голова*. Један од активних извора нових речи је некада табуизирана конфесионална лексика. Измењена улога цркве као социјалне институције и својеврсна мода поновне религиозности стварају нове услове за коришћење ових речи.

Нови центри експанзије жаргонске лексике су градска култура нискоквалификованих радника, лумпенизираних слојева становништва, омладинска контракултура и преступничка субкултура. У штампи се широко користе жаргонске речи *совок* ("1. Бивши СССР; 2. Советский человек"), *тусовка* ("Сборище, гулянка, уличные посиделки молодежи; скопление людей, драка, инцидент; рок-шоу"), *фанат* ("Поклонник, любитель чего-либо") и многе друге.

У новинама је широко заступљена деспецијализација термина. Главне области позајмљивања су економска (*дикий рынок, рублевое покрытие*), политичка (*консенсус, стагнация общественной жизни*) и компјутерска (*банк данных*) терминологија.

4. У глави "Активные процессы современного словопроизводства", трећој по реду, Е. А. Земска истиче значај "кључних речи" – речи које означавају појаве и појмове који се налазе у фокусу социјалне пажње. У кључне речи епохе деведесетих спадају и високофреквентна властита имена и заједничке именице. Ове речи су нарочито активне као основе за творбу речи. Тако је, на пример, после догађаја од 19–21. августа 1991. године реч *путч*, одавно позната руском језику, али раније мало коришћена, постала нарочито активна и произвела целу серију деривата: *путчисты, антипутчисты, допутчевый, постпутчевый, послепутчевый, антипутчевый, путчистски, путчизм*.

Ослобађање од разноврсних ограничења утицало је на активизацију индивидуалне творбе речи. Као типичну црту савременог руског језика Земска наводи процват неузуралне творбе, распрострањене не само у језику књижевности (што је било својствено прошлим епохама) већ и у језику штампе, радија и телевизије.

Међу новим речима добијеним коришћењем творбених средстава најбројније су именице. Активни су префикси *пост-*, *после-*, *де-*, *анти-*, *про-*, *псевдо-*, *квази-*, *супер-* и неки други. На другом месту по бројности су придеви, на трећем глаголи. Савремена творба речи, како истиче Земска, има јасно изражен антропоцентрички карактер: значајно место међу новотвореницама заузимају имена лица.

5. Један од најживљих и социјално најзначајнијих процеса који се одвијају у савременом руском језику јесте процес активизације употребе страних речи. Л. П. Крисин истиче да овде не треба говорити само о новим позајмљеницама већ о активизацији употребе ових речи јер се упоредо са појављивањем позајмљеница-неологизама јавља и ширење сфере употребе специјалне стране терминологије. У глави "Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни" Крисин разматра (1) услове који иду на руку примању лексичког елемента страног језика; (2) узроке због којих се поједине речи задржавају у језику-реципијенту, док неке друге после одређеног периода активности одлазе на периферију језичке употребе; (3) специфичности функционисања речи из страних језика у савременом језику.

Професионални језици презасићени су енглеским терминима, нарочито у области компјутерске технике (*дисплей, файл, принтер, интерфейс*), спорта (*виндсерфинг, скејтборд, фристайл, бобслеј, ски-стрим*), финансија (*бартер, брокер, ваучер, клиринг, лизинг*), као и многих других области (*римейк, видеоклип, видеоман, ток-шоу, диск-жокей, брейк, липси*).

Социјална престижност страних речи понекад изазива појаву названу "подизање ранга": реч која у језику-изворнику именује обичан објекат, у

језику-примаоцу означава у овом или оном смислу значајнији, престижнији објекат. Тако, на пример, енглеска реч *shop* означава продавницу: у руском језику реч *шоп* може да се употреби само за продавницу престижне робе (обичну продавницу нико неће назвати *шопом*); *слаксы* – то нису просто ‘широке панталоне’, као у енглеском, већ ‘модерне широке панталоне нарочитог кроја’. Енглеска реч *hospice* ‘сиротиште, убожница’ претвара се у *хостис* – скупу болницу за безнадежне болеснике с максимумом удобности. Италијанска *putana* ‘курва’ даје у руском *путану* – ‘девизну проститутку’.

6. Пета глава "Современная экономическая терминология (Состав. Устройство. Функционирование)", најобимнија од свих тринаест (162–236), веома је необична. У првом поглављу, на готово шест страница, даје се преглед различитих економских учења, што са лингвистиком нема никакве везе.

М. В. Китајгородска, аутор ове главе, као задатак рада наводи опис најфреквентнијих базичних "тржишних" термина. Ускостручни термини појединих економских области нису разматрани. Детаљно се описују термини *купля–продажа, комиссия, мена, дарение, хранение, аренда, наем жилого помещения, безвозмездное пользование* и многи други. Увођење тржишне економије сигурно је имало великог утицаја на живот целокупног становништва Русије, али о томе треба да пишу економисти и социолози. Разлози оволиког и оваквог траћења папира и времена читалаца ове, иначе интересантне и корисне књиге, овде неће бити разматрани.

7. У глави "Активные процессы в грамматике (на материале инноваций и массовых языковых ошибок)" М. Ј. Гловинска описује две прилично опште тенденције: слабљење падежних функција и семантички немотивисано нарушавање синтаксичких правила.

Слабљење падежних функција испољава се:

- у порасту аналитичких начина исказивања падежних значења, односно замени падежне рекције предлошком (*стратегия об уничтожении* уместо *стратегия уничтожения, анализировать об этом* уместо *анализировать это*);
- у замени зависних падежа конструкцијом "как + ном." (*мы привыкли к войне как нечто само собой разумеющееся* уместо *как к чему-то само собой разумеющемуся*);
- у замени зависних падежа конструкцијом с инфинитивом (*он сторонник влиять на то, что пишет пресса* уместо *сторонник оказания влияния*);
- у неправилном избору падежа (*Один из первых прибыл директор* уместо *одним из первых; реальными кандидатами можно рассматривать* уместо

в качестве реальных кандидатов; о некоторых своих наблюдений уместо наблюденийх);

- у неправилном избору флексије (најчешће код бројева, али и код именица). У уводним напоменама Гловинска наглашава да су грешке о којима је реч забележене готово искључиво код носилаца кодификованог књижевног језика. Слични процеси, како наводи Гловинска, присутни су и у другим словенским језицима. Замена падежне рекције предлошком праћено је двама супротним процесима – семантичком диференцијацијом (замена општег падежног значења специфициранијим предлошким) и семантичком генерализацијом (развитак толико широке многозначности код предлога да он добија општу функцију, сличну падежној). Оба ова процеса имају општеиндоевропски карактер.

8. О изменама у области акцентуације говори В. Л. Воронцова у глави "Активные процессы в области ударения". На ове промене значајно је утицала општа оријентација средстава масовних комуникација на "живу реч", чиме је круг људи којима је етар постао доступан знатно увећан.

Код глагола је за облике множине и средњег рода једине прошлог времена карактеристичан пренос акцента са афиксалног вокала на основу: *собрáлись, дождáлись* упоредо са *собрали́сь; создáлось* упоредо са *создало́сь*. Устаљена је акценатска супротстављеност облика женског рода осталим облицима, па се тенденција ка унификацији јавља и овде. О томе сведоче многобројна колебања наведена у овој глави: с једне стране, типа *спáла, брáла, ожди́ла, подáла* и слично, а с друге – *на́чала, дóбыла, пóдала*. Извесном новином међу сличним акценатским изменама јавља се могућност преношења акцента на префикс у облицима инфинитива: *на́чать, зáнять, пр́инять, пр́ибыть*. Акценат *на́чать*, који је својевремено својом необичношћу зачудио многе слушаоце, везан је за М. С. Горбачова и квалификован као јужнорусизам, што је уопште и карактеристично за изговор Горбачова. Током 1990. године он је на телевизији употребио и *зáнать, пр́инять, пр́ибыть*. Убрзо су се на телевизији могли чути слични акценти и у говору многих других политичара и неополитичара: "Надо *пр́инять* решение; Обязать республики *пр́ибыть*".

На многе акценатске иновације међу именицама нарочито су утицале позајмљенице, лишене устаљене акценатске традиције: Начинать надо с *контейнерóв*; перевозка *контейнерóв*; вагоны с *контейнерáми*; Прекрасные *термосá* стеклянные; Он измерил *центрá*; *Снайперá* засели на крышах.

Колебање у акценту јавља се и међу речима које припадају областима некада "затвореним" за већину говорника: астрологија, религија и сл. Уласком у сферу активне употребе речи из неке од ових области често долазе у

противречност са акценатском нормом наведеном у речницима. За реч *овен* (зодијачки знак) у речницима се наводи акценат *овѐн*, *овнá*, али је стваран изговор *óвен*, *óвена*. Реч *патриархия* у речницима се даје с акцентом *патриáрхия*, мада се он често користи и са акцентом *патриархíя*, што сведочи о тенденцији да се ова реч укључи у, по типу акцента продуктивну, категорију речи на *-íя*, која садржи тематски различиту лексику.

Процеси који су током 80-их и 90-их година били активни у области акценатуације не представљају потпуно нову појаву која би могла да знатније утиче на постојећи акценатски систем. Оно што је ново јесте већи број различитих категорија и група речи обухваћених овим тенденцијама, као и њихова већа активност.

9. Измене у морфолошком систему, чак и незнатне, како наводи Н. Иљина у глави "Рост аналитизма в морфологии", обично се јављају у периодима социјалних потреса. Главна специфичност радијских и телевизијских емисија у 90-им годинама, по мишљењу Иљине, јесте тенденција ка аналитизму.

Појава коришћења женског рода глагола уз именицу мушког рода (*врач пришла*) примећена је још 20-их година, али је тада окарактерисана као одступање од граматичких правила. Последњих година овакве конструкције су све бројније и њихова позиција све је јача. У штампи, на радију и телевизији могу се срести чак и синтагме *хорошая врач*, *наша директор*, у којима је припадност лица женском полу изражена наставком придева. Употреба ових синтагми (*хорошая бухгалтер*) својствена је језику 25% свих испитаника, док је међу писцима и новинарима само 13% присталица оваквих синтагми.

Именице на *-ин(о)*, *-ов(о)* (географски називи *Тушино*, *Шереметьево* и сл.) прешли су интензиван пут ка непроменљивости, односно аналитизму. Ову тенденцију успоравали су нормативни приручници који су ове именице сврставали у променљиве речи. Данас у средствима јавног информисања преовладавају непроменљиви облици ових речи, што је у књизи потврђено са више десетина примера.

10. Други, знатно мањи део књиге, садржи четири главе. М. В. Китајгородскаја и Н. Н. Розанова аутори су прве од њих – "Современная городская коммуникация: тенденции развития (на материалы языка Москвы)". Као материјал за истраживање послужили су магнетофонски записи снимљени у периоду 1990–1995. године. Суштинске измене, по речима ауторки, примећују се у функционисању типичних жанрова градског говора – стереотипа и микродијалога. Рађају се жанрови градског фолклора (усмена реклама, рекламни позиви и досетке и др.), а појавиле су се и нове комуникативне сфере – у првом реду, народни митинзи.

Једна од најочљивијих промена у периоду после перестројке јесте враћање некадашњих, предсоцијалистичких назива московским улицама и трговима: *Остоженка, Воздвиженка, Тверская, Большая Никитская, Поварская* и многи други. Стари, предреволюционарни називи, мада истиснути из званичне употребе, у свакодневном говору, поготово припадника старије генерације, никада нису посве нестали. То је доводило до својеврсне двоструке номинације: *Это на Кировской, бывшей Мясницкой*. С враћањем пређашњих назива, у говору савремених Московљана приметна је иста појава, али као у огледалу: *Это на Мясницкой, бывшая Кирова*.

У свести многих људи одређене појаве друштвеног живота повезане су с конкретним политичким лидерима, тако да је персонификација неких социјално-економских процеса један од честих мотива градских микродијалога: "(записано в октябре 1992 г. после очередного повышения цен на хлеб. Пожилой мужчина обращается к продавщице) Дай-ка мне вот эти булочки / *гайдаровские* // (Егор Гайдар был в это время премьер-министром)" (347).

Говорни живот савремене Москве, по речима ауторки, карактерише враћање старих заборављених жанрова – усмене рекламе, рекламних позива и досетки: *Беляши! Беляши горячие!; Пицца! Пицца горячая! Все ко мне на завтрак и обед! Пицца горячая/ вкусная!; Новый интересный гороскоп по именам! Можно купить/ а можно просто посмотреть! Пожалуйста сударыня! Всего за три рубля!*

На крају главе наведена су два блока текстова (359–381), који одражавају социјално условљене измене у језику града, до којих је дошло у периоду после перестројке. Ови су текстови снимљени у продавницама и слични су по комуникативним параметрима (ситуација куповина–продаја). У њима су, међутим, фиксиране различите етапе социјалних измена. Први блок текстова одражава предреформску ситуацију "тоталног дефицита". Други блок текстова даје слику периода након 1992. године, када се, према тврдњи ауторки ове главе, на засићеном тржишту купац често налази пред проблемом избора робе.

11. У глави "Эвфемизмы в современной русской речи" Л. П. Крисин говори о: (1) циљевима еуфемизације; (2) сферама социјалног живота у којима се чешће него у другима користе еуфемистичка језичка средства; (3) начинима еуфемизације; (4) социјалним разликама међу говорницима у стварању и коришћењу еуфемизама.

Један од циљева еуфемизације је камуфлирање суштине у случају када би директно именовање објекта, својства, деловања и сл., по мишљењу говорника, могло да изазове нежељен друштвени ефекат, негативну реакцију

адресата, осуду и сл. Као пример Крисин наводи синтагме *либерализация цен, освобождение цен, упорядочение цен, свободные цены*, честе у језику штампе, економиста и представника власти. У својем буквалном значењу ове би се синтагме могле односити на било које цене и процесе – повећавање цена, снижавање, или њихово задржавање на истом нивоу. У стварности, међутим, оне означавају раст цена, и то већи него пре.

Све о чему се говори у овој глави изложено је прегледно и јасно, а примери који се наводе добро су одабрани и интересантни. Мало је, међутим, нових информација о којима није већ више пута говорено не само у лингвистичкој литератури о руском већ и о многим другим језицима.

12. У глави "Стилистический облик оппозиционной прессы" Е. В. Какорина анализира "недемократические, 'оппозиционные' издания, противопоставляющие себя официальной прессе и легитимной власти" (409). Као материјал за анализу послужиле су новине: "Аль-Кодс", "День" ("Завтра"), "Молния", "Наше время", "Оппозиция", "Пульс Тушина", "Русский пульс", "Русский собор", "Советская Россия", "Сокол Жириновского" и многе друге.

Ове новине, како наводи Какорина, карактерише: (1) редундантна експликација кључних термина, који описују референтну ситуацију: оријентацију друштва на капиталистички тип државног уређења и западну културу; (2) обавезно додавање негативних квалитатива уз кључне термине; (3) унапред задати карактер квалитатива и других концептуалних информација; (4) редукција конкретних информација, преовлађивање интерпретације над чињеницама.

Упадљива специфичност ових новина, по мишљењу Какорине, јесте широко коришћење уметничко-публицистичких и фолклорних жанрова: анегдота, афоризама, парола, "апсурдних прича", пародија, памфлета и песама. Њих карактерише сарказам, "в отличие от иронии, преобладающей в демпрессе" (411).

Укратко – све негативно што се може замислити карактерише опозициону штампу; режимска штампа ("демократска", по терминологији Какорине) представља супротност. Ова глава веома је интересантна – мање лингвистима, много више социолозима и психолозима, првенствено због ауторкиног става. Научници обично настоје да, макар и привидно, сачувају одређени степен објективности и непристрасности. Стиче се утисак да се Какорина веома трудила да чак и непажљивим читаоцима ове књиге буде потпуно очигледна њена крајња пристрасност и "правоверност" актуелном режиму.

13. У глави "Устный публичный диалог: жанр интервью" Е. И. Голанова наводи бројне особености по којима се данашњи интервјуи у руским

средствима јавног информисања суштински разликују од некадашњих, из времена совјетске власти.

Као једну од главних особености данашњих интервјуа, Голанова наводи друштвено-политичку "тежину" њихових учесника. Нису само интервјуисане личности веома познати и широкој публици интересантни политичари, научници, уметници, представници различитих делова "спектра" савременог друштвеног живота већ су и интервјуери, по правилу, изразите личности, познати новинари који воде оригиналне телевизијске и радио-емисије. То се понекад истиче и самим називом емисије: "Вечер с Владимиром Познером", "Час Шугаева", "Приглашае Борис Ноткин" итд. Овако важна одлика комуникативне ситуације као што је релативна "равноправност", једнакост социјалних улога сабеседника (адресата и адресанта) ствара специфичну тоналност, специфичан нови тип јавног дијалога.

На крају главе наведени су фрагменти из пет интервјуа емитованих на радију током 1994. и 1995. године (442–449).

14. У колективној монографији *Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995)* налази се мноштво интересантних података о новинама до којих је у руском језику дошло након перестројке и корених промена државног уређења. Сви су аутори истакнути стручњаци у областима којима се баве, а неки од њих су заиста велика имена руске лингвистике. Књига је писана релативно популарно, прегледно и јасно па није чудно што је након четири године објављено друго, неизмењено издање (не рачунајући формат књиге и величину слова). Све је ово, истина, могло бити казано са мање речи и на мање страница. Разлози због чега то није тако урађено засигурно нису лингвистички.

Борђе Оташевић (Београд)

**Момчило Злајановић: РЕЧНИК ГОВОРА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ.
Учешће. Факултет, Врање, 1998, 491 стр.**

Од појаве Речника косовско-метохиског дијалекта Глише Елезовића (I, 1932) и (II, 1935) прошло је скоро пола века до појављивања нових дијалекатских речника.

Почетком деведесетих година зачети је систематски и интензиван рад на прикупљању дијалекатске лексике у оквиру једног од пројеката Одбора за дијалектологију САНУ, под руководством академика Павла Ивића. Као резултат тога, након неколико година, у часопису Српски дијалектолошки зборник, у издању Српске академије наука и уметности и Института за српски језик, почиње објављивање првих дијалекатских речника. Тако је од 1986. до 1997. године објављено више речника: Речник народног говора у Црној Реци Миодрага Марковића (СДЗб 32, 1986; II, СДЗб 39, 1993), Речник тимочког говора Јакше Динића (I, СДЗб 34, 1988; II, СДЗб 36, 1990; и III, СДЗб 38, 1992), Речник радимског говора Милећа Томића (СДЗб 35, 1989), Из лексике Васојевића Раде Стијовић (СДЗб 36, 1990) и Речник говора Зајарача Драга Ђујића и Жељка Ђујића (СДЗб 44, 1997).

У овом периоду, у координацији са Одбором за дијалектологију САНУ, дијалекатски речници се објављују у издању ЦАНУ (Речник говора Прошћегња код Мојковца Милоша Вујичића, Поджорица, 1995), МС (Речник бачких Буњеваца М. Пеића и Г. Бачлије, Нови Сад, 1990), Народног музеја у Лесковцу (Речник лесковачког говора Бране Мићковића, Лесковац, 1984), Музеја Попишавља (Речник широтског говора Новице Живковића, Пирот, 1987).

Најпре наведеним дијалекатским речницима, придружио се пре две године и Речник говора јужне Србије Момчила Злајановића (даље у тексту: Речник). Значај овог речника најпре је у томе што се њиме попуњава још једна празнина у српској дијалекатској лексикографији. Пошто осталих дијалекатских речника, и овај ће речник послужити као драгоцен зраћа при изради Речника САНУ. Лексика приказана у Речнику Момчила Злајановића изазов је за обраду бројних лингвистичких тема и тема из неких других научних дисциплина блиских лингвистици. О значају Речника у овом смислу, између осталог, биће речи у даљем тексту приказа.

Речник говора јужне Србије састоји се из Уводних напомена (7–9), Прегледаних речника (9), Скраћеница (10) и Речника (13–491).

У кратким Уводним напоменама Момчило Злајановић наводи да је зраћу за Речник прикупио "из живог народног говора и усмено писаништва" у Врањској котлини, Пчињи, Пољаници, Инодошћу, Прешевској Моравици, Прешевској Црној зори, Грделичкој клисури, Власини и Црној Трави. Остале су,

значи, неиспразжене неке важне обласћи као што су нпр. Ниш и околина, Лесковац и околина, Лебане и околина. Имајући ово у виду, смањимо да је прикладније било Речник насловити као "Речник из говора јужне Србије". Разлози за ово нису формални, већ суштински. Лексика говора јужне Србије заиста подразумева, само на примеру лексике из околине Лебана чијим се прикупљањем и обрадом бави аутор овог приказа, значајно бољашњи лексички корис. Свесни уложеног труда да се забележи лексика у поменућим местима из Уводних напомена, овом примедбом ни у ком случају не желимо да умањимо његов значај, већ само да скренемо пажњу на неопходности прецизирања података кад су оваква дела у питању.

Речник доноси око 9160 одредница. Ајлајтивна лексика (око 7690 одредница) и ономастичка лексика (око 1470 ономастичких одредница) (бројчани подаци су моји), даје су у јединственом азбучном реду.

Сам аутор у Уводним напоменама истиче да је у Речник "унесен извесћан број у језичком смислу интересантних микрофонија, хидронима, антропонима, топонима и етника", а ми додајемо и надимака и књишка. Изостало је, међутим, објашњење по ком критеријуму је вршен одабир унетих ономастичких јединица, односно, које су конкретне језичке особености утицале на селективно уношење ове лексике.

Уз акценћовану лексему аутор Речника даје неопходне податке: грамађичку катеђоризацију одреднице, њену дефиницију, акценћовану товрду из говора као и место у коме је лексема забележена. Понекад се одстоуило од најред наведених елемената, на шта ћемо кроз примере, на одговарајућем месту у раду, скренући пажњу. Разумљиво је, међутим, да се при обради овако обимног лексичког фонда могу појавити превиди ове врсте.

Код речи страног порекла аутор наводи и њихове етимологије. Ово је посебно грађоцено, ако се има у виду да овако обрађена лексика може бити солидна грађа за проучавање страних лексичких слојева у говору јужне Србије. Осим очекиваних турцизама, Речник потврђује и следеће позајмљенице: германизме, нпр. клонферај, тиншлер, фиронџа, шљајник, штиранџла, шуштер; грецизме, нпр. кондура, кромид, мађарница, банаџон, банађур, банџалоз, Туан – микрофонијом, Ђеремиџа – микрофонијом, дзевџар; латинизме, нпр. конзуле, ораћим, оцџи, Тумба – ојконим, Турија – ојконим, чуштура; романизме, нпр. парлајан, порџа; албанизме, нпр. кумбара, љак.

У Речнику је записан приличан број лексема истођ израза, али различитог садржаја у односу на стандардни језик. Илустрације ради, наводимо неке примере: џлума, ђеврек, забављам се, забравим, закукам, залећнем, заљейи, измеји, изумим, шње, коњ, койиле, косица, косиур, одевам, одевање, окривим, палац, паљевина, пресек, промена, променим се, пророк,

разводи се, сир, срећа, сѣарац, њеѣа, њой, учиним, чезнем, шайица. Оваква жрађа може се уѡѡѡребиѡи за ѡѡучавање хомонимских лексичкосемантичких односа на ѡлану дијалекаѡи – сѡандардни срѡски језик.

Речник доноси ѡриличан број жлажолских лексема са деминуѡивним значењем, као и ѡридевских лексема којима је означено ѡприсусѡво назначене особине у незнаѡној мери. На основу овде забележених оваквих лексема, као и на основу личне дијалекаѡске збирке из околине Лебана, ауѡору овож ѡриказа намеће се ѡреѡѡсѡавка о већој засѡѡѡљеносѡи ових лексема у дијалекаѡу у односу на сѡандардни језик. Било би инѡересанѡно сѡровесѡи исѡраживање у ѡом смислу, као и у смислу ѡоређења ѡворбених модела у оба наведена идиома.

На основу лексема везаних за сѡаре, данас ишчезле занайѡе и обичаје, Речник може биѡи извор за еѡнолошка исѡраживања. Наводимо неке од ѡаквих лексема: аѡинар, амкам, божја брада, квачка, квачкино семе, киѡкар, колачар, лазаричка, лазарка, левокрајка, мађарница, оала, оаѡе, ола, ораѡѡѡка, ѡѡѡѡрина, ѡмѡало, ѡѡче, ѡрвенци, ѡреденка, ѡрсѡенѡије, сабљарка, сировар, сироварка, слейче, ѡанчовођа, ѡрескало, жласници, жоведарник, деснокрајка, догол, даждевѡак, доз, заодак, каравешѡица, крсѡе, младенче.

Занимљиви су сѡари, данас реѡко уѡѡѡребљавани, народни називи за месеце у жодини. Ауѡор Речника наводи овакве називе за осам месеци: биљар (аѡрил), жумник (авжусѡи), коледар (децембар), коложеж (јануар), леѡник (марѡи), сечко и снежар (фебруар), црвеник (јуни), черешинар (мај). Речник не наводи народне називе за јули, сѡѡембар, окѡобар и новембар. У Речнику лесковачкож жовора Бране Миѡровића наведен је само народни назив сечко за месец фебруар. Само овај назив, у ѡрикуѡљеној дијалекаѡској лексици у околини Лебана, бележи и ауѡор овож ѡриложа.

Речник жовора јужне Србије је диференѡијалан речник у који су унеѡе само оне лексеме које се у фонетѡском, морфолошком, сѡрукѡурном и семантичком ѡојледу разликују од сѡандарднож језика. Ауѡор М. Злаѡановић, следећи усѡѡѡену метѡодоложију дијалекаѡских речника, изосѡѡѡѡ ѡримарно значење лексеме која је, не само у семантичком нежо и у фонетѡском и морфолошком ѡојледу, иденѡична сѡандардној лексеми. Тако је у Речнику ѡѡр. лексема баба режисѡрована у значењу "дечја ижра с каменѡићима", али је изосѡѡѡѡено ѡено основно значење заједничко за дијалекаѡи и за сѡандардни језик. На истѡи начин је ѡосѡѡѡљено и са неким дружим лексемама, ѡѡр.: жолубица, жаба, жиѡѡо, звезда, јарац, мачка, небо, ѡиле, ѡижанѡица, ѡика.

Важна информација за свакож дијалекѡоложа и лексикожрафа је лексема у свом основном облику. Одсусѡво неких оваквих лексема није било ѡеѡко заѡѡѡѡи, јер их ауѡор овож ѡриказа бележи у жовору околине Лебана, ѡункѡу

јужне Србије. Навешћемо најпре неке примере изосиђављених именичких лексема: асиђал, клас(и) (клиј кукуруза), крак (ножа), ласиђавица (зоол.), лимац (врсија јечма), ложица (кашика), мажаре (зоол.) и шрла према којима аутор Речника наводи деминутивне облике (асиђалче, класијенце/клаче, ласиђавиценце, шрлче), изведенице које значе месито (лимчишије, ложичишије) и аужмениђаиивне облике (крачеишина, мажаришије).

У Речнику наведене жлађолске именице и шријни придеви обавезују на усјосиђављање јолазне жлађолске лексеме. Тако је према жлађолским именицама, нпр. лжжање "лађање", водење "ијарење краве", ођрејување, улазање, улеђнување, или шријних придева у својсију самосиђалних огредница, нпр. извикан "изнеи на лош жлас" (деф. моја), лучен "зачиђен сиђио исецканим белим луком" (деф. моја), шрђњеи "који је изђубио сијособности иравинож, исиђавнож расуђивања, који је јомерио иаменеу" (деф. моја), ујдурусан "лејо обучен, доиђеран", усђувен "неразумно, неосновано уијоран" (деф. моја), зафрђен "зашђурен", лиијан "уђинуо", нужно било усјосиђавиши жлађолске лексеме: лжжем, води се, ођрејујем се, улазам, улеђнујем, извикам, лучим, шрђнем се, ујдуришем (се), усђувим се, зафрђим, лиијем.

Појуи шријних придева из иреијходнож сјава, и шријни придеви изђебрен "очишиђен, изђлачан", исабен "уијроиашђен", сђијрен "засуиђавђен", иђкњеи "иакнуи" имају у Речнику сиђаијус самосиђалне огреднице, иако се семантички не разликују од наведених жлађолских лексема изђебрим, исабим, сђијрем, иђкнем. Сиђожа би шријне придеве иребао наводити у оквиру жлађолске огреднице јод условом да су у фонетијском и иђворбеном јођледу диференцијални у односу на сиђандарни језик.

Уколико шријни придев има јомерену семантику у односу на жлађол, даје се као јосебна огредница. Речник исиђавно наводи једино шријни придев исђиран, али не наводи жлађол исђирам. Наведени придев је дефинисан синонимом сиђандарнож језика исђиран ииђо значи "који је завршио свирање, који је одсвирао". Међуиим, наведена њеђова уиоијеба у изразу исђирана иђруба у значењу "особа која је изђубила уђлед и моћ", демантијују иреијходну дефиницију. Ми бисмо овај шријни придев урадили на следећи начин: исђиран, -а, -о у изр: исђирана иђруба особа која је изђубила уђлед и моћ.

Наијред наведени примери деминутивних и аужмениђаиивних изведеница намећу још и закључак о селективном, а не исиђином уношењу дериваија основне речи. Тако би, уз наведене, у Речник вађало уврсијиши и лексеме: асиђалченце, асиђалчина, краче, ласиђавче, ложичка, ложиче, ложиченце, ложичеишина, мажаренце које аутор овож ириказа бележи у жовору околине Лебана.

У вези с овим уочавају се и празнине у појединим деривационим гнездима. Навешћемо неколико примера: Речник уноси глагол *работим* и његове изведенице *уработим* и *наработим* се, али изостава остале изведенице, као што су *работиће*, *доработим*, *заработим*, *заработим* се, *изработим*, *изработим* се, *огработим*, *преработим*, *преработим* се, *сработим*; лексема *работи* је режисирована, али не и *работан*, *работник*, *работница*, *неработан*, *неработник*, *неработница*, *неработничина*; лексема *недржав* и *недржавац* су унете, али су изостали деривати *недржавко*, *недржавка*, *недржаво* (прил.). Изоставаљене глаголске лексема бележимо у околини Лебана (за наведене придеве и њихове именичке деривате в. Радмила Жуџић, Придеви који се односе на човекове особине у зовору околине Лебана, Јужнословенски филолог LIII, Београд 1997, 135–145). Историјско навођење лексема из једног деривационог гнезда значајно је не само ради уједињавања списа лексичког фонда овог зовора, већ првенствено стога што омогућава праћење деривације и уочавање начина творбе, творбених суфикса (код именица) или творбених префикса код глагола.

Често се у Речнику лексема које имају исти облик, али различито значење, наводе као посебне одреднице, дакле као хомоними, само зато што се њихова заједничка, доминантна особина односи на различите етимологије. Навешћемо неколико примера: белча "бео ован; бео во" / белча "врста белој кукуруза"; жутица "злаћник" / жутица "врста ситне лепће крушке"; жутика "одрлица од злаћника" / жутика "овца са жутом вуном на глави" / жутика "жућкаста ракија" / жутика "жуманце"; млекарник "просторија у ситној жрајевини на пашијаку у којој се чувају млечни производи" / млекарник "удубљење у земљи, испуњено водом и покривено, у којем се лежи чува млеко"; реса "овца или коза која на жути има израслине" / реса "израслина на доњем делу кокошије главе"; тврдак "врста крушке са тврдом кором" / тврдак "тврда и неплодна земља"; жорчивка "врста ситне жорке прешће" / жорчивка "жорка кафа". У свим наведеним примерима ради се о лексемама исте етимологије, али различитог значења.

Међу бројнијим лексемама којима је у Речнику неосновано дат ситиус хомонима, нашао се и мали број лексема које јесу хомоними: раник "раоник" / раник "јаже које се рано ојажило"; зељаник "део бразде који остане неузоран" / зељаник "ишће зељаница"; ошаарка "она која изра на крају кола" / ошаарка "врста у којасу панталона од домаћег сукна или плаћина".

У Речнику нису драматички маркирани прилози, предлози, везници, именице у придевској служби, именице у прилошкој служби, заменице, непроменљиви придеви и понека речца.

Све прилошке лексеме су без ѓрамајичке ознаке, али збоѓ велике бројчане засиуљеноси наводимо само неке примере: бађава, бајаѓим, башка "одвојено, посебно", вукомашки "погмукло; мучки", ѓрбачким "леђима, на леђа", досѓѓ "досад", коѓа "мноѓо", лејше "леји", навечерке "увече", наѓор "навише", напред "некад", поћс "поћас", овдек, одојле, ондек, па / пак "ојей", пољк "полако", ребрачки "попреко", сасвем "сасвим", тѓѓ "тада", шојрв "шек", убрѓоу "брзо", ширком "широм".

Уз лексеме куде "ког", накуде "према", спрема "према", спрошив "према" морао би сјајати ѓрамајички квалификајор прегл. (оѓ).

Лексеме еве "ево", ене "ено", еше "ешо", белки / белким "ваљда, можда" преба означији ѓрамајички као рече.

Одреднице беѓен, ѓузел, кабай су нейроменљиви придеви. Лексема беѓен је у Речнику дефинисана као именица "оно шшо је лејо; шшо се ѓудима допада", али се из наведеноѓ примера "Шшо сам ти наија једно беѓен девојче" види да је у шштању нейроменљиви придев. На основу дефиниције лексеме ѓузел "веома леј" и примера којим је посведочена "Убав, па ѓузел", може се закључији да је ово синоним придева убав. Међушим, наше сазнање о ујошреби ѓузел у ѓовору околине Лебана, као и пошврде у Речнику САНУ, ѓде се ѓузел у истом облику везује за именице сва три рода, одређује ову лексему као нейроменљиви придев. Овако је пребао одредији и одредницу кабай на основу примера који даје сам аутор, као и пошврда из Лесковца, Пчиње и Враћа у Речнику САНУ.

Лексема алшан, без ознаке врше речи, дефинисана је као именица "нешшо шшо је изузетно лејо". Међушим, она је у наведеним примерима алшан чело и алшан девојка ујошребљена у придевској служби.

Лексема колицина у наведеном примеру "Колицина синови има" је именица женскоѓ рода у прилошкој служби.

Але "али", ама "али" су везници.

У Речник су без ѓрамајичкоѓ одређења, селективно на диференцијалном плану, унеше неке заменице.

Уз одредницу вој сшоји дефиниција "јој". Из наведеноѓ примера "Цел ѓън ѓу шраѓим да вој нешшо кажем" закључујемо да је вој дашив јд. л. з. женскоѓ рода она, а не узвик јој. Облик је интересантан као осташак синтетичкоѓ шша деклинације. Ваљало је, међушим, даши и облик ове заменице ву, као и облик ѓум(а) (ошшии падеѓ) са аналијичким шшом деклинације.

За показне заменице овија, овеј, онија, онај, оној, шеј, умешо очекиване ѓрамајичке дефиниције, аутор даје ѓихове синониме из сшандардноѓ језика: овија ови; ова; овеј ове; онија они; онај она; оној оно; шеј ше. Да је умешо

синонимичне дефиниције дајћа жрамајичка дефиниција, корисници Речника би имали важну информацију да је овија, овеј, онија, оној и њеј оишћи, заједнички њадеж ових заменица, а да је онај номинатив једнине (оишћи њадеж за м. род је оножа, а за ж. род онуј).

Ако је аутор одлучио да у Речник унесе само диференцијалне облике неких заменица, нејасно је зашто су изостављени остали диференцијални облици наведених заменица: овај (номинатив јг. показне заменице ж. р.), овуј (оишћи њадеж јг. показне заменице ж. р.), онија (оишћи њадеж мн. показне заменице ср. р.), онуј (оишћи њадеж јг. показне заменице ж. р.), њај (номинатив јг. показне заменице ж. р.), њој (оишћи њадеж јг. показне заменице ср. р.), њија (оишћи њадеж мн. показне заменице м. и ср. р.).

Модел дефинисања у коме се лексикографском дефиницијом експлицира однос изведене и основне лексеме, методолошки је прихваћен и усвојен у лексикографској пракси. Тако, уз жрамајичку дефиницију лексема, нпр.: заложче дем. од залож, зелаңче дем. од зелаңик, избиче дем. од изба, казаниче дем. од казаница, сливче дем. од слива, фућиче дем. од фућа, кокошчетина аузм. и њеј. од кокошка, кошчетина аузм. и њеј. од коска, кручетина аузм. и њеј. од крушка, ракијчетина аузм. и њеј. од ракија, уочавамо још два њија дефиниције: а) синонимску дефиницију, нпр. у лексема: зљвица заовица, зљрагиче / зљрађиче зљрадица, змиче змијица, сљруче сљручак, фусћанче сукњица и б) описну дефиницију, нпр. у лексема: жљунче њић жљуне, жућјајче младунче њице жућјајка, слањинавче њић слањинавца, сланинарче њић сланинарца, улудејче њић улудејке, љућуће њић љице љућућак, долинчина већа долина, слейчина велики чир. Нарочито је описна дефиниција прејоручива за лексичке јединице које имају форму деминутива, али првенствено означавају младунче (животиња). Тим пре, што неки "деминувни" облици са оваквим значењем немају мотивациону везу са основним речима, што показује пример њија: чукаре 'младунче биволице', јер у овом говору не постоји основна лексема *чукара (*чукарка) него само биволица.

Малобројне лексеме, често без ознаке врсте речи, дефинисане су као именице: издвџна 'она која се лако њодаје мушкарцима' (Немој да ву се срамујеш, издвџна је), руваџа 'девојка божаџа рухом' (Тај девојка је и убава и руваџа), серава 'неоџрана вуна' (нема њоџерде), сџулна 'оџлођена мађарица' (нема њоџерде), њићмкана ж 'вуна која жребенањем оџане за жрубље ѡредиво' (нема ѡримера), љџав,-а, -о 'земља ѡешка за обраду, а недовољно ѡлодна' (Иљаво је ѡој месџиџиџе), лајаџан, -џна, -џно 'џас чувар куће који лаје' (Неси куџија лајаџно куче, неџо овчарско).

Найпрег наведени примери издѣвна, руваѣа, серава, сѣулна, шѣимкана (није именица ж. р. већ придев), као и лексеме млечайѣа, сјаѣњесѣа, смачна јесу придеви који се уѣоѣребљавају само у женском роду и уз њих би морала сѣајаѣи ѣрамаѣичка ознака придев. У складу с ѣим, овакве лексеме морају се дефинисаѣи као придеви, нѣр.: издѣвна придев лакоѣ морала, ѣодаѣа, ѣодаѣлива.

За инѣересанѣну жрују жлаѣолских лексема с деминуцијом, нѣр.: бернем, једнем, назнајујем, накривујем, насумѣујем, ѣоѣкашљујем, ѣоуалѣм, ѣриѣораснем, скубнем, ѣосврнем се, ѣоорујем, умесѣо оѣисне дефиниције са количинским ѣрилоѣом мало (ѣомало) и основним жлаѣолом, можда би боље било увесѣи ѣиѣску дефиницију, којом се експлицира однос изведене и основне лексеме, нѣр.: ѣоѣкашљујем несвр. у дем. значењу: кашљем, умесѣо ѣоѣкашљујем несвр. кашљем ѣомало.

Лексикографска дефиниција не би смела у свом саставу имаѣи дијалекаѣску реч, било да је у ѣиѣању синонимска дефиниција било оѣисна, иѣо је уобичајено у овом Речнику. Навешћемо неке примере ѣаквих дефиниција, ѣри чему ће дијалекаѣска лексема биѣи маркирана: замињавам замињујем; излежнем изађем, искочим; мачке бодље које на жлави носи чукче да не би на ѣаши сисало биволицу; ѣалац гео валме у ваљаѣици који удара у ѣеѣу маља и ѣако жа ѣодигже; свикам ѣовикам (у зн. зовнем, ѣозовем); сѣоѣурнем сѣоѣакнем се, обично у ѣамнини (из ѣримера се види да је реч о ѣовраѣном жлаѣолу сѣоѣурнем се); сриѣим радим сриѣкав ѣосао; мрежје оѣрлица с маницѣрама.

У Речнику нема јединственоѣ критеријума у смислу ѣоѣврђивања, или неѣоѣврђивања жлаѣолских именица од жлаѣола несвршеноѣ вида. Независно од ѣоѣа иѣо се све наведене жлаѣолске именице од жлаѣола несвршеноѣ вида семантиѣки ѣоклаѣају са жлаѣолима од којих су ѣосѣале, неке од њих се доносе са ѣоѣврдом, док код неких ѣоѣврда изосѣаје. Уѣраво, збоѣ иденѣичне семантиѣке ових именица и жлаѣола, ѣоѣврда је можда изосѣаѣи код свих ових именица. С друђе сѣране, за све жлаѣолске именице можда је биѣи наведена и ѣоѣврда као ѣосѣуѣак за који се ауѣор доследно оѣределио. Будући да се ради о дијалекаѣском речнику, навођење и ових ѣоѣврда сврсисходно је у смислу бољеѣ уѣознавања ауѣенѣичноѣ жовора јужне Србије. Можда би се можда жовориѣи и о можућносѣи ѣроучавања фреквенције ових именица и жлаѣола од којих су насѣале.

За разлику од жлаѣолских именица из ѣреѣходноѣ сѣава, све аѣелаѣивне лексеме морале су биѣи ѣосведочене ѣримерима из жовора. Око 2000 одредница неѣоѣврђених ѣримерима, изузимајући ѣри ѣом жлаѣолске именице, указују на ѣроѣусѣ ауѣора и доводе у ѣиѣање ѣоузданосѣ овоѣ дела Речника.

Укључивање нпр. овакве зраће у Речник САНУ захтева од лексикографа годатајан напор да њену аутентичност проверава из других извора, или да једноставно верује аутору. Осим тога, наведена једина омогућава проверу исправности дефиниције и других информација у речнику.

Упркос примедбама које се једноставно односе на нека методолошка решења, Речник зовора јужне Србије Момчила Златановића представља вредан допринос српској дијалекатској лексикографији. Његов лексички корпус може бити извор за обраду бројних лингвистичких тема. Међу њима су и теме којих су се лексикографи и дијалектологи досад мало додицали, нпр.: проучавање хомонимије на плану дијалекат – стандардни језик, једина анализа златола с деминуцијом у звору јужне Србије и у стандардном језику, једина анализа златола с деминуцијом у звору јужне Србије, једина анализа једина који значе незнатијни једина својства исказаној основном у дијалекту и стандардном језику (једина аспект), једина анализа деминутива у звору јужне Србије, проучавање зовора јужне Србије на дијакроном плану (једина данашњеј једина зовора и једина које је описоа Белић) и др.

Ове примедбе, можда једина, једина су збој будуће израде дијалекатских речника, а једина важје и за неке једина дијалекатске речнике. Аутентичним лексичким корпусом и једина примјерима, Речник зовора јужне Србије Момчила Златановића представља значајан извор зраће за једина лингвистичка једина.

Радмила Жујић (Београд)

ОСВРТИ

КЊИГЕ, МОНОГРАФИЈЕ

С. М. Толстая: МОРФОНОЛОГИЈА В СТРУКТУРЕ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ. Москва, 1998, 318 стр.

Монографија Светлане Михајловне Толстој разматра теоријска питања словенске морфонологије и њене основне појмове као што су: морфонема, алтернациони низ, морфонолошка позиција и сл. Одређује се место морфонолошких појава у структури језика и однос морфонологије са другим лингвистичким дисциплинама – фонологијом, морфологијом и морфемиком. У уводном делу: "Словенска морфонологија после Трубецког" (9–14) критички се оцењују досадашње идеје и методе у истраживању словенске морфонологије. У првом делу насловљеном "Теоријска питања словенске морфонологије" (14–90) истиче се да морфонолошко представљање језика зависи од опште теорије граматике и приступа које неки аутор примењује, а који могу бити статички или динамички, аналитички или статистички, релациони или операциони. У првом, теоријском делу монографије разматрају се односи морфонологије и других језичких нивоа (14–41), принципи морфонолошког описа (42–50), морфонолошке јединице (51–69), морфонолошка средства морфемског варирања (70–81) и морфонолошка позиција (82–90).

У другом делу књиге „Нацрт пољске морфонологије" (91–263) предложен је опис пољске морфонологије: супстантивне и глаголске творбе и промене, парадигматика и деривација придева и прилога. Опис је заснован на исцрпном лексичком материјалу савременог пољског језика, анализирају се колебања књижевне норме која се тичу морфонологије.

Монографију прате и три прилога: "Морфонолошке корелације консонаната у руском језику" (266–276), "Типологија морфонолошких модела у словенским језицима, јотовање девербалних именица на **-enъje*" (277–286) и "Ка морфонологији пољске именичке промене" (287–310).

Питања словенске морфонологије С. М. Толстој истражује паралелно са другим лингвистичким проблемима током целог свог научног рада; овде наводимо само неке њене значајније радове из ове области, нпр.: "Начальные и конечные сочетания согласных в сербскохорватском языке", *Исследования по сербскохорватскому языку*, М. 1972; "О некоторых трудностях

морфонологического описания", *Вопросы языкознания*, М. 1971; "Морфонологические корреляции согласных в русском языке", *Вопросы языкознания*, М. 1975; "Морфонологические типы субстантивных парадигм в польском языке", *Славянское и балканское языкознание, Проблемы морфологии современных славянских и балканских языков*, М. 1976; "К типологической характеристике категории палатальности в славянских языках", *Советское славяноведение*, М. 1977; "Условия чередования о ~ у в польском императиве", *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, W. 1981; "Морфонологические типы глагольных парадигм в польском литературном языке", *Славянское и балканское языкознание, Проблемы морфологии*, М. 1981; "К сопоставительному изучению славянских языков на уровне морфологии: основы в польском и русском языках", *Теоретические и методические проблемы сопоставительного изучения славянских языков*, М. 1994; "К типологии морфонологических моделей в славянских языках: йотация в отглагольных именах на *-епъје", *Русистика. Славистика. Индоевропеистика*, М. 1996.

Биљана Сикимић (Београд)

Dubravko Škiljan: JAVNI JEZIK. Biblioteka XX vek, Beograd, 1998.

Dubravko Škiljan, poznat u lingvističkim krugovima po brojnim radovima iz opšte i teorijske lingvistike, istorije lingvistike, sociolingvistike, semiologije i klasične filologije, objavio je knjigu pod naslovom *Javni jezik*, u okviru koje pokušava da jednu od svojih glavnih preokupacija u ranijim delima – jezik u javnoj komunikaciji, izdvoji i prikaže kao model lingvistike javne komunikacije.

Nova knjiga Dubravka Škiljana je, zapravo, pokušaj sintetičkog pregleda dosadašnjih saznanja o karakteristikama jezika i govora u sferi javnog života. Podnaslov knjige: *Pristup lingvistici javne komunikacije* ukazuje nam da je reč o delu čija je namera da definiše granice jednog još virtuelnog lingvističkog područja, da naznači osnovne probleme i da predloži temeljne operative pojmove i definicije jedne lingvističke discipline koja još uvek ne postoji, ali za koju je već odavno pripremljen teren. Knjiga se sastoji od pet poglavlja i zamišljena je kao teorijski pristup, a ne kao tekst priručničkog ili udžbeničkog karaktera.

U prvom poglavlju: *Temeljni pojmovi* na osnovu jedne od mogućih teorijskih podela savremene nauke o jeziku na izvan kontekstualnu i kontekstualnu lingvistiku,

autor nas upućuje, u vezi sa kontekstualnom lingvistikom, na niz teorijskih pojmova i njihovih definicija na kojima će biti zasnovan pristup lingvistici javne komunikacije. To su: *kontekst, komunikacija, komunikacijski akt, javnost, javna komunikacija, status i uloga, domeni i diskursi javne komunikacije, komunikacijski kolektivi, komunikacijska i simbolička funkcija javne komunikacije*.

Predloženi model lingvistike javne komunikacije teži da opiše elemente njenog konteksta i da ih poveže sa idiomima koji se u njoj manifestuju. Ovakav pristup postavlja niz neposrednih zadataka kojima će biti posvećena naredna četiri poglavlja.

Drugo poglavlje: *Domeni i diskursi* ima za cilj da objasni koji se domeni javne komunikacije zajedno sa svojim specifičnim diskursima pojavljuju u danas dominantnom modelu javnosti. Domeni i diskursi javne komunikacije sagledani su jednim delom kroz istoriju konstituisanja domena javne komunikacije od mesopotamskih vremena, preko antičke Grčke, u čije vreme su izgrađeni prvi teorijski modeli javnog komuniciranja i njegovih domena i diskursa, pa do danas. Razrađen je osnovni Aristotelov model koji ima tri domena: retorički, poetski i logički. Iz savremene perspektive retoričkom domenu pripadaju: diskurs politike, diskurs administracije i diskurs prava, a u poslednje vreme ovde se ubraja i diskurs medija. U okviru retoričkog domena prilično je izražena tendencija manipulacije jezikom javne komunikacije zasnovane na njegovoj nužnoj ideologizaciji. U poetski domen ubraja se poetski diskurs, a u logički: diskurs nauke, diskurs obrazovanja, dok se negde između ova dva domena nalazi religijski diskurs. Doba kompjuterske komunikacije ustanovljava neke nove relacije, ali i upozorava na savremenu krizu javne komunikacije i javnosti uopšte.

U trećem poglavlju: *Jezički kolektivi i zajednice* istražuje se koje su društvene grupe relevantne, po svojim socijalnim strukturama i kolektivnim ulogama, za javnu komunikaciju i kako se one artikulišu kao komunikacijski kolektivi i jezičke zajednice, ali i kako se u njima i među njima realizuje intergrupna i intragrupna komunikacija. Škiljan ovde uvodi pojam *komunikacijskog kolektiva* kao dela društvene strukture koji se odlikuje svojim idiomom. Komunikacijski kolektivi u socijalnim strukturama izdvojeni su i imenovani kroz prizmu savremene struktuiranosti društva kao: društvene klase, društveni slojevi, političke stranke i interesna udruženja, profesionalne grupe i religijske zajednice. Teritorijalno distribuiranim epihorskim idiomima pridružuju se jezičke zajednice koje u relaciji jezika i entiteta postaju elementi socijalne strukture sa tendencijom proširivanja i menjanja usled dinamičnosti i nestalnosti modernih društvenih struktura. Jezik javne komunikacije tako može da se ukaže i kao socijalna semiotika ukoliko se iz odnosa koji vladaju među idiomima odgovarajućih komunikacijskih grupa iščitavaju i relacije između jezika i društvene moći. U modernim državama – nacijama aktuelno

pitanje opšteg idioma najčešće se rešava preovladavanjem jednog idioma i to jednog nacionalnog jezika i zanemarivanjem ostalih, gubeći pri tom iz vida da opšti idiom treba da izraste upravo iz interakcije svih komunikacijskih kolektiva.

Četvrto poglavlje: *Pravila i norme* ustanovljava kojim sve istrumentima i mehanizmima raspolažu društvo u celini i pojedine društvene grupe za regulaciju međusobnih komunikacijskih i simboličkih odnosa. Pravila se, prema autoru, uspostavljaju na znanjima koja su utemeljena na: jezičkoj, komunikacijskoj i pragmatičkoj kompetenciji i obuhvataju njima adekvatne norme: jezičku, komunikacijsku i pragmatičku. Jezička norma iskazuje se kao standardni jezik, komunikacijska norma reguliše se planiranjem statusa jezika, dok se pragmatička norma bavi jezičkim pravima i slobodom govora.

U poslednjem, petom poglavlju: *Znakovi i simboli* razmatra se kako se u komunikacijskom i simboličkom prostoru jezika izgrađuju kolektivni i individualni identiteti i na koji način se iz jezika javne komunikacije mogu iščitavati obeležja društvene strukture. U ovom poglavlju sadržana je omiljena tema savremene lingvistike o funkcijama jezičke delatnosti, jezika i govora. Škiljan ističe posebno važnost simboličkog prostora za razmatranje odnosa između jezika i identiteta. U okviru etike javnog komuniciranja moderno i racionalno društvo ističe važnost individualnih i kolektivnih identiteta kao temeljni etički imperativ, ali u praksi javni jezik se više pokorava pravilima koja proizilaze iz društvene moći nego iz etičkih principa.

Na kraju postavlja se pitanje da li ova knjiga pripada domenu lingvistike ili je njeno mesto pre u domenu sociologije, teorije komunikacije, političke teorije ili, pak, filozofije. Ako pogledamo *Indeks pojmova i tema* uoćićemo niz nelingvističkih pojmova (javnost, status, politička stranka...), dok se u *Indeksu imena* većina spomenutih autora ne ubraja u lingviste. Odgovor na ovo pitanje naći ćemo u predgovoru koji je napisao autor knjige. Opravdanje za ovakav postupak Škiljan pronalazi povezujući savremene tendencije u jeziku sa antičkim pogledima na jezik, ističući tvrdnju da "lingvistika može biti uistinu humanistička nauka samo pod uvjetom da njezin stvarni objekat bude čovjek (sa svim svojim individualnim, društvenim i historijskim determinantama) koji upotrebljava jezik u određenom uvijek konkretnom kontekstu".

Može se zaključiti da je knjiga *Javni jezik*, kao model lingvistike javne komunikacije, ustanovila osnovni koncept izučavanja jezika javne komunikacije u međusobnoj povezanosti konteksta javne komunikacije i jezika koji se u njemu upotrebljava u skladu sa osnovnom autorovom intencijom izgrađivanja predloženog modela.

Jelena Petrović (Beograd)

Bernard Spolsky: SOCIOLINGUISTICS. Oxford Introductions to Language Study, Oxford University Press, 1998, 128 str.

Knjiga *Sociolingvistika* Bernarda Spolskog (Bernard Spolski), profesora engleskog jezika Bar-Ilanskog Univerziteta, predstavlja sažet opšti uvod u sociolingvistiku. Svrha ove knjige je da studente uvede u lingvistička istraživanja, odnosno da ih pripremi za bavljenje ovom problematikom. Knjiga sadrži četiri poglavlja: 1. *Pregled*, 2. *Tekstovi*, 3. *Reference*, 4. *Glosar*.

U *Pregledu* se daje kratak osvrt na glavne karakteristike sociolingvistike: njen obim, principe istraživanja i osnovna interesovanja. Obuhvaćeno je sedam celina: 1. društveno proučavanje jezika (obim istraživanja, komplementarni prilazi, metode istraživanja, podaci, sociolingvistika na zadatku), 2. etnografija komunikacije i struktura konverzacije (etnografija komunikacije, struktura konverzacije, formule učtivosti, oslovljavanje), 3. teritorijalne varijacije u govoru (govorne zajednice i repertoari, dijalekat), 4. stilovi i socijalne klase (stilovi, funkcionalni stilovi ili registri i domeni, sleng), 5. bilingvali i bilingvizam (jezička socijalizacija, opis bilingvizma, bilingvalna sposobnost, zamena i mešanje kodova), 6. društveni multilingvizam (multilingvizam, jezička lojalnost i odbijanje jezičkog pomeranja, jezik i etnički identitet, jezik i politika, jezička prava, pidžini i kreoli, diglosija), 7. primenjena sociolingvistika (jezička politika i jezičko planiranje, planiranje statusa, planiranje korpusa, normativizam i propisivanje, planiranje jezičke akvizicije ili politika jezičkog obrazovanja, politika jezičke difuzije ili lingvistički imperijalizam, širenje engleskog jezika).

Drugo poglavlje knjige sadrži dvadeset i dva teksta izabrana iz bogate sociolingvističke literature. Nakon svakog od njih navedeno je više pitanja koja izabrani tekst povezuju sa temama obrađenim u prvom poglavlju, ali istovremeno čitaocu pomažu i da proveriti svoje znanje.

Reference upućuju na brojne sociolingvističke knjige i članke u kojima se problemi obuhvaćeni ovom knjigom detaljnije razrađuju. Svaki naslov je praćen kratkim osvrtom na sadržaj.

Glosar broji oko devedeset termina upotrebljenih u ovoj studiji i u isto vreme služi kao indeks.

Marija Đinđić (Beograd)

Милорад Телебак: ГОВОРИМО СРПСКИ (С ЛАКОЋОМ ДО ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ). Нови глас – Народна и Универзитетска библиотека, Бања Лука – Приштина, 1998, 347 стр.

У времену помахнијалољ техничко-технолошкољ најрејка чини се да наша култура не иде никуд и да йаји од "информационе болесји". Пожову у сфери језика, као најважнијем облику човековољ културнољ понашања, уочавају се йукојине, некад йолико дубоке да елементарно нејознавање језичких норми не може да се сакрије. Невелик је број йриручника йосвећених нежовању срјскољ језика, а они који су досјуйни ширем кружу чийалаца, йрилично су академски и елијисјички насјројени.

Књига Говоримо срјски (с лакоћом до језичке културе) одличан је йриручник за све оне који се не баве лингвистиком. У йијању су бројне језичке недоумице, йј. она исклизућа у језику која се збољ честје йодрешне ујойребе у жовору и йисању могу још смајраји и нормираним облицима.

Књига садржи сјо йридесет радова који су йрејходно објављени у рубрици о језику Гласа срјскољ од 1993. до 1995. и касније. На један модеран начин, који се ољега у занимљивом йрисјуйу, духовијом излажању и ненаметнујом редоследу иичијавања књиге, аујор размајра најјананија жрамајичка, лексикографска, синјаксичка и йравојсна йијања. Обично код овакве врсте йриручника врло ийрижанјни, необични наслови радова ("Ујрежнуји сујружници", "Сенилни сенјори", "Кафа с кайљачом") имају за циљ да йобуде радозналој и скрену йажњу чийалаца на одређена језичка йијања.

Сјицање и нежовање језичке културе усменољ и йисанољ жовора аујор зајочине размајрањем ејнојезичких йијања. Разлике између срјскољ и хрвајскољ језика (два језика из једнољ јајетја) које се у књизи наводе, лексичке су йприроде и оне само дојриносе бојайсјву и изражајној снази језика, йодесноји израза, лейоји сјила и йрецизноји мисли. Тако аујор наводи и васкрсле архаизме: врховник, војарна, йосјројбе... и новосковане неолојизме: намицајетљ знања, йричува ('резерва'), зракомлај ('хеликојтер') у хрвајском језику, који звуче накарадно и вешјачки.

У дејтаљној анализи жрешака и заблуда у језичком сисјему аујор се не задржава само на неадекватној ујойреби и значењу речи (цирка око, сјојим вам на расјоложењу, снижење одеће) и нејознавању њиховољ йорекла, већ се осврће и на оне синјажмајске сјојеве и реченичке консјрукције које су наноси из сјраних језика: Па йо је за йолудетји, Колико је сјара беба, Назови ме йелефоном. Не може се конјролисји дојок речи из сјраних језика, као ефикасних медијума комуникације, нији се може сјречитји њихова адајиација

у нашем фонолошком систему. Чини се да аутор не види толику слабост у коришћењу шћуица колико у неприродној и слободној ујошреби језика. У књизи се посебно истиче погрешна ујошреба предлога или, пак, њихово изоставање: бићи кући, по том пићању, ради епидемије, плаћање са чеком итд. У последњем поглављу "Из правописа" Милорад Телебак обрађује кроз тридесет радова иновативна правописна решења проистекла из Правописа српског језика Машице српске, објављеног 1993. године.

Иновације се, по аутору, односе на ујошребу великог слова, састављено и расстављено писање речи, смањену ујошребу цртице, ревидирано полусложеничко писање и сл.

Говоримо српски (с лакоћом до језичке културе) још један је у низу језичких приручника који открива есенцијално, суштинско, нормативно у језику. Писана једноставно, духовито, без рецејцијских прејрека, књижа усјева да човеку приближи један читав сепектар језичких истина и заблуда.

Ивана Бојовић (Београд)

Mišo Kulić: JEZIK PRIJE JEZIKA. Kalekom, Beograd, 2000, 381 str.

Studija Miše Kulića *Jezik prije jezika*, sa opsežnim podnaslovom *ontologija, teologija, antropologija i gramatičko kao teogramatičko iskustvo bivstvovanja* interesantan je i zamašan projekat kojim se pokušava odgovoriti na niz kompleksnih pitanja iz oblasti razumevanja jezika kao medija ljudskog sporazumevanja. Zasnivajući izlaganje na izuzetnoj spekulativnoj moći, Mišo Kulić razmatra jezik kao jedinstven smisao ljudskog bivstvovanja uopšte, tangirajući u studiji niz, često ukrštenih, problema ontološkog i teološkog statusa, odnosno baveći se antropološkim i gramatičkim problemima jezičke prakse ljudi. Jezik se u knjizi *Jezik prije jezika* posmatra kao komunikativni sistem koji, na izvestan način, prethodi samom sebi i tako omogućava uključenje svakog pojedinca u njegove označilačke i smisaone sisteme, neposrednu jezičku praksu na dijahronoj, odnosno sinhronoj ravni.

Studija ili rasprava *Jezik prije jezika* organizovana je u četiri analitička poglavlja. U prvom, s naslovom *Pitanje o jeziku i smisao bivstvovanja*, autor se pre svega bavi problematikom jezičkog utemeljenja ljudskog mišljenja, te razlikovanjem gramatičkog i logičkog značenja jezika. U drugom poglavlju s naslovom *Gramatika kao teologija jezika*, Kulić povlači razliku između gramatičkog i logičkog pojma jezičkog bića, razlikujući gramatiku i mit, odnosno tretirajući odnos klasične

filologije prema materijalnosti jezika kao mogućnosti za realizovanje komunikacije. U trećem poglavlju, *Logika, gramatika, teogramatika i tajni smisao ljudskog razloga* autor se bavi suštinom imenovanja. U četvrtom, zaključnom delu studije, *Skrivene riječi svetog trojstva gramatičkog proročišta*, Mišo Kulić analizira filološko razlikovanje smisla funkcije reči od smisla same reči.

Interesantno je i neobično što iz ove knjige izostaje eventualna literatura kao i standardni naučni aparat. Pozivanja na prethodnike koji su se zanimali, na raznovrstan način, sličnim ili bliskim problemima je relativno retko (Niče, Kafka...) te Kulić insistira na vlastitoj refleksivnoj spekulativnosti, u čemu se očituju i slabosti i vrline knjige.

Jezik prije jezika Miše Kulića je provokativno autorsko ostvarenje, koje može da pobudi širu pažnju stručnjaka iz oblasti filozofije, antropologije, psihologije i lingvistike u najopštijem smislu.

Vasa Pavković (Beograd)

Ђуро Шушњић: РИБАРИ ЉУДСКЕ ДУШЕ. Чиџоја, Београд, 1999, 230 сѓр.

Књига, чији је ауѓор докѓтор филозофских наука и ѓрофесор универзитѓета, има чѓtiri ѓоѓлавља: 1. Појмови ѓреѓѓосѓавке сазнања, 2. Сѓструкѓура ѓоја, 3. Обласѓи ѓримене, 4. Границе и криѓика. Свако ѓоѓлавље садржи ѓо неколико ѓосебних, мањих, целина (ѓоднаслова).

Греѓѓени каракѓтер сѓудије је анализа комуникаѓија са ѓраѓмаѓичкоѓ асѓекѓа, ѓако да је ѓеѓко одвојѓи чѓсѓо филозофске елеменѓе од социолинѓвисѓичких.

На ѓирем филозофском ѓлану ауѓор анализира уѓицај владајуће класе (ѓо ѓправилу малобројније) на остали део ѓоѓулаѓије. Као једно од ѓлавних средсѓава маѓѓулаѓије и ѓехнолоѓије власѓи, Шушњић види комуникаѓивну ѓпраксу.

У делу књиге ѓод насловом "Порука", ауѓор се бави ѓприродом и сврхом комуникаѓија између различѓиѓх груѓѓвених класа. На ѓпримеру информатѓивне моћи (ѓолиѓичке и дифузне) државних медија анализиран је уѓицај изѓворене и наѓисане речи на ѓублику.³

³ Овај асѓекѓ је у линѓвисѓичкој лиѓѓераѓури ѓознатѓ као ѓѓорија ѓоворних чѓнова. У конкретѓном случају – ѓерлокуѓијских ѓоворних чѓнова.

"Помоћу језика може се владајући масама, а да оне то не знају", тврди Шуињић наводећи примере из књижевности и политичке праксе. Од веће је значаја ко масама говори, од онога што се каже. Међутим, изговорена реч открива и лежишмише говорника, тако да се јавља повратна сјрежа, израза и садржаја с једне, и комуникативног ауторитета говорника, с друге стране. Духовита је, оригинална и вероватно тачна ауторова ојаска "да није злуј онај ко не зна да чита, већ онај ко мисли да је све написано истина". Од аспекти проучавања језика којима се баве комуникологија и ошита лингвистика аутор анализира следеће:

а) реч као средство за скривање мисли,

б) фатичну (везивну)⁴ функцију у смислу језичког прилагођавања саговорнику,

в) комуникативну и когнитивну функцију језика,

з) варијантност језика условљену ситуацијом,

г) идеологизацију језика.

Овим се списак лингвистичких тематских области, које се нужно прелићу, условљавају и доуњавају, не исцрљује, али су ове најупечатљивије.

И у осталим поглављима аутор се често додиче језика који, по њему, поред комуникативне функције, често представља ситатусни знак распознавања, средство манипулације, подражавања моћних и сл.

Књижа је писана лаким и разумљивим стилем иако је снабдевена комплетним научним апаратом, предговором, уводом, фусношама и списком литературе. Чита се без напора и у једном даху упркос високој стручности и позамашном обиму.

Радивоје Жујић (Београд)

ЗБОРНИЦИ

⁴ Роман Јакобсон је посигулирао шест комуникативних функција језика (референцијалну, когнитивну, поетску, фатичну, емотивну и метајезичку), Јакобсон Роман, Лингвистика и поетика, Београд, Нолић, 1966, стр. 285–324.

MIR ZVU^A|IJ I MOL^A|IJ. SEMIOTIKA ZVUKA I RE^I
V TRADICIONNOJ KULXTURE SLAV}N. Indrik, Moskva,
1999, 332 str.

Zbornik radova Svet zvukova i ćutanja: semiotika zvuka i govora u tradicionalnoj kulturi Slovena jedanaesta je po redu knjiga u Biblioteci Instituta za slavistiku Ruske akademije nauka i umetnosti, u kojoj se sa razlićitih aspekata obraćuje slovenska tradicionalna kultura. Ovaj zbornik posvećen je uspomeni na akademika Nikitu Iljića Tolstoja, utemeljitelja ruske etnolingvistićke škole. Po rećima urednićkog odbora, koji ćine T. A. Agapkina, L. G. Nevskaja, I. A. Sedakova i S. M. Tolstoj, "zbornik je posvećen zvukovnom kodu u jeziku i tradicionalnoj kulturi Slovena i u njemu se na materijalu razlićitih folklornih Źanrova i fragmenata obrednosti analiziraju semiotićeke karakteristike zvukova iz prirode, Źivotinjskih glasova, muzike, govora, kao i tićine i ćutanja".

Zbornik sadrŹi 18 radova. Otvara ga rad redaktora Svetlane Tolstoj, "Zvukovni kod tradicionalne narodne kulture", u kome se zvukovni kod posmatra kao jedan od elemenata jezika kulture i daje opis njegovih formalnih, funkcionalnih i semantićkih karakteristika. Budući da ovaj prilog S. M. Tolstoj predstavlja uvod za ćitav zbornik, u njemu je izloŹen uopćteni pregled oblasti slovenske etnolingvistike i folkloristike u kojima je do sada razmatran problem zvuka, odnosno ćutanja. Takoće, u ovom prilogu daje se i pregled radova koji ćine zbornik Svet zvukova i ćutanja.

T. A. Agapkina u radu "Zvukovna predstava vremena i rituala" utvrćuje kojim se zvukovnim sredstvima markiraju vreme i prostor u prolećnom ciklusu obreda kod Slovena.

Radovi E. E. Levkieske ("Glas i zvuk u slovenskoj apotropijskoj magiji") i Lj. Radenkovića ("Glas u narodnim bajanjima juŹnih Slovena") za predmet imaju apotropijsku funkciju zvuka i glasa. U prvom od ova dva rada autor se bavi naćinom izgovaranja i zvukovnom organizacijom magijskih tekstova sa zaćtitnom funkcijom, dok drugi za predmet ima funkciju glasa u basmama kod juŹnih Slovena, koje su najćećće zasnovane na dve suprotstavljene paradigme: prvu ćine svetlost i govor i ona oznaćava ćovekov, ovozemaljski svet, a drugu tama i ćutanje i odlićuje je mrak i tićina.

Prilog A. A. Plotnikove "Magija zvuka u slovenskim stoćarskim obredima" predstavlja pokućaj celovitog opisa i analize ćisto zvukovnog aspekta stoćarskih obreda. Isti autor prisutan je u zborniku sa joć jednim radom – "O simbolić zviŹduka", u kome govori o negativnim konotacijama zviŹduka i njegovom poveŹanoćću sa svetom nećistih sila u narodnom verovanju.

U dva rada u zborniku razmatra se ritualna i magijska funkcija zvona i njegovog zvuka u tradicionalnoj kulturi Slovena: T. A. Agapkina u radu "Predmet, predstava, simbol: zvona i zvuk zvona u tradicionalnoj kulturi Slovena" daje bogati materijal o simbolici i funkciji zvona u tradicionalnoj obrednoj praksi; prilog M. M. Valjencove "O magijskim funkcijama zvončica u narodnoj kulturi Slovena" na neki način predstavlja dopunu prethodnog rada i govori o upotrebi zvončica u magijske svrhe – kako onih sa primarno utilitarnom funkcijom (npr. zvončica koji se vešaju stoci o vrat) tako i onih isključivo namenjenih ritualima.

V. V. Usačova u radu "Uloga onomatopeja u obrednoj praksi Slovena" daje pregled obrednih i magijskih tekstova koji sadrže oponašanje zvukova životinja, ptica i insekata, ukazujući na funkciju onomatopeja i njihovo mesto u strukturi obrednog teksta.

Dva priloga u zborniku posvećena su funkciji i značenju glasa u pogrebnim i posmrtnim obredima. L. G. Nevskaja u radu "Ćutanje kao atribut sfere smrti" razmatra niz koncepata koji u tradicionalnoj kulturi određuju sferu smrti: ćutanje, tišinu, nemost, nerazgovetni govor, tajnu, bezimenost, pri čemu najviše pažnje posvećuje ćutanju koje se nalazi u centru ovog semantičkog polja i najizrazitije se javlja u sistemu pogrebnih obreda. U radu "Obredno naricanje - leksika, semantika, pragmatika" S. M. Tolstoj naricanje i oplakivanje posmatra ne samo kao iskazivanje emocije, već i kao ritual koji ima magijski i mitološki karakter.

T. V. Civjan u svom prilogu "Izražavanje zvukovnog pejzaža u jeziku i tekstu" daje detaljnu analizu "zvukovnog pejzaža", pod kojim se podrazumeva opisivanje sveta kroz zvukove na materijalu ruskih zagonetaka. Kako ističe S. M. Tolstoj u uvodnom članku, autorka svojim pristupom ovoj problematici otvara širi krug pitanja koja se tiču jezičkog izražavanja, semantizacije i simbolizacije zvukova i glasova iz zvukovnog sveta koji čoveka okružuje.

I. A. Sedakova u radu "Krik u verovanjima i obredima vezanim za rođenje i razvoj deteta" analizira istočnoslovenski i južnoslovenski materijal o zvukovnoj simbolici i magiji glasa, posebno krika, u strukturi obreda vezanih za rođenje i podizanje deteta, dajući pritom iscrpnu leksičku analizu leksema vezanih za kričanje, vikanje, i oglašavanje uopšte u istočnoslovenskim i južnoslovenskim jezicima.

Od dva rada L. N. Vinogradove u ovom zborniku, prvi, "Zvukovni portret nečiste sile", bavi se tradicionalnim predstavama o "zvukovnom ponašanju" nečistih sila; ove predstave autor deli u tri grupe akustičkih karakteristika: 1. oglašavanje na prostoru kuće, 2. oglašavanje na lokusima otvorenog prirodnog prostora i 3. govor nečiste sile. U drugom radu, "Gatanje prema zvukovima" autorka gatanje posmatra kao način komunikacije čoveka sa onostranim svetom,

a očigledan primer takve komunikacije je gatanje u kome se koriste izražajne mogućnosti zvukovnog koda. Podaci izneti u ovom radu dragoceni su za izučavanje sekundarnog, simboličkog značenja akustičkih predstava koje postoje u narodnoj kulturi.

E. E. Levkijevska autor je još jednog priloga u zborniku: "O 'demonskom' u muzici i muzičkim instrumentima", u kome daje zanimljive podatke o ritualnim funkcijama muzike i muzičkih instrumenata u karpatskom regionu. Karpatska narodna kultura se, kako ističe autor, izrazito razlikuje od istočnoslovenske i zapadnoslovenske kad je u pitanju odnos prema muzici i njenoj funkciji: svet karpatske mitologije je, naime, muzikalno organizovan i upravo je on izvor i znanja o muzici i muzičkim instrumentima, dok je akustička strana istočnoslovenske i zapadnoslovenske mitologije sastavljena od prirodnih zvukova, koji čoveka plaše i on se od njih ograđuje ćutanjem i ne podražava ih i ne koristi u muzičkoj praksi.

Prilog pod nazivom "Borona" etnomuzikologa O. A. Pašine govori o neobičnom ritualu zabeleženom u rusko-beloruskoj pograničnoj oblasti, koji se sastoji u istovremenom pevanju obrednih pesama koje inače pripadaju različitim kalendarskim ciklusima.

Zbornik zatvara prilog S. E. Nikitine "Skloni magnetofon!" u kome autor analizira izrazito negativan odnos staroveraca prema magnetofonu: s obzirom da u njihovom kulturnom modelu ljudski glas predstavlja sredstvo opštenja s Bogom, oni "odvajanje" glasa od čoveka, snimanjem na magnetofonsku traku, vide kao opasno i đavolsko delo.

Zbornik Svet zvukova i ćutanja: semiotika zvuka i govora u tradicionalnoj kulturi Slovena, poput svih dosadašnjih publikacija moskovskog Instituta za slavistiku, predstavlja značajan doprinos slovenskoj etnolingvistici i izučavanju tradicionalne kulture Slovena uopšte. Kao jedan od njegovih velikih kvaliteta svakako treba istaći raznoobraznost i širinu u pristupu problematici oglašavanja, odnosno odsustva glasa u slovenskoj tradiciji. Radovima štampanim u ovom zborniku obuhvaćeni su oglašavanje i ćutanje i njihova funkcija i značenje u različitim obredima i folklornim kontekstima, a tiču se čoveka, životinja, prirode i muzičkih instrumenata. Pristup izloženom materijalu u nekim radovima je funkcionalan – posmatra se njegovo mesto i funkcija u strukturi obreda, dok je u drugim tekstualan – autori analiziraju mesto leksičkih jedinica koje izražavaju oglašavanje u strukturi folklornog teksta. Većina autora, međutim, kombinuje ova dva pristupa, što njihove analize čini sveobuhvatnijim i kompleksnijim.

Tanja Petrović (Beograd)

**ОСНОВЫ БАЛКАНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ (ЧАСТЬ 2,
СЛАВЯНСКИЕ ЯЗЫКИ). Наука, Санкт Петербург, 1998,
276 стр.**

У издању Руске академије наука (Институт за лингвистичка истраживања) изашао је у Санкт Петербургу 1998. године зборник *Основы балканского языкознания (часть 2, Славянские языки)*, у редакцији А. В. Десницке и Н. И. Толстоја. Први део *Основа балканске лингвистике (несловенски језици)* у редакцији А. В. Десницке објављен је још 1990. године.

У зборнику се налазе радови П. В. Шувалова, С. Р. Тохтасјева, А. Д. Дуличенка, А. Н. Собољева, Р. П. Усикове и А. Б. Черњака.

Занимљив рад П. В. Шувалова под насловом "Проникновение славян на Балканы" (5–29) ("Сеоба Словена на Балкан") с археолошке тачке гледишта истражује носиоце словенских дијалеката у првој половини I миленијума н. е. и њихов размештај на територији између Висле, источних и западних падина Карпата, те јужне границе источноевропског шумско–степског предела. П. В. Шувалов сматра да је миграција Словена на Балкан трајала око 100–150 година, почевши од 375. године. У тој миграцији аутор издваја следеће етапе: приближавање Дунаву, редовни налети ради пљачкања оближњих територија и редовни пљачкашки походи унутар Балкана. У току неколико година у центру Балкана све време је био размештен велики војни контингент, што је вероватно било повезано са колонизацијом северозападног Балкана под плаштом аварског каганата. Аутор истражује морске и копнене пљачкашке походе на југ Балкана, насељавање са мора, југа Балкана и са копна, десне обале Дунава и сеобе северних словенских племена (Срба) под покровитељством Ираклија. Значајну улогу у миграцијама могао је имати брзи пораст становништва у условима слабог развоја економије, криза државе, притисак од стране Бугара итд. Аутор сматра да је истовремено античка цивилизација сама испровоцирала продор Авара у Медитеран из Европе од IV до VII века. У току неколико столећа на север се масовно увозила висококвалитетна медитеранска роба, што је код северних варвара створило утисак о богатим земљама на југу, са друге стране Дунава.

У раду С. Р. Тохтасјева "Древнейшие свидетельства славянского языка на Балканах" (29–58) ("Најстарија сведочанства о постојању словенског језика на Балкану") дат је преглед словенског језичког материјала, који се може наћи у писаним изворима епохе насељавања Балкана Словенима (V–VII век). Најстарије сведочанство о постојању словенског језика јесте сам етним *Словени*, који је био први пут поменут у облику *Sclaveni* у делу готског писца Јордана.

Због малобројности и несигурности записа словенског језичког материјала из VI и VII века, из њих се могу извести само сасвим скромни закључци у погледу вокализма, консонантизма, творбе речи и лексике.

Словени су у то време заузимали доста велику територију Европе, тако да је било неминовно стварање дијалекатских разлика. Сем тога, лексика која се анализира, потврђује и велики утицај страних елемената, јер је словенски језик за време насељавања туђе територије примао елементе из других језика.

Аутор указује на посебно богат материјал за историју језика првих словенских досељеника на Балкану, који се чува у топонимији Грчке.

У зборнику се затим прелази на преглед појединих словенских језика на Балкану. А. Д. Дуличенко даје сумарни преглед историје словеначког језика и преглед савременог стања (58–113), који прати солидна библиографија о теми. А. Н. Соболев, одличан познавалац јужнословенских дијалеката, по истој методологији даје преглед српскохрватског језика (114–155), Р. П. Усикова – македонског језика (156–188), А. Н. Соболев и А. Б. Черњак коауторски дају преглед бугарског језика (189–246), а А. Д. Дуличенко пише о језику Русина Србије и Хрватске ("југословенски русински језик") (247–272).

Драгана Новаков (Београд)

РЕЧНИЦИ

Vojmir Vinja: JADRANSKE ETIMOLOGIJE, Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Knjiga I, A–H. HAZU i "Školska knjiga", Zagreb, 1998, 245 str.

Gotovo četvrt veka nakon izlaska posljednjeg toma kapitalnog dela slovenske etimologije, *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka (tomovi I -IV, Zagreb 1971–1974, u daljem tekstu ERHSJ), pojavila se prva knjiga *Dopuna* tom rečniku.

Kako Petar Skok, pre svega romanista i balkanolog, ali dobro obavešten i u domenu slavistike i indoevropistike, nažalost, iza sebe nije ostavio školu, njegovom smrću etimološka leksikografija u Zagrebu praktično je zamrla – što je stanje koje nije bitno izmenila ni pojava jednotomnika 1993. godine⁵. Pet godina kasnije, 1998. godine, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti izdaje prvu knjigu *Dopuna* Skokovom rečniku, iz pera Skokovog učenika i sledbenika, prilježnog recenzenta pre svega njegovih romanskih i grčkih etimologija, istaknutog zagrebačkog romaniste Vojmira Vinje.⁶

Knjiga svojim obimom od 245 strana obuhvata "Predgovor" (5–8), rečnički deo naslovljen "Jadranske etimologije" (11–202), popis grafičkih oznaka naslovljen "Znakovi i simboli" (203), indeks, tj. "Kazala" (205–238), kratku bibliografiju, tj. "Pokraćenice i pokraćeno označena djela" (239–243) i "Sadržaj" (245).

U "Predgovoru" se Vinja još jednom osvrće na veličinu Skokovog leksikografskog poduhvata i odaje mu sva priznanja za to što se "ogledao na svim područjima koja tvore okvir hrvatskomu jeziku: na romanistici, slavistici, balkanologiji, albanistici i turkologiji"⁷. Zatim se Vinja sa velikim razumevanjem

⁵ Jednotomnik Alemka Gluhaka, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993, koji nosi izraziti autorski pečat jednog nostratičara, opet je rezultat individualnog, neinstitucionalizovanog rada. Kako i sam Vinja primećuje, taj rečnik je tek delimično zadovoljio potrebu za priručnošću "ali je znatnim svojim dijelom bio još više hermetičan, išao je u mnogo dublju jezičnu prošlost i u teško potvrdive jezične potvrde, tako da smo jednoznačnih odgovora na pitanje odakle nam ova ili ona riječ opet vrlo malo dobili" (*Jadranske etimologije*, Predgovor, str. 6). Detaljnije o ovom rečniku up. prikaze Dunje Brozović-Rončević, u časopisu *Folia onomastica Croatica* 3, Zagreb 1994, 149–154. ili Jasne Vlajić-Popović u časopisu *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 339–348.

⁶ U njegovom velikom i vrednom opusu posebno se ističe izvanredna dvotomna monografija *Jadranska fauna – etimologija i struktura naziva*, I–II, Zagreb – Split 1986.

⁷ Uzgred valja napomenuti da ovaj autor nigde, osim u fusnoti u kojoj daje precizan bibliografski podatak o *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ne pominje činjenicu da Skok nije pisao rečnik samo hrvatskog jezika – ali taj momenat nije predmet ovog osvrta.

osvrće na raznovrsne poteškoće sa kojima su se godinama morali nositi priređivači rukopisa Skokovog rečnika za štampu, i tako zalazi u sada već gotovo poluvekovni period postskokovske ere u kome se kao glavni zadatak pred hrvatske lingviste postavlja "oživljavanje etimoloških studija koje su nakon Skokove smrti i same bile zamrle". Dalje on podseća da je u tom cilju HAZU (svojedobno je to bila JAZU) formirala Odbor za etimologiju i pokrenula održavanje Skokovih etimoloških susreta⁸. Međutim, i dan-danas se ne može govoriti o "procvatu" etimoloških studija u hrvatskoj lingvistici. O tome indirektno svedoče i *Jadranske etimologije* koje su opet delo samo jednog autora, srećom svestranog romaniste sa gotovo polustoletnim stažom bavljenja Skokovim nasleđem i promišljanja načina da se što je moguće bolje osmisli i sprovede nadogradnja dela koje je ostalo iza Skoka. Vinjina razborita procena da je "preuranjeno misliti na suvremeno zamišljeni etimološki rječnik po uzoru na Wartburgov ... ili Pfisterov..." budući da u njegovoj sredini za to nema "ni organizacijskih ni znanstvenih potencijala" logično vodi ka priklanjanju stavu da za sada treba raditi na *Dopunama* Skokovom rečniku na kojima bi se angažovali udruženi kroatisti, slavisti, germanisti, romanisti, balkanolozi, turkolozi, indoeuropeisti itd. Tako Vinja, "čekajući da i drugi specijalisti iz navedenih područja dadu svoj doprinos" prilaže "ove *Jadranske etimologije* kao svoj doprinos jednom novom i znatno uređenijem izdanju Skokovog rečnika."

Rečnički deo već na prvi pogled svojim izgledom, koricama u tamoplavom povezu, tipom slova, dvostubačnim rasporedom odrednica, donekle i njihovom strukturom, veoma liči na Skokov rečnik, što je i bila namera autora koji ističe da su njegove "Dopune uvjetovane koncepcijom Skokova Rječnika"⁹. Pojedinačne odrednice, međutim, nemaju fiksnu strukturu, što je posledica razlika u njihovom sadržaju, tj. obimu. U slučaju da nisu sasvim kratke, one u principu počinju

⁸ Vinja se tu ne upušta u detalje, ali čitaoc može zanimati podatak da su Prvi Skokovi etimološki susreti održani još daleke 1987. u Zagrebu (up. hroniku tog skupa: Jasna Vlajić-Popović, Prvi jugoslovenski naučni skup o etimologiji, *Južnoslovenski filolog* XLIV, Beograd 1988, 113–115, te prikaz krnjeg zbornika radova sa tih susreta: Biljana Sikimić, Etimologija. Referati sa Znanstvenog skupa o etimologiji održanog 4. i 5. lipnja 1987. u Zagrebu, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 334–338, kao i neke od tamo neuvrštenih radova: Aleksandar Loma, Dalje od reči: rekonstrukcija prajezičkih leksemskih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 31–58; Jasna Vlajić-Popović, O nekim pseudogrecizmima u srpskohrvatskom, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 197–202; Zvezdana Pavlović, Leksičke i onomastičke paralele izvedene iz korena *maq-, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 233–239). Drugi Skokovi etimološki susreti održani su u Zadru 8–9. novembra 1990. (up. hroniku Biljane Sikimić, *Južnoslovenski filolog* XLVII, Beograd 1991, 279–280). Treći Skokovi susreti su, koliko znamo, održani u Puli 1993. godine itd.

⁹ Ono što vidimo kao jedan od retkih formalnih otklona od ERHSJ jeste obim ovog toma u koji ulaze samo slova A–H a ne, kao u I tomu Skokovog rečnika, A–J.

iznošenjem (novog) materijala, zatim sledi mišljenje koje je dato u ERHSJ (ukoliko reč u njemu postoji) i eventualna diskusija s tim u vezi, a onda dolaze komentari ostalih konkurentnih tumačenja. "Naša su etimološka objašnjenja često znatno duža nego u Rječniku (misli se na ERHSJ), a to je uvjetovano većim poklanjanjem pozornosti semantici, jer je svaki semantički opis nužno opširniji od koncizne etimologijske jednadžbe." U principu je zadržana i Skokova praksa navođenja bibliografskih podataka na kraju gesla (up. *Predgovor*, str.7–8), ali taj segment nije grafički upadljiv kao u ERHSJ već je označen samo jednom podebljanom tačkom na sredini reda, dok se izvori citata unose u tekst ad hoc, a neke odrednice taj segment i nemaju.

Znatan je broj Vinjinih odrednica koje uopšte nisu pomenute u Skokovom rečniku (npr. *abativen*, *abel*, *abažarat*, *abencjon*, *dafora*, *dezubitat se*, *digant*). Većina njih kao nosilac gesla nije ni postojala u Skokovom rečniku, nego se o njima govori u okviru Skokovih drugačije naslovljenih članaka (npr. Vinjino *abad* kod Skoka je s.v. *abain*, ili *debit* s.v. *pastek*). Nije mali broj onih koje već kod Skoka figuriraju kao posebne leme, ali Vinja donosi nove podatke, dopune ili predloge alternativnih tumačenja (npr. *abain*, *abis*, *antrešelj*, *debit*, *dikela*).

Jedna od dragocenosti ove knjige jeste indeks u njoj pomenutih termina¹⁰, organizovan slično Skokovim *Kazalima*: nosioci odrednica čine samostalnu stavku indeksa, a reči obrađene pod drugim lemmama navode se u paru sa odgovarajućom naslovnom reči od koje su odvojene samo kosom crtom (nema grafičke distinkcije putem kurziva i proreda, kako je to bilo rešeno kod Skoka). Onomastički materijal nije posebno izdvojen (kao kod Skoka), već je integrisan u opšti spisak u kome se toponimi i antroponimi lako prepoznaju po velikom početnom slovu. Bibliografija je, po priznanju samog autora, nepotpuna tj. provizorna do okončanja izlaženja svih tomova, što eventualne zamerke na neke detalje u njoj čini trenutno bespredmetnim.

Iako u ovom rečniku, kao što bi se i očekivalo, daleko preovlađuju romanizmi, mudrim izborom naslova autor je sebi ostavio odrešene ruke da u ove *Dopune* uključi i poslednji, lokalni italijanizam najnovijeg datuma, ali isto tako i slobodu da njima obuhvati i svu drugu leksiku zabeleženu diljem Jadranskog primorja (često i ne samo tamo), bez obzira da li su to domaće reči (*dekat*), pozajmljenice iz drugih jezika, naročito turcizmi (*arambaša*, *fuštanj*, *hambar*), poneki grecizam (*dikela*), retki germanizmi (*danbark*, *gabrla*), čak i noviji anglicizmi (*dacitavat*, *ganga*), ili pak reči nepoznatog porekla (*dalmica*, *dančica*, *delažit*).

¹⁰ Samo je autor sa ličnim iskustvom mučnog čitanja tri toma Skokovog rečnika bez indeksa mogao biti tako uvidavan prema sopstvenim čitaocima – u ime svih njih ovaj prikazivač mu se srdačno zahvaljuje.

Jadranske etimologije su knjiga kojoj se mora obradovati svaki korisnik Skokovog rečnika, iako ona (kao i preostale dve ili tri kojima će biti pokrivena cela abeceda), zbog ograničenosti areala na koji je usredsređena, kao i neizbežne dominacije romanizama među njenim odrednicama, nikako ne može zadovoljiti sve potrebe za osavremenjavanjem Skokovog *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. To i dalje ostaje zadatak za buduće etimologe.

Jasna Vlajić-Popović (Beograd)

**Мирјана Милојковић: РЕЧНИК БАЧКОГ ЖАРГОНА.
Виша школа за образовање васпитача, Вршац, 2000, 163 стр.**

Речник Мирјане Милојковић омеђен је и територијално и временски. Обухвата период од десет година (1987–1997) и презентује жаргон ученика Гимназије "Борислав Петров Браца" и других средњих школа у Вршцу. У њему су забележене 1534 речи и израза. Речничка одредница садржи граматичку информацију, дефиницију и пример употребе. Понегде је значење речи исказано оригиналним ученичким речима. Изостављање појединих елемената речничке дефиниције или стављање тежишта на наизглед неважне детаље у оваквим случајевима, надокнађено је ђачком духовитошћу и изворношћу израза (в. *дизелаши*, *дизелашице*). Лексика обухваћена овим речником је разнородна, и семантички и творбено. Неке од речи наћи ћемо са истим значењем и у речницима књижевног језика: *аветиња*, *алапача*, *базати*, *буљити*, *воњати*, *забрљати*, *липсати* и др. Своје место у овом речнику оне су нашле, како наводи ауторка, због употребе у жаргонском контексту. Петнаестак забележених речи преузето је из страних језика, у недовољно адаптираном фонетском лику и са основним значењем које реч у изворном језику има: *агли*, *брудер*, *диктеишн*, *дурак*, *збичка*, *кар*, *спичка*, *фајт*, *френд*. У неким је речима на страну основу додат домаћи афикс: *киснути* (пољубити), *манђарити*, *систерка*, *фајтање* и др. Многе од увршћених речи веома су духовите, необичне, понекад чак чудне, и за дериватологе, али и социолингвисте и психолингвисте, представљају вредан материјал (*зонфа*, *шкљоцн*, *шлб*, *крембил*, *шоцн ботн*, *меше Г-16*, *ђуше*, *лоне* итд.).

Појмови подвргнути жаргонској номинацији, мада разноврсни, већим делом припадају областима блиским или важним ученицима. Највише речи и израза везано је за школу, што је и разумљиво, али их је врло мало с позитивним конотацијама, што је и карактеристично за жаргон:

концентрациони логор, аушвиц, џунгла (школа), *црна удовица* (професор), *стаза смрти* ("учионички простор који прозвани ученик прелази од своје клупе до табле"), *ватрена линија* ("место са којег се одговара испред табле"), *бал вампира* (родитељски састанак). Многе речи и изрази односе се на секс, љубав, физички изглед, другове, родитеље и слично.

Мада је ауторка свој речник и временски и просторно ограничила, највећи број забележених речи познат је и користи се у ученичком жаргону, и не само у њему, далеко изван Вршца. "Локални" жаргонизми су малобројни: *звати Влајковац* ("ићи у WC /Влајковац – село крај Вршца/"), *рупароши* ("млади који посећују диско 'Рупа'"). Упоредивањем овог речника са Андрићевим речником жаргона, без обзира на неједнак обим и разлике у концепцији, види се да се неки жаргонизми стари више деценија и данас користе у истом значењу (*буља* је, на пример, била у жаргонској употреби и пре Другог светског рата). Много је више, међутим, старих жаргонизама који су добили нова значења (*бумбар, фајта, муфлон*) или су изгубили нека од значења која су пре имали (*баронисати се, бугер, батаци*). У речнику је, ипак, највише нових речи са новим значењем (*баки, мрца, мутант, најкаре, прерођен*).

Анализа речи из овог речника пружиће сазнања о жаргону уопште, као и о творбеним механизмима у жаргонском лексичком систему, како о оним узуалним тако и о оним оказионалним. Начин на који су речничке одреднице конципиране и обрађене показује да ауторка познаје основна лексикографска правила.

Ђорђе Оташевић (Београд)

**М.Мокиенко, Т.Г.Никитина: ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ ЯЗЫКА
СОВДЕПИИ. Фолио-Пресс, СПб, 1998.**

Водич кроз земљу "Совдепију"

СОВДЕПИЯ, ии. ж.

1. *Советская страна*. Они живописуют ненавистную им рабоче-крестьянскую "Совдепию". На посту, 1923, № 1, 151.
2. Разг. Пренебр. *То же, что совдеп* 2. Здесь [в неформальных молодежных группировках] с презрением относятся к совдепии. Ненашев, Пилатов, 72.

Бавећи се језиком, научили смо да нове друштвене околности утичу на образовање нових речи и самим тим доприносе изменама и новинама у лексичком фонду једног језика. Циљ аутора овог речника био је да саставе речник који описује управо лексички фонд једног таквог *новог* живота и да филологе, историчаре, политикологе, културологе, али и широки круг читалаца заинтересован за руски језик и његову историју упознају са реалијама које су се у руском језику појавиле или ушле у широку примену за времена земље *Совдепије*.

Осим представљања сасвим нових речи, Мокиенко и Никитина имали су задатак да представе и речи, изразе, пословице, паролe, идиоме који су у овом периоду ушле у активну примену. Неке од њих су поред свог основног, старог, у духу новог времена стекле и ново значење.

Овај речник има за циљ да зближи читаоца са идејама, током мисли, стањем друштва, једном речју, да дода мирис и боју познатим сликама совјетског друштва.

Време истраживања је са једне стране задато Октобарском револуцијом, која означава почетак *новог доба*, а са своје друге, крајње стране – делимично завршетком епохе перестројке, а делимично остаје отворен због даље примене и наставка живота одређеног броја језичких јединица (пример из 1997, парола пренесена из РТ: "Сегодня он играет джаз, а завтра Родину продаст" или употреба речи *Комсомол*: "Не расстанусь с Комсомолом, буду вечно с молодым", А.Пугачева, РТ, 1998.).

Објављен шест година након "Речника Перестројке", овај речник даје прилично целовиту слику не само језика, већ целокупног социума, који су аутори лексички фиксирани совјетизмом "Совдепија".

У једној јединој "*краснокожеј книжке*" коју су аутори назвали речником (треба напоменути његов енциклопедијски карактер који проистиче из детаљне и исцрпне анализе), дато је мноштво информација које се могу окарактерисати као драгоцености социолингвистичког карактера: ономастичке куриозуме (*Атеист, Бунтарь, Гагкосур, Люция, Ор, Пятвчет*), речи и изразе карактеристичне за одређени период совјетског друштва (*бамовчата, неотказ, коммуналка, субботник*), за одређени слој друштва (*седьмой батальон, пятая графа*), мноштво синонима (*Вовчик, Дохлый Вова, Классик в кепке, Дедушка Ленин, Великий сказочник, Великий корифей науки, картавый* итд), топонима (*Бабушкин, Ленинские горки, Ленинабад, Ленинакан*), објашњења – дешифрацију за скраћенице (*ВРИД, ВРИДЛО, ОЛЖИР*), изреке и пословице (*Быт здоровый – труд толковый, быт плохой – труд и такой; Красно поле снопами, а Советская власть делами; Партийная правда – всем правдам правда; Набирайся сил у груди матери, а ума у Коммунистической партии!*) и пароле које су у одређеном броју и са стилским маркером у данашњој употреби у средствима масовног информисања (*Владыкой мира будет труд! Вся власть Советам! Партия велела, комсомол ответил "Есть"*).

Сви наводи су богато илустровани примерима из књижевности, из хрестоматија, антологија, приручника и литературе за разне струке и професије, научне литературе према гранама науке, из периодике, обогаћени наводима са радија и телевизије, из 39 речника и енциклопедија, као и обимне лингвистичке литературе на које аутори упућују читаоца на самом крају.

Богато илустрован примерима, речник је додатно обогаћен оригиналним огласима и рекламама за разне производе који су инкорпорирани у сам текст речничког чланка; дати су примери презентације услуга, робе, као и језик и форма огласа и афише.

Појмови се дају од ширег ка ужем. Под појмом *БЮРО* даје се објашњење за *партийное, комсомольское, политическое, организационное, бюро обкома, горкома, райкома, квартирное, студенческое*, али и се и сваки појединачни биро може наћи као појам у засебном речничком чланку. Под *ПАРТИЙНЫЙ* се дају *программа, политика, директивы, дисциплина, кадры, съезд, поручение, подрядок, правда*.

Речник је конципиран тако да се аутори читаоцима обраћају формом предговора, где сажето представљају своје циљеве и дају кратки приказ садржаја речника, делећи совјетизме у три типа: семантичке, лексичко-деривационе и стилске. У посебном делу дат је списак скраћеница и графички

знаци, а после основног, речничког дела следи списак коришћених извора, периодичних издања, радио и телевизијских станица чији наводи су коришћени, као и импозантан преглед лексикографских извора.

Исцрпност информација везаних за дати период даје више од лингвистичких података. Осим обраде социолошких термина и њиховог конкретног разјашњења у совјетском/постсовјетском контексту, уз помоћ овог речника долазимо и до података о називима новина које су излазиле у ово време, називима возова, фабрика, колхоза, празника (уз државне, аутори су навели преко 70 празника. За неке су дата и додатна објашњења у вези са датумом или начином њиховог обележавања).

Двадесети век био је испуњен сменама разних епоха. Састављен на самом његовом крају, овај речник може бити сврстан у дела којима се резимира учинак претходног столећа. Са пристојне временске дистанце, довољне за временску ерозију и прикупљање најразноврсније грађе, овај речник даје много више од обичног лингвистичког приручника у коме се по азбучном реду речи набрајају и објашњавају њихова значења. Његов значај је у томе што велики број наведених речи више није у употреби у руском језику (*дом лишения свободы*) и многе од њих није могуће наћи у другим речницима. Скраћеница "*непрерывка*", коју Л. В. Успенски наводи као реч која се може наћи једино у документима, новинским чланцима и уметничким делима совјетског времена, заједно са другим речима које су ишчезле пошто су нестале појаве које су те речи означавале, добија своје место, а самим тим – право на тумачење и контакт са другим временом.

Речник језика Совдепије не даје само тачну и опширну слику језика, чиме доприноси проучавању језика; овај речник даје и врло опширну слику друштва. На тај начин, осим објективне оцене идеологизоване социјалистичке слике света, помаже дубљем разумевању књижевности, литературе, која описује совјетско друштво, доприноси потпунијем схватању многих хроника, енциклопедија и осталих аналитичко-информативних издања из разних области.

Катарина Милић-Пајић (Нови Сад)

ИЗ ДРУГЕ РУКЕ

The MIT Press (нова издања)

У издању Ем Ај Ти Преса, једне од најпрестижнијих издавачких кућа, ове године је објављено (по први пут или обновљено) мноштво нових књига. И овлашни поглед на каталог издања за двехиљадиту годину показује да се теме лингвистичких истраживања на самом крају двадесетог века концентришу око генеративне синтаксе (нарочито потврђивања или оповргавања Чомскијеве теорије минимализма), семантике (посебно око когнитивних истраживања) и психолингвистике (у вези са различитим аспектима развоја говора код детета). У каталогу се наводи око 70 наслова из области лингвистике планираних за ову годину, а ми ћемо издвојити неке од њих:

Синтакса

1. Н. Lasnik, М. Depiante & А. Stepanov, *Syntactic Structures Revisited, Contemporary Lectures on Classic Transformational Theory*, 224 pp. Књига је по први пут објављена у марту 2000. године. Садржи предавања Х. Лесника о кључним проблемима генеративне синтаксе од основних поставки Чомског из 1957. године до минимализма из 1995. године.
2. *Step by step*, Essays on Minimalist Syntax in Honor of Н. Lasnik, 500 pp. Књига ће бити објављена у јуну 2000. године. Представља збирку есеја о Минималистичком програму у лингвистичкој теорији. Садржаће нови есеј Ноама Чомског о тој проблематици, али и радове других аутора, као што су: А. Barss, Н. Demirdache, К. Johnson, М. Saito, D. Takahashi, М. Uribe-Extebarria и др.
3. *Is the Best Good Enough? Optimality and Competition in Syntax*, edited by Р. Barbosa, D. Fox, Р. Hagstrom, М. McGinnis & D. Petesky, 1998, 440 pp. На основу Чомскијевог појма *economy* из Минималистичког програма заснована је за потребе фонолошких истраживања Оптималистичка теорија (Optimality Theory). Рад на тој теорији отворио је бројна питања у синтакси, а њима се у овој збирци есеја баве, између осталих, и: Р. Ackema, Е. Ј. Bakovic, Ј. Bresnan, L. Burzio, N. Chomsky, G. Poole и др.

4. E. Torrego, *The Dependencies of Objects*, 1998, 216 pp. Из угла Минимализма аутор проучава синтаксичко и семантичко понашање једне врсте објекта у романским језицима, и то нарочито у неким шпанским дијалектима.

5. P. M. Postal, *Three Investigations of Extraction*, 1998, 232 pp. Аутор фокусира своју пажњу на три синтаксичка проблема који су повезани екстракцијом (extraction), појавом која се до сада само маргинално помињала у синтаксичким истраживањима.

Семантика

1. G. Chierchia and S. McConnell-Ginet, *Meaning and Grammar*, An Introduction to Semantics, Second Edition, 2000, 522 pp. У књизи се обрађују важна семантичка питања. Пажња се посвећује проблемима који су на размеђи семантике и прагматике и расправља се о неким питањима когниције уопште. Ово, друго издање обogaћено је новом грађом.

2. L. Talmy, *Toward a Cognitive Semantics*, Volume I: Concept Structuring Systems; Volume II: Typology and Process in Concept Structuring, 480 pp. Ово двотомно издање требало би да буде штампано у августу 2000. године. Аутор дефинише поље когнитивне семантике, истражује како језик организује концептуални материјал како на уопштеном нивоу, тако и на нивоу сета посебних концептуалних домена: простора и времена, кретања и места, узрока и интеракције силе, пажње и гледишта. По аутору, ово су најфундаменталнији параметри концепције језичке структуре.

3. *Language, Logic and Concepts*, edited by R. Jackendoff, P. Bloom and K. Wynn, 1999, 470 pp. Ова књига представља збирку радова посвећених успомени на психолога Џона Макнамара (John Macnamara), на чијим се идејама заснивају бројни истраживачки пројекти из области когнитивне лингвистике и психологије. У радовима се говори о темељима језика и мишљења, о когнитивном и лингвистичком развоју, као и о математичким испитивањима когниције. У овом зборнику своје радове су, између осталих, објавили и: P. Bloom, S. Carey, S. Davis, M. Gopnik, G. Hall, R. Jackendoff и др.

4. R. Jackendoff, *Languages of the Mind*, Essays on Mental Representation, 1992, 216 pp. У прва два поглавља ове књиге сумира се теорија нивоа менталне репрезентације (languages of the mind). У следећим пасусима се објашњава учење речи, које се доводи у везу са дебатом Чомски – Пијаже. Осим тога,

пажња се посвећује и релацији између физичког простора и концептуалне структуре.

5. D. Fox, *Economy and Semantic Interpretation*, 1999, 208 pp. Аутор се бави принципима економије на размеђи синтаксе и семантике. Закони језичке економије који проистичу из семантике утичу на граматичку организацију језика, па се у књизи расправља о условима економичности.

Психолингвистика

1. *Converging Methods for Understanding Reading and Dyslexia*, edited by R. M. Klein and P. A. McMullen, 2000, 536 pp. У књизи се говори о развоју способности читања код нормалних одраслих људи, развоју дислексије, као и о различитим оштећењима мозга који изазивају проблеме са читањем. Радове су у овом зборнику, између осталих, објавили и: M. Behrmann, D. Besner, T. H. Carr, M. L. Posner, R. K. Olson и др.

2. *Perception, Cognition and Language*, Essays in Honor of Henry and Lila Gleitman, edited by B. Landau, J. Sabini, J. Jonides and E. L. Newport, June 2000, 418 pp. Књига представља зборник емпиријских истраживања о перцепцији, пажњи, меморији, когницији и језику. У уводном делу књиге даје се преглед оваквих (махом когнитивних) истраживања од 1960. године до данас. Истраживачи су углавном ученици брачног пара психолога којима је зборник посвећен. Неки од њих су: C. Fisher, D. S. Lamm, W. G. Parrott, P. Rozin, J. Sabini и др.

3. B. de Boysson-Bardies, *How Language Comes to Children*, From Birth to Two Years, translated by M. B. DeBevoise, 1999, 320 pp. Аутор покушава да одговори на питање како тек рођено дете препознаје елементе говора? Затим, како га разликује од звукова који нису говор? Како организује и анализира говор? У књизи се дају одговори на ова и многа друга слична питања.

4. A. Gopnik and A. N. Meltzoff, *Words, Thoughts and Theories*, 1997, 288 pp. Служећи се достигнућима филозофије и психологије аутори покушавају да одговоре на питање како разумевамо свет који нас окружује? У књизи се разрађује *theory theory* – теорија когнитивног и семантичког развоја по којој деца као научници, уче о свету формирајући и ревидирајући различите теорије. *Theory theory* у последње време привлачи пажњу многих истраживача,

али је ово прва књига у којој се она детаљно описује и упоређује са другим теоријама.

5. K. Hirsh-Pasek and R. Michnick Golinkoff, *The Origins of Grammar*, Evidence from Early Language Comprehension, 1996, 240 pp. И ова књига се бави развојем говора код детета, нарочито лексике и синтаксе. У књизи се примењује један од најзначајнијих методолошких приступа у последњој деценији, а он се зове – the intermodal preferential looking paradigm.

Ове године су у издању Ем Ај Ти-ја објављене или ће бити објављене и књиге из других лингвистичких дисциплина, на пример из фонетике, статистичке лингвистике, историјске лингвистике. Чини се да се пажња лингвиста, па самим тим и ове издавачке куће, озбиљније усредредила на рачунарску лингвистику и на филозофију језика.

Из области рачунарске лингвистике издвојили бисмо следеће наслове:

1. *Natural Language Processing and Knowledge representation*. Language for Knowledge and Knowledge for Language, edited by L. M. Iwanska and S. C. Shapiro, 2000, 350 pp.
2. *Embodied Conversational Agents*, edited by J. Cassell, J. Sullivan, S. Prevost and E. Churchill, 2000, 352 pp.
3. *Understanding Language Understanding*, Computational Models of Reading, edited by A. Ram and K. Moorman, 1999, 544 pp.

Из филозофије језика издвајамо:

1. C. Lafont, *The Linguistic Turn in Hermeneutic Philosophy*, translated by J. Medina, 2000, 378 pp.
2. P. Ludlow, *Semantics, Tense, and Time*, An Essay in the Metaphysics of Natural Language, 1999, 264 pp.
3. G. M. A. Segal, *A Slim Book about Narrow Content*, 2000, 135 pp.

Многе од ових књига, вероватно, неће доћи до нас, али нам је преглед наслова и њихових садржаја у најгрубљим цртама показатељ централних токова и најзначајнијих истраживача у савременој лингвистици.

Рајна Драгићевић (Београд)

**Robert L. Chapman, Barbara Ann Kipfer (contributor), Harold
Wentworth: THE DICTIONARY OF AMERICAN SLANG.
Harpercollins, 1998.**

Treće izdanje Rečnika američkog slenga (prvo izdanje objavljeno je 1960) sadrži preko 19.000 reči svojstvenih različitim istorijskim periodima, socijalnim ili kulturnim grupama, kao i raznovrsnim oblastima čovekovog delovanja na tlu Sjedinjenih Američkih Država – od reči karakterističnih za govor kauboja, vojnika ili železničara 19. veka do onih vezanih za rock'n'roll, biznis, medije ili najnovija tehnološka dostignuća. U odnosu na drugo izdanje iz 1986. godine, ovo je obogaćeno sa 2.000 novih reči nastalih pod okriljem aktuelnih trendova poslednje decenije ovoga veka. Ovaj iscrpan rečnik uz fonetsku transkripciju i podatke o poreklu reči, nudi i slikovite primere njihove upotrebe kao i uputstva koja se odnose na prihvatljivost pojedinih izraza. Upozorenja o adekvatnosti korišćenja određenih reči u različitim krugovima i situacijama izuzetno su korisna, budući da su u ovoj knjizi pored široko prihvaćenih reči i izraza obrađeni i oni koji predstavljaju tabu.

Zorana Milićević (Beograd)

ДИСЕРТАЦИЈЕ

Рајна Драгићевић (Београд)

Творбена и семантичка анализа придева који означавају људске особине у савременом српском језику (аутореферат о одбрањеној докторској дисертацији)¹¹

Творбена и семантичка анализа придева који означавају људске особине у савременом српском језику тема је докторске дисертације коју је мр Рајна Драгићевић одбранила у октобру 1999. године на Филолошком факултету у Београду пред комисијом коју су сачињавали др Д. Гортан-Премк, ментор, др Ж. Станојчић и др М. Дешић. Циљ тезе био је да се на конкретном језичком материјалу потврди или оповргне хипотеза о томе да исте семантичке законитости управљају деривацијом и полисемијом и да се, још шире, творби речи може приступити не само као делу морфологије него као делу лексичке семантике.

У раду се анализира око 450 простих и изведених придева који означавају људске особине (у даљем тексту – придеви ЛО). Сви обрађени придеви домаћег су порекла. Нису истражене сложенице ни страни придеви. Грађа је ексцерпирана из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (у даљем тексту – *Речник САНУ*) и *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске* (у даљем тексту – *Речник МС*). Рад се састоји из две целине. Прву целину чини творбена анализа, а другу семантичка анализа придева ЛО.

I. У делу рада посвећеном творби придеви се прво деле на неонотопејске и онотопејске, а затим на просте неизведене, секундарно просте и изведене. Поделом на онотопејске и неонотопејске наглашено је да међу придевима ове тематске групе, за разлику од многих других тематских група, има пуно онотопејских лексема. Подаци показују да је отприлике сваки четврти придев ЛО по пореклу онотопејски, исп., на пример, *брбљав*, *врљав*, *гегав*, *дундаст*, *звекаст*, *кљакав*, *кмезав*, *праскав*, *џангризав*.

1. Циљ творбене анализе придева ЛО био је да се са семантичко-творбеног аспекта испита цело семантичко поље лексема којима припада

¹¹ Скраћена верзија овог аутореферата биће објављена у следећем броју часописа *Књижевност и језик*.

тематска група придева ЉО. То значи да су у раду истражене законитости творбеног потенцијала испитиваних лексема. Уочено је и у табелама представљено да највећи број придева ЉО представља мотивне речи за деривацију следећих типова лексема: именице или именица које означавају особину, именице која означава носиоца особине мушког рода, именице која означава носиоца особине женског рода, глагола којим се означава стицање, поседовање или интензификација особине, придева субјективне оцено и прилога. Ове лексеме уз мотивне придеве ЉО чине семантичко поље људских особина у српском језику. У раду се нарочито инстистира на творбеној семантици, анализира се како се значење особине исказано придевом преноси у дериват. Посвећује се пажња томе да ли се преноси цео његов семантички садржај или само део и какав утицај на значење деривата има творбени формант, као и деривацијом постигнута промена врсте речи.

Поред закључка о постојању системности у организацији деривационог система придева ЉО, могу се издвојити и следећи закључци који су уско у вези с темом:

2. Прости придеви су далеко творбено продуктивнији од изведених. Глаголима изведеним од простих придева ЉО означава се добијање, испољавање или појачавање особине. Дублетним придевима који имају исту основу као прости придеви ЉО, али и творбени формант, постиже се ново значење, еуфемизирано значење, интензивирано значење или експлицитније значење људске особине. Прилози постали од придева ЉО представљају добар пример за прилоге којима се више или мање карактерише вршилац радње. Ако је прилог постао од придева којим се означава физичка особина, онда он у реченици одређује искључиво вршиоца радње (*Она намргођено спрема стан.*), а ако је настао од придева који означава духовну особину, онда се њиме одређује и радња и њен вршилац (*Она чило спрема стан.*).

3. Типичне вредности творбених форманата изведених придева ЉО омогућиле су да се у раду, системом бинарних опозиција, представи пет основних значењских информација које творбени форманти могу унети у изведени придев ЉО:

Критеријум	+	–
	<i>тв. форманти којима се у придев уноси значење описано у првој колони</i>	<i>тв. форманти који не уносе у придев значење описано у првој колони</i>
1. ОПСКРБЉЕНОСТ	<i>-ит, -ен, -ив, -ан</i>	<i>-ак, -ат, -аст, -љив, -ав</i>
2. КАРАКТЕРИСТИЧНА ПОЈЕДИНОСТ	<i>-ат, -аст, -ав</i>	<i>-ак, -ен, -ив</i>
3. СЛИЧНОСТ	<i>-аст, -ен</i>	<i>-ит/-овит, -ат, -ак, -ив/-љив</i>
4. ПРИДЕВИ АКЦИЈЕ (ДЕВЕРБАТИВНИ)	<i>-ав, -ан, -љив</i>	<i>-ат, -аст, -ен, -ит/-овит, -ак</i>
5. СУБЈЕКТИВНА ОЦЕНА	<i>-ав, -аст, -ит/-овит</i>	<i>-ан, -ив/-љив, -ен</i>

Прави закључак о изведеним придевима ЛЈО може се донети тек кроз њихову међусобну конфронтацију и кроз поређење функционалне и семантичке улоге форманата у њиховом обликовању.

Опскрбљеност. Нема нарочите разлике у начину на који придеви ЛЈО означавају опскрбљеност (исп. *силовит, страховит : страствен, тајанствен : презрив, чежњив : дражестан, јадан*). Помало се разликује само формант *-ит/-овит* по томе што означава јачи степен не само опскрбљености, већ и ефекта који та опскрбљеност изазива. Неутралност форманата у погледу начина на који означавају опскрбљеност проистиче отуда што је ово значење основна семантичка функција описних придева. Због тога формантска синонимија није изненађење.

Карактеристична појединост. Не постоји апсолутно поклапање у начину на који форманти *-ат* (*глават, ногат, плећат*), *-аст* (*жиласт, плећаст*) и *-ав* (*квргав, чекињав*) одређују особу по карактеристичној појединости. Формант *-ат* је у том погледу сасвим неутралан. Значење карактеристичне појединости је његово једино значење. Иако се не везује за творбене основе свих именица које означавају делове тела, овај творбени формант можемо сматрати типичним за творбу ове групе описних придева.

Формант *-аст* означава умањен степен особине, што је нарочито очигледно ако упоредимо придеве са формантима *-ат:-аст* или *-ав:-аст*, који имају исте мотивне именице: *плећат – плећаст, жилав – жиласт, слинав – слинаст*. Ови дублетни облици и постоје због тога што се облик на *-аст*

саодноси с обликом на *-ат* или *-ав*, умањујући степен изражености особине исказане придевом на *-ат* или *-ав*.

Творбени формант *-ав* је, изгледа, накнадно добио пејоративну конотацију под утицајем значења мотивних речи. У сваком случају, када би постојао придев *плећав*, он би имао негативну конотацију. То значи да се ова конотација осамосталила у односу на творбене основе и везала за формант *-ав*, који пејоративност уноси и у придеве чије су творбене основе семантички неутралне.

Сличност. Форманти *-аст* (*змијаст*, *ћуркаст*) и *-ен* (*ватрен*, *леден*) разликују се у овој својој семантичкој функцији само по везивању за различите значењске типове мотивних речи. Формант *-аст* се често везује за мотивне именице које означавају називе животиња или (ређе) неких других бића и појава (*ђаво*, *враг*), док се *-ен* везује за мотивне именице са градивним значењем (*ватра*, *ветар*, *лед*, *огањ*, *плам*). Анализа деривационих система ових придева показала је да управо ови придеви на *-ен* о којима говоримо представљају мотивне речи за придеве на *-аст* (*ватренаст*, *леденаст*, *пламенаст*, *свиленаст*). То нам показује још једну димензију односа *-ен*: *-аст*. Придеви на *-аст* и у овој бинарној опозицији представљају деривате који означавају умањени степен изражености основне особине. Способност означавања сличности показују још неки придеви са другачијим творбеним формантима (*-(а)н*: *чудовиштан*, *-ав*: *рђав*, *шепртљав*).

Придеви акције. Изведени придеви ЛО могу бити деноминалног, деадјективног и девербативног порекла. Међутим, праву опозицију чине деноминални према девербативним. Деадјективним придевима творбени формант је ознака субјективне оцене. И док је систем деноминалних придева ЛО обимнији и семантички разуженији (све се наше бинарне опозиције углавном заснивају на семантици деноминалних придева), систем девербативних придева је далеко мање обиман и семантички усмеренији. Наравно, сваки формант у том систему има одређену семантичку вредност. Ево како је ми видимо.

Творбени форманти *-(а)н*, *-ав* и *-љив* су носиоци система девербативних придева ЛО. Заједничка карактеристика свих ових придева јесте да се њима одређују особе по некој радњи. Та радња се стално обавља, тако да поприма квалификативну вредност, постаје особина. Разлика је само у томе што ту сталност различито доживљавамо у зависности од семантичке структуре форманта.

Формантом *-љив* граде се придеви чије значење подразумева фреквентно вршење радње. *Плачљив* је који често плаче. *Срдљив* је који се често срдџи. Али, плачљив не плаче стално, нити се срдљив стално срдџи.

Примери показују да се *-љив* чешће везује за придеве који означавају духовне особине.

Придеви изведени формантом *-ав* подразумевају сталност обављања радње. *Шантав* није који често *шанта*, већ који *шанта*.¹² Формант *-ав* се чешће користи у творби придева који означавају физичке особине.

Творбени формант *-ан* је неутралан. Он може бити у синонимском односу са *-љив* или са *-ав*, што зависи од конкретног придева. Остали творбени форманти се, најчешће, користе у творби деноминалних придева ЛО.

Субјективна оцена. Када се говори о субјективној оцени, обично се мисли на одређени инвентар деминутивно-хипокористичких или аугментативно-пејоративних форманата који се додају на творбене основе мотивних речи да бисмо тако добили мотивисане речи које спадају у исту врсту речи као мотивне.

У овом случају, међутим, говори се о формантима који нису типични суфикси субјективне оцено. Осим тога, они не морају да се додају само на придевску творбену основу да би формирали придев субјективне оцено. И још једну специфичност ћемо навести – њима унесена субјективна оцена није упадљива. Она спада у део семантичког садржаја придева, који би се могао назвати потенцијалном семом, финијом нијансом у значењу или, просто, експресивношћу. Чини се да би истраживања субјективне оцено и дериватологије уопште требало унапређивати и у том правцу – проучавати, дакле, семантичку информацију коју творбени формант уноси у реч а која се не односи на уплитање новог референта или на неку граматичку информацију.

Творбени формант *-ав* уноси у значење придева пејоративност, формант *-ит/-овит* уноси аугментативност, а *-аст* – деминутивност. Ниједан од, на први поглед, неутралних форманата за творбу придева ЛО не уноси хипокористичност у значење придева. То се постиже само неким од форманата из уобичајеног инвентара суфикса субјективне оцено.

Форманти *-(а)н*, *-(љ)ив* и *-ен* немају у свом значењу елементе експресије.

Можда би се могле навести још неке опозиције на којима се базира систем форманата за грађење придева ЛО. Рецимо, могло би се говорити о опозитном односу између форманта *-(а)н* (као најнеутралнијег и најтипичнијег за придеве ЛО) и форманта *-ит/-овит* (који се обично јавља у оним придевима који представљају варијанте далеко фреквентнијих придева са неким другим

¹² Начин манифестовања радње у творбеној основи придева на *-љив* и *-ав* подсећа на семантички однос на којем је базирана подела на итеративне и дуративне имперфективне глаголе или подела на релативни квалификативни презент и индикативни квалификативни презент.

формантом). Међутим, чим се формант *-ит* нашао на листи творбених форманата ЉО, то ипак значи да он поседује одређену продуктивност, а из тога даље следи да и он полако заузима своје место у формантској хијерархији придева ЉО.

У делу рада посвећеном творби, између осталих, дошло се и до следећих општетеоријских закључака који нису или не морају бити директно у вези с придевима ЉО:

1. Вредност творбеног форманта у некој категорији процењује се његовом продуктивношћу (фреквентношћу) и његовом типичношћу у датој категорији. Обично се у литератури наглашава продуктивност творбеног форманта, па се на основу овог крутеријума он везује за одређену категорију. Међутим, има непродуктивних творбених форманата, који се ипак везују за одређену категорију због своје типичности у њој. У раду се о овоме говори у вези са вредношћу творбених форманата за грађење именица са значењем особина деривираних од простих придева ЉО. Изведен је закључак да су у тој категорији водећи творбени форманти: *-ост*, *-оћа*, *-ота* и *-ина*. Фреквентни су *-ост* и *-оћа*, а мање фреквентни *-ота* и *-ина*. Типични су *-ост* и *-ота*, а мање типични су *-оћа* и *-ина*. Чини се да се кроз те две осе прецизније сагледава вредност творбеног форманта у некој категорији.

2. У раду је проширена категорија именица субјективне оцене. Овим именицама се не називају само оне које су изведене од других именица додавањем тзв. суфикса субјективне оцене, већ и готово све оне које су настале од придева ЉО: *глупак*, *драгић*, *простак*, *тупација*. Изузетак су само именице општег лексичког фонда, као што су: *белац*, *старац*, *црнац*. У именице субјективне оцене убрајају се и оне постале од именица са значењем делова тела: *главоња*, *мозгоња*, *носоња*. Субјективна оцена је у свођењу описа особе на само једну особину, која је доминантна по оцени говорника. Творбени формант не игра у овоме важну улогу, осим у случајевима када неутралну именицу из ове групе (нпр. *црнац*) преводи у именицу субјективне оцене (нпр. *црнчуга*).

3. Тестови асоцијација којима се проверава језичко осећање говорника нашег језика уродили су неким резултатима. Један од њих односи се на изостајање очекиване логичке везе у свести говорника између просте речи и њеног деривата и обрнуто, деривата и њему мотивне просте речи. То потврђује тест слободних асоцијација. Најчешће парадигматске асоцијације говорника на речи-стимулусе јесу њихови синоними и антоними. Лексеме које су с њима у творбеној вези, па су самим тим структурно и семантички везане за њих, готово никада не представљају речи-реакције. То показује да се деривати појмовно осамостаљују од мотивних речи и ступају у асоцијативне везе са

својим синонимима, антонимима, хипонимима и др. Ова анализа има и шире реперкусије. Изгледа да су говорници снабдевени најмање двоструким апаратом обраде језичких података – један је лингвистичко-морфолошки, други је логичко-семантички. На формалном плану, сваком говорнику је јасно да придев *паметан* потиче од именице *памет* и да су ове две лексеме у блиској вези. На значењском плану појам који стоји иза лексеме *паметан* не везује се за памет, већ, на пример, иза лексеме *глуп*.

Тестови у којима је од испитаника (оних који имају и оних који немају одговарајућа знања у вези с творбом речи) тражено да одреде мотивне речи за неке другостепене деривате показали су да они постоје у формалном, творбеном смислу, али да семантички не постоје. За испитанике *учитељица* потиче од глагола *учити*, а не од именице *учитељ*, а *баштованица* од именице *башта*, а не од речи *баштован*.

II. 1. У делу рада који је посвећен семантици придева ЛО приказана је семантичка организација како појединачних придева, тако и система придева ЛО. Значење појединачног придева се описује у вези са ситуацијом у којој се особина испољава. Придавање важности ситуацији у вези с описивањем значења придева ЛО проистиче из самих дефиниција њихових примарних значења. Тако је, на пример, *храбар* могуће дефинисати као *срчан у опасности*. Шема оваквих дефиниција, па самим тим и значењске структуре примарног значења за придеве ЛО са пожељним значењем јесте: који је + (вредносно плус) у ситуацији, док се придев ЛО с непожељним значењем може дефинисати као: који је – (вредносно минус) у ситуацији. Анализа значења придева ЛО са различитих аспеката потврдила је да је вредносно мерило, које се и овде у вези са шемом описа примарних реализација наводи, један од најважнијих семантичких компонената ових придева.

За организацију и разумевање придева ЛО у раду се придаје пажња колективној свести о постојању прототипичних особа које у категоријама којима припадају а које су у вези с полом, старошћу, националним и социјалним идентитетом, занимањем итд., и, са друге стране, у вези са ситуацијом у којој се налазе, испољавају прототипичне особине. На основу свести о прототипичном, процењују се својства људи око нас. Међутим, ту има разлика. Када проценимо да је неко леп, он је леп у односу на прототип, а ако је неко ћелав или зривав, он је такав за разлику од прототипа. Овакве разлике испољавају се и на лингвистичком плану, а о томе се говори, на пример, у поглављима о имплицитној компарацији и у поглављу о антонимији.

У поглављу о имплицитној компарацији поделили смо придеве ЛО на оне којима се означавају особине које сви имамо у различитом степену (*висок, леп, паметан*) и на оне којима се означавају особине које поседују само неки

од нас (*зрикав, кљакав, слеп, трунтав*). Придеви обе групе имају, како смо га назвали, први степен имплицитног поређења, што значи да се њима означава одступање од прототипа у вези са степеном испољености или, просто, поседовањем особине. Придеви којима се означавају особине које поседујемо сви имају антониме (*леп – ружан, паметан – глуп, добар – лош*), док придеви за особине које не поседујемо сви немају антониме (*кљакав – ?, зрикав – ?, слеп – ?*).

Уочили смо да за придеве ЛО изгледа не важи подела на степеноване и нестепеноване антониме. Позитивним чланом антонимског пара исказује се висок степен изражености особине у односу на степен изражености особине код прототипа, док се негативним чланом антонимског пара исказује низак степен изражености особине или непоседовање особине у односу на прототип. За језик је ирелевантна чињеница да између ових двеју крајњих вредности у психолошком смислу постоји мноштво прелазних случајева. Са језичког становишта, неко је позитивно обележен, негативно обележен или је необележен у вези с неком особином. Дакле, нелексикализована међувредност постоји, али се њоме означава неутралност. У вези с овим, нема разлике између уобичајених степенованих и нестепенованих антонима. Традиционално нестепеновани пар *жив – мртав* (за означавање живости темперамента) такође има неутралну нелексикализовану вредност, којом се подразумева да неко није обележен ни у једној од крајности. Придеви ЛО којима се означавају особине које сви поседујемо и који имају антониме одликују се способношћу имплицитног поређења управо због снажног семантичког саодноса са нелексикализованим неутралним чланом. Придеви којима се означавају особине које не поседујемо сви немају способност имплицитне компарације: *кљакав* није *који је изразито кљакав (у односу на прототип)*, већ *који има особину кљакавости (за разлику од прототипа)*.

Најважнији закључак у вези са семантиком придева ЛО јесте да је систем придева ЛО хијерархијски организован. Његову пирамидалну структуру потврђују полисемантичке структуре ових придева, које су у неким случајевима изразито богате, а у другим сиромашне. Осим тога, синонимски делови дефиниција придева ЛО, како њихових примарних, тако и секундарних семантичких реализација, показују да се неки придеви скоро редовно јављају у дефиницијама других придева, што значи да су они базичнији. На то указује и сама чињеница да се једни придеви ЛО дефинишу другим придевима ЛО. У раду су спроведене две процедуре за одређивање централности. То је анализа прототипа и инпут анализа или анализа упутница.

Анализа прототипа се заснива на асоцијативној анкети чији је циљ да се утврде најфреквентнији, па према томе и прототипични, придеви ЛО. Ова

метода је у когнитивној лингвистици уобичајена за процењивање прототипичних чланова категорије. Прототипични, централни придеви ЉО су *добар* и *леп*. Знатно мање фреквентни, али фреквентнији од осталих јесу *паметан*, *поштен*, *искрен*, *зао* и *храбар*. Примарна значења централних придева се разликују (придевом *добар* исказује се духовна, а придевом *леп* физичка особина), али секундарна значења им се скоро поклапају, што говори о семантичкој истрошености, презасићености, широкозначности централних придева (исп. *добра цена – лепа цена*, *добра хаљина – лепа хаљина*, *добар посао – леп посао*, *добра прилика – лепа прилика*). Што је придев удаљенији од центра, што је ближи периферији у њиховој хијерархијској организацији, то му је значење специфичније, усмереније, посебније.

Инпут анализа¹³ или анализа упутница осмишљена је за потребе овог рада и састоји се у пребројавању придева ЉО који се појављују у синонимским деловима дефиниција других придева ЉО. Полази се од претпоставке да они придеви ЉО који се најчешће јављају у дефиницијама других придева ЉО имају најшире значење. Они су инкорпорирани у значења других придева зато што су централни у хијерархијској организацији ове тематске групе. Ова анализа је показала да су централни придеви *јак* и *слаб*, а блиски централним су *оштар*, *тежак*, *снажан*, *велик* и *жесток*.

Централни придеви у пирамидалној организацији придева ЉО до којих се дошло анализом прототипа и инпут анализом у исто време представљају и кључне семантичке компоненте већине придева из ове групе. Према томе, сема позитивног или негативног колективног вредновања и сема интензитета јесу најважније семе на којима се заснива развој значења система придева ЉО. Ово је један од најважнијих закључака у дисертацији.

2. Као један од закључака рада могу се навести и поделе придева ЉО о којима је у раду било речи:

¹³ Сам термин *инпут* анализа осмишљен је за потребе овог рада као и цела процедура која се тако назива. Будући да се под инпут анализом подразумева анализа придева ЉО који се јављају у дефиницијама других придева ЉО, термин инпут треба разумети као семантички уплив једног придева ЉО у значењску сферу другог придева ЉО. То је оно што један придев у семантичком смислу упија у себе од других придева.

	<i>Критеријум поделе</i>	<i>Примери</i>
а)	придеви који означавају физичке особине (пожељне и непожељне)	<i>висок, кљакав, леп</i>
	придеви који означавају духовне особине (пожељне и непожељне)	<i>глуп, добар, паметан</i>
	придеви који означавају физичке и духовне особине (пожељне и непожељне)	<i>крут, мек, чврст</i>
б)	придеви којима се примарно означавају људске особине	<i>глув, добар, леп</i>
	придеви којима се секундарно означавају људске особине	<i>крут, мек, свеж</i>
в)	придеви са објективнијим значењем	<i>глув, нем, слеп</i>
	придеви са субјективнијим значењем	<i>висок, јак, леп</i>
г)	придеви са општијим значењем	<i>добар, леп</i>
	придеви са посебнијим значењем	<i>бркат, речит</i>
д)	придеви којима се означавају особине појединца за себе	<i>бркат, грбав</i>
	придеви којима се означавају особине од појединца ка свету	<i>ласкав, пргав</i>
	придеви којима се означавају особине од света ка појединцу	<i>драг, симпатичан</i>
ђ)	придеви којима се означавају особине које сви поседујемо у неком степену	<i>добар, леп</i>
	придеви којима се означавају особине које не поседујемо сви	<i>зрикав, кљакав</i>
е)	придеви којима се означавају трајн(и)је особине	<i>добар, кљакав, леп</i>
	придеви којима се означавају тренутн(и)је особине	<i>љут, непопустљив</i>
	немаркирани придеви	<i>висок, добар, леп</i>

ж)	маркирани придеви	<i>лош, низак, ружан</i>
з)	придеви који имају способност имплицитног поређења	<i>висок, добар, леп</i>
	придеви који немају способност имплицитног поређења	<i>кљакав, прек, слеп</i>
и)	придеви у позитивном облику	<i>висок, добар, зао, лош</i>
	придеви у негативном облику	<i>невин, ненаметљив, нелеп</i>
ј)	придеви који имају конкретно значење	<i>плећат, мечкаст, слеп</i>
	придеви који имају апстрактно значење	<i>добар, искрен, паметан</i>

3. Секундарна значења придева ЛО развијају се метафором, метонимијом, синегдохом и платисемијом. Најчешће трансформације су платисемија и метафоричка трансформација. Оне се преплићу и није увек јасно о којој је појави реч у конкретном случају. Закључили смо да се она значења лексема која разумевамо као да су основна и која не можемо да распоредимо по примарности, јер су сва истог ранга, могу објаснити платисемијом, широкозначношћу (*висок човек : висок зид*). Она значења која разумевамо као секундарна и код којих јасно препознајемо сему или семе које су довеле до семантичке трансформације засноване на сличности објашњавамо метафором (*висок човек : висока плата*). Приметили смо да има придева са мноштвом значења која доживљавамо као примарна, а постоје и они који имају само једно примарно и много секундарних, метафоричних значења. Ови први најчешће спадају у прототипичне, централне чланове категорије придева ЛО, док други спадају у маргиналније чланове ове категорије.

Примарна значења придева као што су *жучљив, језичав, срчан* примери су за семантичке реализације настале метонимијом, док синегдохом објашњавамо она значења придева којима се описује особа у целисти, а не неки део тела (*коврџав, мишићав, пегав, слинав*).

И прости и изведени придеви ЛО могу бити неметафорични и метафорични. Прости неметафорични придеви су носиоци семантике придева ЛО. Они су у центру пажње у делу рада посвећеном семантици. Метафорични прости придеви ЛО (*оштар, сув, тврђ, топао, туп*) имају општа значења којима могу покривати већи број домена конкретне и апстрактне стварности. Општост њихових значења илустровали смо, између осталог, и синестезијом,

којој подлежу многи прости метафорични придеви ЉО. Значења неметафоричних изведених придева ЉО обрађена су у делу рада посвећеном творби. Констатовано је да постоје два основна механизма у развоју значења ових придева. Први је сличан као код простих придева. Секундарна значења заснивају се на метафорама чији је извор сема интензитета (на пример, *снажан*) или сема позитивног/негативног колективног вредновања особине исказане номинационим значењем (на пример, *паметан*). Други начин формирања секундарних значења заснива се на различитим семама мотивне речи које се преносе у дериват, што за последицу има мноштво значења семантички везаних за примарну реализацију на различите начине. Тако, на пример, придев *гадљив* може да значи *који се лако гади*, *коме се лако згади*, потом *који показује гађење*, затим *који гони на гађење*, *који изазива гађење*; *одвратан* и, на крају, *који осећа одвратност*. Посебну групу придева чине метафорични изведени придеви као што су *ватрен*, *дрвен*, *златан*, *кобиласт*, *медведаст*, *пламен*, *свилен*, *шепртљав*. Приметили смо, на примеру придева *-аст*, да се метафоричност ових придева не испољава у пуној идентификацији особе која се придевом описује са предметом или бићем означеним мотивном речју придева. Идентификација је само делимична. *Медведаст*, тако, не значи пуну идентификацију са медведом, већ се тумачи *који је као медвед*. Непотпуност метафоре остварује се под утицајем суфикса у којем је садржано значење везника *као*. Овакву метафору смо назвали метафором са задршком. Слично је и са придевима као што су *леден*, *меден*, *шепртљав* када се односе на људе. *Леден човек* не значи исто што и *Он је лед*, већ *Он је као да је од леда* или *као лед*. И у овим примерима је на делу метафора са задршком.

4. Остали закључци у вези са семантиком придева ЉО. Више је придева за духовне особине него придева за физичке особине. Од придева ЉО чешће се граде пејоративи него хипокористици. Придеви за физичке особине творбено су продуктивнији него придеви за духовне особине. Нема апсолутности у пожељним особинама (наспрам придева *глув*, *зрикав*, *кљакав*, *слеп*, којима се означава апсолутни степен испољености особине, нема супротних придева са позитивним значењем). У нашој свести најдубље су утемељене оне особине које су на највишем месту на нашој вредносној лествици. Боље се вреднују духовне од физичких особина. Боље се вреднују особине од појединца ка свету (*добар*, *искрен*, *поштен*) него особине појединца за себе (*леп*, *паметан*).

У раду су, између осталих, изнесени и следећи општетеоријски закључци у вези са семантиком који нису блиско повезани са придевима ЉО.

1. При анализи придева ЉО јасно се показала ограниченост компоненцијалне анализе. Применом овог семантичког поступка није било

могуће анализирати грађу. То значи да је избор метода у проучавању блиско везан за семантичку структуру лексема које се испитују.

2. У раду је направљена дистинкција између примарног и доминантног значења лексеме. Анализа грађе је показала да се понекад комплетан деривациони систем лексеме не ослања на примарно значење, већ на неко од секундарних. Према томе, такво секундарно значење је доминантно. Тако су се међу придевима ЛО у грађи нашли и неки придеви којима се људска особина не исказује примарно, али се исказује доминантно. Такви су, на пример, придеви *прост* и *туп*.

3. Устаљену представу о организацији полисемантичке структуре лексеме намеће нам организација речничког чланка у великим описним речницима. Та слика подразумева једно примарно значење на основу чије структуре се формира остатак значењског система, и то обично метафором, метонимијом и синегдохом. Придеви ЛО указују и на друге могућности – на постојање полисемантичких структура са много примарних, а мало секундарних значења. Иако се у *Речнику САНУ* наводе као посебна, значења придева *висок* илустрована примерима *висок човек* и *висок зид* јесу примарна значења, док је реализација *висока плата* метафорична, секундарна.

Многи проблеми лексичке и творбене семантике у раду су тек назначени. У будућности предстоје даља истраживања и покушаји проналажења одговора на та питања.

WORD-FORMATION AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE ADJECTIVES DENOTING HUMAN CHARACTERISTICS

Word-formation and semantic analysis of the adjectives denoting human characteristics is made in this work. We confined ourselves mostly to the study of simple and derived adjectives. Simple adjectives are classified as true simple adjectives and secondary simple adjectives. Derivatives are classified as onomatopoeic and non-onomatopoeic. The word-formation and semantic criteria used to differentiate simple adjectives denoting human characteristics from the rest of them are established. The derivational system of these lexemes is analyzed in order to find out to what extent and in what way their meanings pass on their derivatives – nouns, verbs, adverbs, or some other kind of adjectives.

The most frequent formants used for onomatopoeic and non-onomatopoeic adjectives are analyzed. This study shows that the most frequent formant is -(a)n, followed by -av, -ljiv/-iv, -ast, -en, -it/-ovit, -at and -(a)k. The derivational system of these adjectives shows that their derivational abilities are fewer than of the simple adjectives.

In the part on Semantics the polysemantic structure of these lexemes is studied. The origins of the simple adjectives' meanings are compared with the ones of the derivatives. The hierarchy of these words shows that some members of the category are more central than the others, which is confirmed by their polisemantic structure.

KEYWORDS: Semantics, Word-formation, Lexicology, Serbian Language, Adjective.

ПРОЈЕКТИ

Biqana Sikimi}

Име и презиме: Биљана Сикимић

Контакт: Институт за српски језик САНУ, Кнез-Михаилова 35, Београд, тел. 3342-400, локал 256.

Образовање: дипломе Филолошког факултета у Београду (жрња за шпански језик и књижевност и жрња за румунски језик и књижевност), магистеријум из румунског језика, докторат из српскохрватског језика.

Радна историја: Научни сарадник Института за српски језик САНУ, члан уредништва прва три броја мултидисциплинарног часописа Кодови словенских култура (Београд), члан уредништва Лингвистичких актуелности (Београд).

Публикације: монографија Етимологија и мале фолклорне форме, коауторски Огледа свеска Етимолошког одсека Института за српски језик, преко десет оригиналних научних радова на српском, руском и енглеском језику.

Основна интересовања: етнолингвистика, језик фолклора, етимологија, балканологија, лексикологија, румунско–српски односи (језик, фолклор).

Опис пројеката у току:

1. *Пројекат Етнолингвистичка истраживања Балкана. Обухвата теренска истраживања (магнетофонско снимање) и обраду снимљене жраће.*
- 1.1. *Етнолингвистичка истраживања Влаха североисточне Србије. Циљ пројекта замишљен као основна информација о влашким говорима. Током 1999. и 2000. на терену је снимљена следећа жраћа (изражена у минутима): царански говори: Душановац (210), Кобишница (255), Мокраће (300), Ковилово (210), Халово (135), Градсково (180); унџурјански говори: Метовница (120), Злот (255), Дубочка (140), Кладурово (225). Говор Влаха у српским селима: Штубик (90), у жраговима: Нежотин (255), Београд (375). Током лета 2000. планира се теренски рад у још неколико унџурјанских пунктова. На основу снимљене жраће и постојеће етнолингвистичке литературе планирана је израда монографије са поглављима: Језичка ситуација влашких говора данас,*

Дијалектолошки описи џовора, Етнолингвистички речник, Фолклорни текстови, Дијалекатски речник. Рок за завршетак пројекта: 1.7. 2001.

1.2. *Етнолингвистичка истраживања Србије (истраживања су вршена од 1998. до 2000). Снимљена је зраћа у околини Неђошина: Шћубик (390), Вигровац (75); у околини Власовина: Равна Гора (260), у Пчињи (Делиновица, Јабланица, Вођанце) (120), од избежлица из Метоксије: Сухо Грло (270), у околини Београда: Вранић (240), Баћевац (60). Дужорочни пројекат израде етнолингвистичког речника Србије, али је могуће и одвојено објављивање обрађеног материјала.*

1.3. *Етнолингвистичка истраживања јужног Баната (истраживања се воде од 1999). Пројекат је подељен на три дела.*

1.3.1. *Srbi: Dolovo (210), Ferdin (120), Dobrica (120), Uqma (150), Izbi{te (90) Jasenovо (90), Crvena Crkva (120), Banatska Palanka (120), Vra~ev Gaj (30)*

1.3.2. *Румуни: Долово (210), Јабука (120), Гребенац (120)*

1.3.4. *Словаци: Ковачица: (150)*

Током 2000. и 2001. године планира се ширенски рад у преосталим необрађеним јунктовима. Планирано је да се ширенски покрије целокупна шириторија јужног Баната. Предвиђа се израда вишетојне монографије чији би први том покривао староседелачке српске џоворе, други румунске, а трећи остале џоворе јужног Баната (словачки, чешки, мађарски, немачки), под условом да се за овај ширећи том нађу одговарајући сарадници на пројекту. Рок израде првог и другог тома: током 2001–2002. године.

2. *Пројекат Реконструкција јужнословенске духовне културе подразумева ексцерпцију и обраду етнографске, лингвистичке и фолклорне зраће.*

2.1. *Мерни код фолклорног текста: Израда пројекта је при крају. Пилот рад под радним насловом "Мађија мешања хлеба" ускоро ће бити предај у штампу.*

2.2. *Смрти и насиље у дечијем фолклору: Израда пројекта је у завршној фази. Пробни рад на ову тему објављен је у љубљанском Етнологију 1999.*

2.3. *Храна и антихрана фолклорног текста: Израда пројекта је у завршној фази. Пилот рад објављен је у Кодовима словенских култура 2, Београд 1997. Помоћна зраћа за све три наведене подтеме и цео пројекат обухвата око 8500 листића.*

Следеће две теме су у припремној фази, али је ексцерпција зраће делимично завршена:

2.4. *Дечије игре: ексцерпирана је практично целокупна српскохрватска зраћа на око 4000 листића; преостале ексцерпција македонске, буђарске и словеначке зраће.*

- 2.5. *Еројске народне зајонејке: ексцерпирано је са помоћном зраћом око 2000 лисџића. Објављена су два џилоџ рада на ову џему у Кодовима словенских кулџура 1, Беоџрад 1996. и зборнику Оџсцена лексика, Ниш 1994.*

Slavica Stevanović (Tibingen)

**„Korpusno istraživanje upotrebe lokalnih i temporalnih deiktika
(spontano) govorenog i (reflektirano) pisanog
bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika“**

1. U okviru jednog većeg naučnog projekta koji je pokrenut januara 1999. pri Univerzitetu u Tübingenu (Nemačka), a koji se bavi istraživanjem lingvističkih struktura podataka, konkretnije: teoretskim i empirijskim osnovama gramatičkog istraživanja (za bliže informacije pogledati internet stranu: <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/>) započeto je i istraživanje upotrebe deiktika za bivše srpskohrvatsko govorno područje, što će reći za bosanski/hrvatski/srpski jezik. Vođa i inicijator projekta je dr Jochen Raecke, profesor slavistike na Univerzitetu u Tübingenu i trenutni direktor Odseka, koji se poslednjih godina naročito intenzivno bavi naučnim radom iz oblasti južne slavistike i to pre svega lingvistike, a glavni saradnici na projektu su gore potpisani autor ovog teksta, diplomirani germanista (Univerzitet u Beogradu) i magistar za južnu slavistiku i nemačku lingvistiku (Univerzitet u Tübingenu) i Gabrijela Fulir, student južne i istočne slavistike i političkih nauka. Dalji podaci o samom projektu, odnosno o mogućnostima kontakta sa vođom projekta i saradnicima radi razmene informacionog materijala mogu se dobiti preko internet strane: <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/b8/>.

2.0. Iako gore pomenuti naziv projekta za upućene možda i jednoznačno zvuči, potrošiću ipak nekoliko uvodnih reči na njegovo razjašnjavanje kako bi se u startu izbegli eventualni nesporazumi.

2.1. Bosanski/hrvatski/srpski (u daljem tekstu: b/h/s) je trenutno uobičajeni naziv u nekim naučnim krugovima u Nemačkoj za jezik koji se pre raspada Jugoslavije nazivao srpskohrvatskim. Pitanje, da li se tu radi o jednom ili tri jezika, ili o tri (ili možda četiri, uzmemo li u obzir i crnogorski) varijante jednog jezika, te da li je ovakav naziv opravdan ili ne, neće se posebno razmatrati u okviru našeg projekta, već će se ovaj naziv koristiti za sve tekstove kojima ćemo se baviti u toku našeg istraživanja – sa malom razlikom u slučaju jednoznačne geografske pripadnosti određenih tekstova pojedinom jezičkom području (kao u slučaju npr. tekstova hrvatskog nacionalnog korpusa o kome će još biti reči), gde ćemo koristiti samo taj izvorni naziv. To znači da će se makar u prvoj fazi projekta govoriti o određenim rečima kao predstavnicima deikse b/h/s i da se još neće praviti razlika po nacionalnim kriterijumima. Da li će se u nekoj daljoj fazi projekta pokazati neophodnim da se i po ovim kriterijumima diferencira, o tome u ovom momentu još ne može biti govora, pa sve diskusije u ovom pravcu trenutno ne mogu biti predmet dužih rasprava makar što se tiče našeg projekta.

2.2. Drugi elemenat zastupljen u nazivu našeg projekta koji zahteva bliže definisanje je manje-više nesuženi pojam deiktika. Iako to eksplicitno ne spominjemo, mi se bavimo samo jednom posebno definisanom grupom deiktičkih reči koje smo izabrali na osnovu njihove srodnosti po osnovama: sa formalnog gledišta svi ti deiktici čine upadljivo homogenu klasu sa gotovo potpuno istim osnovama (u projektu se koristi termin „v-“, „t-“ i „n-“ osnove), a do sada su se tradicionalno izučavali u okviru trostepenih demonstrativa.

3.1. Osnovni cilj projekta je, prema tome, istraživanje te posebno definisane grupe (lokalnih i temporalnih) deiktičkih reči uz pomoć većih tekstualnih korpusa. U te svrhe je kao sastavni deo projekta predviđeno i sastavljanje jednog novog obimnijeg korpusa tekstova sa b/h/s govornog područja i njegovo stavljanje na mrežu delom pomoću proširivanja već postojećih, delom sakupljanjem ili kupovinom novih korpusa.

3.2. Kod već postojećih vlastitih tekstualnih korpusa radi se o manjim „zbirdama“ tekstova koje su nastale u tzv. predfazi projekta, a koje će se paralelno sa ostalim radom sukcesivno proširivati do razmera u naučne svrhe upotrebljivih korpusa. Jedan od tih korpusa čine za sada narativni intervjui, što znači da se tu radi o razgovornom jeziku, drugi čine tekstovi raznih prevedenih stripova (npr. „Talični Tom“, „Asteriks“, „Alan Ford“, „Johnny Logan“ itd.) koji su predstavnici tzv. imitiranog razgovornog jezika, a treći zbirka tekstova žurnalističkog (što će reći pisanog) jezika iz nedeljnika „Vreme“. Sa druge strane postoje na mreži već obimniji korpusi hrvatskog (<http://www.hnk.ffzg.hr/>), odnosno bosanskog jezika (<http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Corpus.html>) čije je korišćenje takođe predviđeno u toku našeg istraživanja, a koristimo se i postojećim zbirkama književnih tekstova koje se u međuvremenu mogu dobiti u elektronskom obliku (npr. „Klasici hrvatske književnosti“).

3.3. Od posebnog značaja za uspešno odvijanje rada na projektu je i dalje pospešivanje dosadašnje dobre saradnje sa hrvatskim timom koji radi na pravljenju i anotaciji hrvatskog nacionalnog korpusa (posebno sa dr Markom Tadićem: <http://www.hnk.ffzg.hr/mt/> i Božom Bekavcem: <http://www.hnk.ffzg.hr/bb/>), kao i sa pojedinačnim osobama koje se bave korpusnom lingvistikom (na prvom mestu Danko Šipka: <http://main.amu.edu.pl/~sipkadan/>), odnosno radom na pravljenju i anotaciji korpusa (Tomaž Erjavec: Tomaz.Erjavec@ijs.si, Duško Vitas: vitas@matf.bg.ac.yu i dr.). Sa novosadskim timom koji se bavi korpusnom lingvistikom (pre svih dr Svenka Savić) nemamo nažalost još uvek nikakvih kontakata, ali se nadamo da će se i to u dogledno vreme promeniti.

4.1. Što se tiče konkretnih koraka koji su već preduzeti na projektu, mogu se do sada razlikovati dve faze: gore već spomenuta predfaza i sam projekat. U predfazi je započeto sakupljanje spomenutih tekstova sa b/h/s govornog područja, a

paralelno sa time i što precizniji opis i sistematizacija inventara svih jezičkih jedinica koje po našoj definiciji spadaju u datu grupu deiktika. Iako se u našem projektu glavni akcenat stavlja na lokalne i temporalne deiktike nije isključeno ni bavljenje ostalim dekticima iz iste srodne grupe, tako da u prvoj fazi projekta praktično i nije zastupljeno diferenciranje i ograničavanje predmeta istraživanja na ovaj način. Kao osnova za pravljenje tog inventara su nam, naravno, poslužile uobičajene gramatike b/h/s jezika, a kako kompletan opis svih ovako definisanih jedinica do sada u gotovo nijednoj od postojećih gramatika nije zabeležen, upotpunili smo postojeće praznine i na taj način dobili optimalni popis ne samo lokalnih i temporalnih, već i ostalih njima srodnih deiktika. Ovaj “dodatak” srodnih deiktika se, kao što se iz donje tabele vidi, pre svega odnosi na demonstrativne, kvalitativne i kvantitativne deiktike, ali i na prezentative *evo*, *eto* i *eno*.

4.2. U narednoj tabeli je predstavljen sistem deiktika onako kako ih mi istražujemo, što će reći u atributskoj, priložskoj i u samostalnoj upotrebi.

Lokalni deiktici (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovd(j)e	tu	ond(j)e	<i>hier</i> , hic	<i>dort</i> , da, istic	<i>dort</i> , illic.
ovamo	tamo	onamo	<i>hieher</i> , huc	<i>dort</i> , ibi; <i>dorthin</i> eo	1. <i>dorthin</i> , illuc; 2. <i>dort</i> , illic
ovuda	tuda	onuda	<i>hie</i> durch, hac	<i>hierdurch</i> , hac	<i>dort vorbei</i> , illac
odovuda	otuda	odonuda	<i>von hier</i> , hinc, ex hac parte	<i>von dort</i> , istinc	<i>von dort</i> , ex illa parte, illinc
odavde	odatle	odande	<i>von hier</i> , hinc	<i>von da</i> , istinc	<i>von dort</i> , illinc
dovde	dotle	donde	<i>bis hieher</i> , hactenus	<i>bis dahin</i> , usque eo	<i>bis dorthin</i> , usque illuc

Lokalni (u atributskoj upotrebi)

b/h/s			nemački / latinski		
ovdašnji	tamošnji	ondašnji	<i>der Hiesige</i> , hujas, hujus loci	<i>dortig</i> , qui isthic est	<i>der damalige</i> , illius temporis

Demonstrativi (samostalna i atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovaj	taj	onaj	<i>dieser, hic</i>	<i>der da, iste</i>	<i>jener, ille</i>

Temporalni (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
sada (ovda)	tada	onda	<i>itzt, nunc</i>	<i>dann, damals, tum</i>	<i>damals, tum, eo tempore</i>
dosada	dotada	donda	<i>bis jetzt</i>	<i>bis dann</i>	<i>bis damals</i>
odsada	otada	odonda	<i>von jetzt an</i>	<i>von da an</i>	<i>seitdem, ex eo tempore</i>

Temporalni (atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
sadašnji	tadašnji	ondašnji	<i>itzig, qui nunc est</i>	<i>damalig, illius temporis</i>	<i>der damalige, illius temporis</i>

Kvalitativni (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovako	tako	onako	<i>auf diese Art, hoc modo</i>	<i>so, sic</i>	<i>auf jene Art, illo modo</i>

Kvalitativni (atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovakav	takav	onakav	<i>dieser Art, huius modi, hoc genus</i>	<i>solcher, talis</i>	<i>jener Art, eius modi</i>

Kvantitativni (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovoliko	toliko	onoliko	<i>so viel, tantum</i>	<i>so viel, tantum</i>	<i>so viel, tantum</i>

Kvantitavni (atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovoliki	toliki	onoliki	<i>so groß</i> , tantus	1. <i>so viel</i> , tantus; 2. <i>so groß</i> , tantus	1. <i>so groß als</i> , tantus, 2. <i>so viel als</i> , tantum
ovolicki (ovolicni)	tolicki (tolicni)	onolicki (onolicni)	<i>so klein</i>	<i>so klein</i>	<i>so klein</i>

Prezentativi (rečce)

b/k/s			nemački / latinski		
evo	eto	eno	<i>sieh, da!</i> , eu. cf. eno	<i>sieh da!</i> , en! cf. eno	<i>sieh da!</i> , en!

4.3. Sledeći korak nakon utvrđivanja potpunog inventara ovih deiktika, a uz to i dugoročni cilj projekta je istraživanje stvarne upotrebe ovih jedinica na osnovu raspoloživog jezičkog materijala iz svih postojećih korpusa. Ovo smo postavili sebi za cilj pre svega zbog toga, jer smo na osnovu prvih proba materijala uočili da se uobičajeni opis datih deiktika u gramatikama često ne poklapa sa njihovom realnom upotrebom i da je stoga neophodno aktualizovanje postojeće slike i to ne samo za jedan jezički varijetet, već po mogućnosti za što više kako varijeteta, tako i vrsta tekstova.

Ima već prvih znakova za neophodno korigovanje s jedne strane jednoznačne trostepenosti nekih od ovih jedinica *z a s v a* područja upotrebe, a s druge strane i njihovog tradicionalnog opisa kao gotovo isključivo personalno vezanih demonstrativa: -v- osnova za prvo lice i njemu bliske objekte, -t- za drugo lice i nešto dalje objekte, odnosno za objekte u blizini istog, -n- za treće lice i objekte koji su podosta udaljeni od govornog lica, odnosno koji su u dometu trećeg lica. Trostepeni sistem ovih deiktika postoji bez sumnje, inače ne bismo imali ovakav jedan inventar pred sobom, pitanje je samo da li njihov opis još uvek odgovara aktuelnom stanju tj. realnoj upotrebi. Drugačije rečeno: da neka veza između *forme* svih ovih jedinica (*iste osnove* u različitim sferama opisivanja) i njihove *funkcije* (*ukazivanje* odnosno *pokazivanje* na lica i objekte) i dalje postoji, to se i dalje ne stavlja u pitanje, ali da je u međuvremenu došlo do izvesnih pomeranja u vrsti njihove povezanosti, pa da se to mora odraziti i na njihov opis, pokušaćemo pokazati u ovom projektu.

Idealan način da se to ustanovi je rad sa korpusima, jer je to jedina mogućnost objektivnog proveravanja određenih hipoteza i ustaljenih mišljenja na autentičnom materijalu. Na taj način se izbegava tradiranje eventualno zastarelih teza koje često postoje još samo u gramatikama i kao takve se prenose iz generacije u generaciju, iz jedne gramatike u drugu. Da je od posebne vrednosti pri takvim istraživanjima realne upotrebe nekih jezičkih konstrukcija ili čak samo reči osim posedovanja pisanih tekstova neophodno i posedovanje izvorno govorenog materijala savremenog jezika samo se po sebi razume. U eri kompjutera se takođe podrazumeva da su svi ti tekstovi zastupljeni i raspoloživi u elektronskom obliku, što činjenično olakšava njihovo pretraživanje i statističko obrađivanje dobijenih podataka. Anotacija istih je takođe poželjna i neophodna i to kako po vrstama reči (Part-of-Speech-Tagging), tako i po drugim gramatičkim kategorijama i vrsti i strukturi teksta. Kao daljnji cilj projekta imamo pred očima i stavljanje na mrežu svih postojećih tekstova vlastitih korpusa i to po mogućstvu u SGML- odnosno XML-formatu, koji su u međuvremenu postali standard za anotiranje korpusa.

5.1. Preko izvorne definicije deiktika kao p o k a z n i h reči, odnosno teze na osnovu koje se još od Karla Bühlera u izučavanje deikse uključuje vizuelna komponenta, te se ona posmatra kao vizuelni jezički fenomen (*demonstratio ad oculos*), prošao je i naš projekat uobičajeni put od bavljenja čisto tekstualnom deiksom, preko uključivanja prostorne komponente i uloge gesti u izučavanje deiktika. Jedan od zadataka našeg projekta je, dakle, i pokušaj razjašnjavanja odnosa između vizuelnog i verbalnog prostora, te uloge koju geste i deiktici igraju pri razgraničavanju i povezivanju oba ova područja. Pod *verbalnim* prostorom podrazumevamo pri tome sam prostor i način na koji on verbalno dolazi do izražaja, a pod *vizuelnim* prostorom podrazumevamo ono prostorno koje se odvija pred našim očima, te utisak tog prostora i predstavu istog u našoj glavi.

5.2. Geste smo uključili u naše istraživanje već u prvoj fazi projekta upravo radi boljeg razumevanja te pokazne (prostorne) komponente deikse, a izučavanje gesti je sa sobom povuklo i uključivanje tekstualno-slikovnih korpusa u naše istraživanje, jer gde će se bolje videti i pokazati veza između geste i deiktika ako ne na kombinaciji teksta i slike, odnosno na stripovima. Stripovi su od početka bili sastavni deo našeg izučavanja, a od onog trenutka kada smo uvideli da postoji izvesna razlika u upotrebi samo deiktikuma i deiktikuma i geste skupa, postali su sastavni deo našeg istraživanja, ako ne i polazni u prvoj fazi istraživanja. Od ovog je naravno isključena temporalna deiksa, pošto se, kao što je poznato, vreme ne može prostorno odnosno vizuelno predstaviti ni zamisliti, jer se tu radi o sasvim drugoj vrsti razmera i dimenzija. Za lakše korišćenje tekstualno-slikovnog materijala napravili smo i banku podataka sa preko 300 deiktičkih reči u kombinaciji sa slikom, gde smo tačno opisali na koji način su ove dve komponente povezane u celinu. Ovo

bi mogla biti i za sada jedinstvena banka podataka sa ovakvim materijalom za b/h/s područje, a na njenom proširivanju i daljem usavršavanju će se takođe raditi paralelno sa ostalim radom na projektu.

5.3. Prvo internacionalno predavljanje našeg projekta sa rezultatima ovako usleđenog istraživanja sledilo je relativno brzo nakon njegovog zasnivanja: U Utrechtu (Holandija) je u okviru 11. evropske letnje škole logike, jezika i informacija (ESSLI) avgusta 1999. prof. dr Raecke predstavio početne rezultate našeg bavljenja gestama i deikticima u obliku predavanja o korišćenju stripova kao izvora podataka za istraživanje veze između pokaznih gesti i deiktika („*Using Comics as Data for Research into the Connection between Pointing Gesture and Deictics*“). To predavanje je štampano u izvornoj njegovoj verziji već kratko nakon što je održano u okviru serije propratnih materijala letnje škole, a uskoro će mu slediti i nova, prerađena verzija.

6. Kao drugi korak našeg istraživanja vizuelne komponente deikse usledilo je uključivanje filmova, što će reći *pokretnih* slika, u naše istraživanje, što je ujedno i glavna i polazna razlika ovog materijala u odnosu na *statičan* materijal iz stripova. U te svrhe je napravljen odabir scena iz raznih filmova sa bivšeg jugoslovenskog područja u kojima glumci uz korišćenje neke od deiktičkih reči iz naše tabele prave i jednoznačne geste. Ovaj korak je bio neophodan između ostalog i zbog toga da bismo izbegli prekore u smislu tvrdnji da su geste u stripu i tako i tako samo prototipi pravih gesti i da su one uvek nepotrebno (ili možda za taj medijum zapravo: neophodno) karikirane i prenaglašene. Drugi razlog za bavljenje pokretnim slikama je i proširivanje pojma „pokazivanje“ odnosno „ukazivanje“ na predmete i osobe onako kako je zastupljeno u stripovima: dok u stripovima imamo pokazivanje / ukazivanje samo rukom (nešto drugo se teško da grafički predstaviti), prisutno je u filmovima mnogo raznovrsnije i diferenciranije pokazivanje / ukazivanje: npr. glavom, očima i sl.

7. Pokazalo se da deiktičke reči često služe samo kao dodatna interpretacija određenog pokreta, tako da bi se moglo govoriti o komplementarnoj funkciji ovih reči: bez određenog pokreta ne bismo sa jedne strane u mnogo situacija znali na koji predmet / na koju osobu se odnosi koja deiktička reč (deiktik „onaj“ koji ukazuje na jedan od nebrojeno mnogo predmeta je u principu otvoren za sve interpretacije, te zahteva dalje preciziranje npr. u vidu ispružene ruke i kažiprsta). Sa druge strane ima pokreta rukom koji se takođe ne mogu jednoznačno interpretirati kao pokazna gesta (npr. protezanje uz širenje ruku) osim ako uz njih ne stoji deiktička reč. U toku našeg istraživanja smo uvideli da je praktično samo kombinacija deiktičke reči i geste u mnogo situacija jedino komunikativno smisljena i da na taj način, prema Raeckeu, imamo pred sobom jezičko područje, gde dva informaciona kanala, vizuelni i verbalni, moraju biti međusobno povezani kako bi svaki od njih mogao

ispuniti svoju funkciju. U situaciji vizuelne demonstracije, dakle, imaju deiktičke reči primarni zadatak da osiguraju jednoznačnu interpretaciju geste. Ispostavilo se takođe i da ne postoji jedinstvena veza između deiktika i gesti, već da jedna te ista gesta može funkcionisati sa više deiktika i obrnuto. Rezultati ovog dela našeg istraživanja su bili prezentovani najpre u prilogu "*Zwischen Demonstration und Expression – Zu einem anderen Ansatz in der Erforschung der bosnischen/kroatischen/serbischen ,v/t/n-Deiktika'*", zatim u okviru našeg internog kolokvijuma novembra prošle godine, te će se verovatno pojaviti i u novoj štampanoj verziji u okviru serije Slavistische Linguistik (Konstanz, 1999) već tokom ove godine.

8. Što se tiče trenutnih preokupacija na projektu napomenula bih da se upravo bavimo usavršavanjem i prilagođavanjem polaznih linija za anotiranje korpusa potrebama našeg projekta, te da ćemo uskoro krenuti sa grupisanjem tekstova kojima raspolazemo po njihovoj srodnosti prema mediju koji prezentuju (usmeni, pisani) i vrsti teksta, kao i sa njihovim anotiranjem. Ovo će ujedno obeležiti čitavu drugu fazu projekta. U za sada završnoj fazi projekta predviđena je za sledeću godinu kvalitativna i kvantitativna analiza podataka dobijenih nakon izvršene anotacije svih tekstova, što će reći bavljenje pitanjem u kojoj meri je neophodna reinterpretacija inventara deiktičkih reči, i da li se pisani jezik, u kojoj meri i na koji način odražava na upotrebu ovih jedinica u usmenom ophođenju, odnosno obrnuto: da li se pisani jezik prilagođava aktuelnom usmenom govoru, koji se, kao što je poznato, mnogo intenzivnije i brže menja no pisani standard.

9. Da li i u kojoj meri ima prilagođavanja i približavanja ovih dvaju sistema jezičke upotrebe, da li i u kojoj meri se određeni medij odražava na jezičku upotrebu, te je faktor koji uslovljava različitost u upotrebi datih jedinica, te kako zapravo izgleda inventar datih deiktičkih jedinica za svaki od ovih medija, to su, dakle, pitanja kojima će se ovaj projekat još baviti u narednom periodu.

БИБЛИОГРАФИЈЕ

РАДОВИ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ЛИНГВИСТА ОБЈАВЉЕНИ У ИНОСТРАНСТВУ (1)

Од овог броја почећемо да објављујемо прилоге библиографији радова југословенских лингвиста објављених у иностранству. Пошто нисмо у могућности да дођемо до ових података, позивамо вас да нам доставите библиографију сопствених радова. Први пут је потребно доставити списак свих радова објављених од 1969. године до тренутка слања, односно оне радове који нису обухваћени библиографијом објављеном у *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику* ("Прилози библиографији југословенске лингвистике на страни"). Након тога шаље се списак радова објављених између два броја *Лингвистичких актуелности*. Молимо вас да следите овде употребљен начин навођења библиографских јединица.

Гортан-Премк Даринка: О лексикографској дефиницији и систему лексикографских дефиниција у једнојезичком речнику. – *Прилози*, XXI, 2, Скопје, МАНУ, стр. 105–123.

Гортан-Премк Даринка: О универзуму једнотомног дескриптивног речника стандардног језика – лексикографске недоумице. – *Македонски јазик*, LXV–XLVII, Скопје, 1998, стр. 107–115.

Гортан-Премк Даринка: За лексикографската дефиниција и системот на лексикографските дефиниции во еднојазичниот речник. – *XXV научна дискусија на XXXI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје, 1999, стр. 23–26.

Končar Nenad i Danko Šipka: Algoritamska i heuristička obrada leksičkih podataka u računalnom prevodiocu NeuroTran, Otvorena pitanja hrvatske leksikologije, Zagreb 27–29.11.1997. – *Filologija*, 30–31, Zagreb, str. 227–238.

Пипер Предраг: О конверсивных предложениях с квантификативами всеобщности. – *Исследования по славянской филологии*. Под ред. В. Ф. Гудкова. Москва, Московский университет, 1984, стр. 147–158.

Пипер Предраг: Словообразовательная структура местоименных наречий в сербскохорватском, русском и польском языках. –

Сопоставительное изучение словообразований славянских языков: Тезисы международного симпозиума. Москва, Наука, 1984, стр. 116–117.

Пипер Предраг: Новая книга югославского языковеда. – *Информационный бюллетень по изучению и распространению славянских культур*, 13, Москва, 1985, стр. 86–87.

Пипер Предраг: Локалисткая теория падежей и функциональная грамматика русского языка как иностранного. – *Русский язык за рубежом*, 6, Москва, 1986, стр. 79–83.

Пипер Предраг: Проблема моделирования системы семантических категорий и интенсификация обучения иностранным языкам. – *Innere und aussere Faktoren einer Intensivierung der Russischschulbildung. Beitrage samtlich in Russischer Sprache*, В. 64, Halle (Saale), 1986, стр. 109–114.

Пипер Предраг: К сопоставительному описанию грамматических систем на функционально-семантических основах. – *VI конгресс МАПРЯЛ: сборник тезисов. Секция 2.* Будапешт, 1986, стр. 153–154.

Пипер Предраг: XI съезд Союза славистических обществ Югославии. – *Информационный бюллетень Международной ассоциации по изучению и распространению славянских культур*, 15, Москва, 1986, стр. 58–60.

Piper Predrag: Eleventh congress of the Union of Yugoslav slavic study societies. – *International Association for the Study and Dissemination of the Slavonic Cultures. Information Buletin*, 15, Moscow, 1986, стр. 47–48.

Piper Predrag: XIe Congres de l'Union des societes de slavistique de Yugoslavie. – *Association internationale pour l'etude et la diffusion des cultures slaves. Bulletin d'information*, 15, Moscou, 1986, стр. 58–59.

Пипер Предраг: Русистика на XXIV конференции славистов Сербии. – *Русский язык за рубежом*, 1, Москва, 1986.

Piper Predrag: Language in space and space in Language. – *Yugoslav General Linguistics*, Selected, edited and introduced by Milorad Radovanović. Amsterdam, John Benjamins, 1988, стр. 241–263.

Пипер Предраг: О редним прилозима у српскохрватском језику. – *Folia Linguistica Polono-Jugoslavica*, I, Katowice, 1988, str. 23–41.

Пипер Предраг: О возвратных местоимениях в русском языке. – *Актуальные вопросы изучения морфологии русского языка*. Москва, Московский университет, 1988, стр. 80–88.

Пипер Предраг: Прилошка и темпорална локализација у српскохрватском језику. – *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Warszawa, 1989, str. 215–225.

Пипер Предраг: *Обзор работ зарубежных лингвистов по русской морфологии (1970–1985)*. Под редакцией К.В. Горшковой и Е.В. Петрухиной. Москва, Московский университет, 1990, стр. 5, 7, 11, 13, 16, 19, 20, 108, 124, 161, 168, 171, 185, 189, 190.

Пипер Предраг: <Одговор на питање уредништва часописа *Русский язык за рубежом* о настави руског језика у Југославији>. – *Русский язык за рубежом*, 6, Москва, 1990, стр. 73–74.

Piper Predrag: Contribution a l'etude des mots parapronominaux. – *Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich*. Warszawa, 1991, str. 137–142.

Пипер Предраг: Граматичке структуре македонског и српскохрватског језика: основна диференцирања. – *XVIII научна дискусија: Семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје, 1992, стр. 45–52.

Piper Predrag: Gradacija kao strukturni princip u srpskom i drugim slovenskim jezicima. – *XI Mezinárodní zjazd slavistov: Zborník resumé*. Bratislava, 1993, str. 328–329.

Пипер Предраг: Темпоралност и дискурсни маркери у српском језику. – *Граматика и семантика на славянските езици в комуникативен аспект*, Составители Д. Станишева, Р. Ницолова. София, Универзитетско издателство Св. Климент Охридски, 1994, стр. 55–64.

Пипер Предраг: Функциональная модель сопоставительной грамматики славянских языков. – *Journal of Hankuk University of Foreign Studies*, Vol. XXVIII, Seoul, 1995, str. 120–128.

Пипер Предраг: *Српскохрватски језик: Основни курс*. Сеул, Катедра за југословенске студије Ханкук универзитета за стране студије, 1996, 273 стр.

Пипер Предраг: *Поглавља из науке о српском језику*. Сеул, Ханкук универзитет за стране студије, 1996, 146 стр.

Predrag Piper: The Grammatical Structure of Slovenian as Compared to Serbian. – *Journal of Hankuk University of foreign Studies*, XXIX, Seoul, 1996, str. 633–648.

Пипер Предраг: Основные типологические особенности македонской грамматики в зеркале сербской. – *Journal of Balkan and Slavic Studies*, 4, Seoul, str. 165–177.

Piper Predrag: O katafori u srpskohrvatskom tekstu. – *Anafora w strukturze tekstu*, Pod red. Macieja Grochowskiego. Warszawa, Energeia, 1996, str. 79–91.

Пипер Предраг: *Предавања о јужнословенским језицима*. Сеул, Ханкук универзитет за стране студије, 1997, 63 стр.

Пипер Предраг: *Оглед српске морфосинтаксе (у поређењу са македонском)*. Сеул, Ханкук универзитет за стране студије, 1997, 103 стр.

Пипер Предраг: Милка Ивић, О зеленом коњу. – *Slavia*, т. 66, s. 1, Praha, 1997, str. 95–98.

Piper Predrag: O kvantifikaciji imenskom grupom u srpskom i drugim južnoslovenkim jezicima. – *Studia linguistica polono–meridianoslavica*, 9, Toruń, 1988, str. 19–37.

Piper Predrag: The most common problems in Korean Serbocroatian. – *East European Studies*. Seoul, Hankuk University of Foreign Studies, 1998, str. 335–346.

Пипер Предраг: Корреляции в языке, корреляции в языкознании. – *Grazer Linguistische Slawistentage '99. Die grammatischen Korrelationen*. Institut für Slawistik, 1999, str. 20.

Šipka Danko: Još o višejezičnicima u Hrvata. – *Jezik*, 39/2, Zagreb, 1991, str. 60–64.

Šipka Danko: Mogućnosti formalizovanja nekih faktora izbora sinonima, Sarajevski slavistički dani, 22.6.1990. – *Slavist*, 2, Sarajevo, 1991, str. 137–142.

Šipka Danko: Usage Labels Network: An Approach to Lexical Variation. – *Linguistica*, XXXIV, 1994, str. 31–42.

Šipka Danko i Nenad Končar: Minimal Information Grammar (MIG) – Serbo-Croatian and Polish Morphological Paradigms, First European Conference on Formal Description of Slavic Languages, University of Leipzig, Germany, 1.12.1995. – u: Junghanns, U. & Zybatow, G. (ed.): *Formale Slavistik* (Leipziger Schriften zur Kultur-, Literatur-, Sprach- und Uebersetzungswissenschaft; 7), Frankfurt am Main, Vervuert Verlag, str. 427–436.

Šipka Danko: Semantic Structure of Lexical Items 'Democracy' and 'National Interest'. – *XVIIth Scandinavian Conference of Linguists*, Turku, 17.11.1996, Proceedings edited by Timo Haukioja, str. 403–412.

Šipka Danko: The ON/IN alternation in Polish and Serbo-Croatian (an exercise in cognitive linguistics and decisionism), Poznań Linguistic Meeting, Poznań, 1–3.5.1997. – *Studies and Papers in Contrastive Linguistics*. Poznań, 1998, str. 261–271.

Šipka Danko: On the classification of homonyms. – *Wiener Slawistischer Almanach*, 42, 1998, str. 237–250.

Šipka Danko: Process Profiling in Polish, Russian and Serbo-Croatian. Poznań Linguistic Meeting. – u: Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (ed.): *Cognitive Perspectives on Language* [Polish Studies in English Language and Literature vol. 1], Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Wien, Peter Lang, str. 101–128.

Šipka Danko: Lexical Decisions in Humans and Computers, Lipka Symposium, Munich, Germany, 19–21.6.1998. – u: Falkner & Schmid (ed.): *Words, lexemes, concepts – approaches to the lexicon*. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1999, str. 391–401.

Šipka Danko: Semantic Variation in Non-Standard Forms of the Lexicon: A Cognitive Linguistic Case Study. *LACUS*, University of Alberta, 5.8.1999, published in the proceedings, str. 67–78.

Šipka Danko: Hundert Jahre lexikographische Arbeit in der Serbischen Akademie der Wissenschaft und Künste. – *Wiener Slawistischer Almanach*, 34, str. 345–346.

Šipka Danko: Svenka Savić, Diskurs analiza. – *Wiener Slawistischer Almanach*, 34, str. 343–344.

Šipka Danko et al.: *Rečnik srpsko-poljske homonimije i paronimije*. Wydawnictwo Naukowe UAM, 1999, str. 1–160.

Šipka Danko: *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim*. Springfield, Dunwoody Press, 2000, str. 1–225.

Šipka Danko: *SerboCroatian - English Colloquial Dictionary: An Exercise in Cross-cultural Cognitive Linguistics*. Springfield, Dunwoody Press, 2000, str. 1–653.

ТРИБИНА

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ (1)

Трибина са темом "Традиционално и модерно у српској лингвистици", најављена у првом броју *Лингвистичких актуелности*, одржана је 28. јуна ове године у згради Српске академије наука и уметности у организацији Института за српски језик САНУ. Скупу је присуствовало више од четрдесет лингвиста. Уводне реферате имали су проф. др Даринка Гортан-Премк, проф. др Предраг Пипер, проф. др Љубиша Рајић, проф. др Свенка Савић и проф. др Живојин Станојчић. Њихова излагања (сем реферата С. Савић) објављујемо у овом броју *Лингвистичких актуелности*, као и достављени реферат проф. др Данка Шипке.

У дискусији је учествовало десетак лингвиста. Њихова мишљења објавићемо у следећем броју нашег часописа, као и реаговања заинтересованих лингвиста – и оних који су скупу присуствовали и оних који нису – уколико стигну у Редакцију до краја августа текуће године. Прилози се могу доставити електронском поштом, одштампани на папиру или снимљени на дискети.

С обзиром на изнесене или могуће разлике у мишљењима, понекад сасвим опречним, напомињемо да сва уводна излагања, дискусије и реаговања представљају искључиво став аутора, са којим Редакција не мора да се сложи у целини или појединостима.

Даринка Гортан-Премк (Београд)

О ТРАДИЦИОНАЛНОМ И МОДЕРНОМ У НАШОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Рекла сам да ћу нешто и ја рећи о традиционалном и модерном у нашој лингвистици, али сам се покајала. А покајала сам се из више разлога. Сви се они своде на једно – није време погодно ни за традиционално ни за модерно. А и збуњени смо; много су нас збуњивали и убуњивали.

Говорићу о традиционалном и модерном, да тако кажем, у два нивоа: прво, на нивоу колективног, организованог лингвистичког рада и друго, на нивоу индивидуалног лингвистичког рада.

Прво о колективном. Колективни лингвистички послови, пре свега мислим на лексикографске послове везане за Речник САНУ, организовани су традиционално, и у добром и у лошем смислу.

Добро је то што је око Речника САНУ за последњих пет деценија створена изузетно добра, поуздана и за време кад је настајала модерна лексикографска школа. Невоља је у томе што је пре десет година, или и нешто више, изостало планско обучавање лексикографског кадра, веза са европском изузетно експанзивном лексикографијом и модернизација технологије рада. Добрим делом за ово су крива збуњивања и убуњивања. Ево неких од њих.

Прво, и основно. Нисмо имали визију језичких прилика у републикама бивше СФРЈ у којима је био у употреби, како тако, заједнички нормиран српскохрватски језик. Доказ за то је назив језика у Уставу Републике Србије; језик је српскохрватски, а писмо, ако се не вaram, ћирилично. С тиме су се у јавној расправи у време доношења Устава сложили и сарадници Института и чланови Катедре. Без мене, наравно; предлагала сам, а слично је и Митар Пешикан предлагао, отприлике овако: у Републици Србији у употреби је српски језик, односно српскохрватски језик у стандардном облику који одговара традицији ове средине; а за писмо сам предлагала: примарно писмо је ћирилица, секундарно латиница. Било је то после референдума за усвајање Устава Србије, онога који је учинио, са нашом плебисцитарном помоћи, да Србија из три дела опет буде цела, како се певало. Убрзо смо се предомислили, присилно, кад други више са нама нису хтели, и у Уставу Југославије језик назвали српским. За лексикографе то је значило: уноси, али опрезно, и хрватску грађу, а после – бриши хрватску грађу, губи време и на једно и на друго.

А што се екавице и ијекавице тиче, е ту смо били посматрачи и из потаје навијачи да се у Републици Српској пређе на екавски књижевни стандард. И

док смо се ми, опет из потаје, радовали томе заборављајући ијекавску Црну Гору, а и Србију у једноме делу, јутарње дечије емисије на телевизији Србије постале су ијекавске. Прогноза нам и ту нешто није ишла од руке. А није нам од руке ишла ни у важнијим стварима. Нисмо просто умели да проценимо време и околности.

Свест о лоше процењеним језичким приликама, оставимо сад оне друге прилике, није добра основа за лингвистичко полетно прегалаштво.

Друго. Ратови су природно довели до појачавања и ојачавања војске и умножавања полиције (о паравојскама нећу, њих смо већ заборавили), што је, опет природно довело до снижења друштвеног и индивидуалног материјалног положаја у науци; нпр., пре ових наших ратова професор универзитета имао је плату као потпуковник, а сада ваљда има као капетан. У Србији пре првог уједињења, у оној Србији коју из милоште зовемо “мала Србија”, професор универзитета имао је плату као армијски “ђенерал”.

Лоше материјалне прилике највећи део лингвиста приморале су на хонорарни рад. А професори универзитета, бар неки од њих, путују више него што су некада путовали глумци путујућих позоришта.

А у оскудици се и воља губи. И за другим, не само за радом.

Треће. Колико су нас плаћали, толико су нас и модернизовали, компјутеризовали.

А плајвазом се не лети у небо.

Додуше, давали су нам паре за издавачку делатност, или зато што су хтели да награде ненаграђене посленике науке или зато што су мислили да се иза књига сиромаштво и срамота мање виде.

Четврто. Прошле године је у Србији, рачунајући од 45. године, највише умрло и најмање се родило. То је знак тешке опште апатије и депресије.

Из апатије и депресије лингвисти нису изузети, а у таквим душевним стањима не стварају се велике и модерне конструкције.

Пето. Изолација земље, а праћена и бомбардовањем, погубна је за науку уопште, па и за науку о српском језику. Последице изолације су: недостатак стране литературе публиковане последње деценије, такорећи непостојање контакта са западним лингвистичким школама, а и са источним, губитак неких лектората, и да не набрајам даље.

Ово сам све рекла да бисмо праведније проценили и оценили оно што смо урадили у последњој деценији.

Дакле, што се колективног рада тиче на ономе смо нивоу на коме смо били и пре десет година, на традиционалном смо нивоу. Додуше, традиционално није нешто срамотно. Последњи век, и нешто више, српски су лингвисти, наравно не сви, него појединци, у самоме светском врху. И ти су

лингвисти створили добру, темељну српску лингвистичку школу, из које смо сви ми изишли, и они успешнији и они мање успешни. Мање успешним није школа крива. Неговале су се код нас готово све лингвистичке гране, која више, која мање, што је зависило од интересовања појединих лингвиста. Уопште, то је време у коме су се индивидуалним радом могле остварити велике вредности. Колективни рад углавном је био лексикографски, и код нас и у свету. И лексикографски рад је добро ишао. Својевремено овај је наш речник добио изузетне похвале. А и заслужене су биле; поједине секције овога речника својим квалитетом ишле су у сам врх лексикографског умећа.

И још нешто. Лексикографи стандардног језика организовано су се бавили и још се баве дескриптивном лексикографијом; организован рад на прагматичној и лингвистичкој лексикографији – изостао је; није било снага и пара за то.

А оно збуњивање и убуњивање око назива језика, око омеђивања језика имало је и немилих последица. Да само неке поменем.

- Озваничен назив *српскохрватски језик* у српском Уставу онемогућавао је плански рад на језичком нормирању све до оснивања Комисије за стандардизацију.
- Озваничен назив *српски језик*, без спомињања српскохрватског као дијасистема, у југословенском Уставу доводи нас до више недоумица: нпр., да ли језик Срба књижевника из Хрватске спада у српски или у хрватски језик, или да ли језик Срба из Федерације Босне и Херцеговине спада у исти језик као и језик Срба из Републике Српске; или, нпр., да ли су особености језичке, и које су особености или национална припадност говорника оно према чему одређујемо припадност одређеном језичком стандарду; или – даље, да ли је између два светска рата, од Правописног упутства из 1929. до 1941, и касније од заједничког правописа из 1960. до Декларације из 1967. (ако се не варам), постојао тзв. српскохрватски језик и да ли језик несрпских писаца из тих периода може ући у банку података српскога језика односно може ли се грађа из дела тих писаца користити за језичка истраживања и лексикографске потребе. Још много сличних проблема имаћемо када будемо приступили формирању корпуса података српскога језика.
- Лексикографи после доношења Устава Србије нису знали шта да раде са хрватском грађом, а ни Устав Југославије није им много помогао у избору грађе.

Друго о индивидуалном.

Последњих деценија, боље рећи последњу деценију или две, разгранале су се нове лингвистичке школе. Појединци од нас су их пратили, усвајали, критички усвајали, своја истраживања вршили новом методологијом. Што би рекли, није нам ништа промакло и није нам се ништа отело. Зар нема код нас когнитивиста баш као што је било и структуралиста. Да кажем само из своје области – лексиколошка теоријска мисао није нам страна; огледали смо се у различитим типовима семантичких анализа, и у компонентијалној, и у анализи прототипа, и у концептуалној анализи. Давно смо приступили анализи појединих лексичко-семантичких група, појединих деривационих система или како друкчије семантички организованих подсистема.

Само нам је једно промакло и једно нам се отело. Ни овде у почетку нисмо баш најбоље разумели оно што се дешава у свету – нисмо разумели да више лингвистичка истраживања не могу бити само лингвистичка, нисмо приметили да су она постала мултидисциплинарна, и она основна и она примењена. Она основна теоријска истраживања основа су примењеним, а тек се у примењеним, увек интердисциплинарним, увек колективним, види крајњи циљ лингвистике као науке – разумевање говорне способности, тражење универзалнога и посебнога, с посебним циљем да се унапреди машинско превођење и могућности електронске комуникације сваке врсте.

Разлоге за то што нам је ово промакло видим у два чињеницама. Једна је та што нисмо улагали у науку и њену интернационализацију кад је то требало чинити. Друга је та што смо тешко утамничени споља и уплашени изнутра постали – повучени и утучени, а као такви неспособни, или мање способни, за колективни рад. А модерна је наука ефикасна наука; она тражи мултидисциплинарност, глобализацију и интернационализацију знања.

И за крај. Резултата имамо, али су они више плод рада појединих ентузијаста него остварени циљеви онога што смо планирали. Ово су ти резултати: *Атерго речник* Мирослава Николића, *Синтакса стандардног језика* која се завршава под руководством Предрага Пипера, и једно и друго модерно и добро да модерније и боље не може бити, будућа *Творба речи* Ивана Клајна, рад Стане Ристић и Ђорђа Оташевића око организовања ове трибине, у ово време када се свако својим јадом забавио, први број часописа *Лингвистичке актуелности* и велики број примљених младих, талентованих сарадника од којих ће макар неки бити бољи од нас и способни да исправе наше грехе у неразумевању онога што се око нас збива. Помоћи ћемо им колико можемо и уместо, а и овим састанцима им помажемо.

И још нешто. Мислим да овој теми треба посветити више времена. Такође, мислим да би о стању у фонетици/фонологији требало да говоре они који се тиме баве, о морфологији они који се тиме баве, и све тако редом.

Предраг Пићер (Београд)

ОСВРТ НА ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Као свако друштво у целини тако и сваки научни рад у њему стално је пред избором колико ће се ослањати, с једне стране, на традицију, а с друге – на модерне идеје и методе, које традицију проширују или делимично поништавају.

Традиционално и модерно могу се посматрати као појмови који се у многу чему узајамно искључују. Када се ствари тако поставе, онда је однос између традиционалног и модерног пре свега питање континуитета или дисконтинуитета, еволуције или скоковитог развоја.

Али традиционално и модерно су такође међусобно условљени делови целине научног и културног развоја, тема и рема научног и културног напретка. Тада се као основно питање поставља: када, у чему и колико ослонац научног развоја треба тражити у традиционалном, а у којим приликама и у којем обиму и садржају – у модерном, и како остварити најбољи свој првог са другим.

Два века науке о језику дају више примера континуираног развоја него уочљивијих (али не потпуних) раскида са традицијом (нпр. почеци младодраматичарског праваца, структурализма, трансформационо-генеративне драматике), уз повремено враћање на нека позната питања и њихово поново разматрање из новог угла.

Српска лингвистика је од својих почетака била пре свега наука о српском језику (независно назива књижевни језик), што је и данас, природно, њено главно обележје иако су се у међувремену у оквиру српске лингвистике више или мање развиле и друге лингвистичке школе. Развој српске лингвистике био је одређен општим развојем науке о језику у Европи и свету, задацима који су се пред српске филологе и лингвисте у појединим периодима постављали као најважнији за српску културу, али и чинили низом других околности: историјских, социјалних и политичких.

У неким областима српска лингвистика је у погледу односа између традиционалног и модерног углавном следила најразвијеније европске научне средине будући у модерном понекад и испред свог времена, што, додуше, није увек било довољно зајачено (нпр. поједине теорије А. Белића, посебно у књизи *О језичкој природи и језичком развоју*).¹

С обзиром на вишезначност израза "традиционално" и "модерно", обично праћених позитивним или негативним конотацијама које различити аутори на различит, чак одречан начин могу да им дају, ујачино би било

размањрање њињања о ѡтрадиционалном и модерном у срјској или некој дружој линзвисѡици ѡчеѡи од ужих ѡињања као ѡио су, ѡјр.,

- *Колико су ѡтрадиционално и модерно сујројсѡављени, а колико комљеменијарни ѡјмови, у срјској линзвисѡици и уојиѡије?*
- *Колико се у ѡтрадицији ѡражи иденѡиѡијеѡи, а у модерном мењање иденѡиѡијеѡи?*
- *Колико је данас ѡѡѡребно биѡи ѡтрадиционалан, а колико је данас уојиѡије мођућно биѡи модеран у срјској линзвисѡици?*
- *Колико је умесно везиваѡи ѡтрадиционално за конзерваѡивно, сѡаро, ако не и ѡревазиђено, а модерно за ново и ѡјредно?*
- *Колико је умесно смаѡраѡи научно ѡтрадицијом само оно ѡио је издржало ѡробу времена, а модерно изједначаваѡи са ѡомодним?*
- *Колико је умесно везиваѡи ѡтрадиционално за национално, своје, а модерно за сѡрано?*
- *Колико однос између ѡтрадиционалноѡ и модерноѡ у срјској линзвисѡици зависи од односа између ѡтрадиционалноѡ и модерноѡ у дружим научним срединама и како оцениѡи сѡијеѡи ѡакве зависноѡи у данаѡијој срјској линзвисѡици?*
- *Колико однос између ѡтрадиционалноѡ и модерноѡ у срјској линзвисѡици ѡреба да буде сѡалан ѡредметѡи сѡраѡијеѡије научноѡ развоја, а колико резулѡаѡи случајноѡи и личних ојредељења?*
- *Иѡд.*

*

Да ово излађање не би било ѡреоѡијрно, умесѡи ѡреѡресана навeдених ѡињања ођраничићу се ѡезом да ѡтрадиционално и модерно немају уѡајред само ѡозиѡивне или само неђаѡивне вредноѡи неђо ѡрема ѡриликама – некад више једне, а некад више друђе садржаје, збођ чеђа су ѡтрадиционално и модерно у нечему комљеменијарни а у нечему сујројсѡављени ѡјмови.

Њајредак у линзвисѡици, срјској или било којој дружој, заснива се умнођоме на сѡособноѡи да се из ѡтрадиције, своје или сѡране, као и из модерноѡ, ѡјбоље одвоји од мање доброѡ, и да се сѡално усѡосѡавља, одржава и неђује конѡинуиѡијеѡи између ѡјбољеѡ у ѡтрадицији и ѡјбољеѡ у модерном, уз колико је мођућно бескоѡликтиѡ ѡревазилађење онођа ѡио се оцени као мање усѡешно, било ѡо у ѡтрадицији било у модерном. То захѡева, ѡоред остѡалоѡ, избеђавање крајноѡи у вредновању какве су, с једне сѡране, некриѡичке жлорификације идеја, ѡеорија и личноѡи, или сујројѡи – ѡѡиѡуна дисквалификација ѡјединих научних ојуса или чак чиѡавих жеѡерација (не реѡио из разлођа који нису научне ѡприроде). То се може илусѡроваѡи двама караѡтерисѡичким ѡримерима.

Као пример за прво могао би се узети однос према Вуку Караџићу у великом броју радова посвећених његовом делу. То дело јесте монументално, посматрано у целини, али не и у свакој појединости, а покушаји да се оно објективно критички сагледа још увек су сразмерно малобројни у поређењу са онима који су презасићени искључиво суверелативним оценама. Узмимо само чињеницу да је концепцију заједничког књижевног језика Срба и Хрватиа, формулисану у Бечком књижевном договору, коју данас љошово нико не засиуа ни у српској ни у хрватској филолозији, својим ауторитетом међу првима и највише подупро В. Караџић; чињеницу да се од принципа "Пиши као што говориш" све више и неизбежно одсиуа, не у смислу општег порицања тог принципа него у смислу његовог еластичнијег спровођења (што су уосталом В. Караџићу суђерисали неки савременици, нпр. руски²); све видљивију чињеницу да је раскид с предвуковском традицијом – како филолошком иако и књижевнојезичком – био неоптребно радикалан и да је у сенци В. Караџића дуго остала права мера доприноса филолога чије су идеје и рад овако или онако узрађени у Вуково дело,³ да се иешико пробиало схватиае о неопходности разликовања Вуковог и вуковског језика,⁴ да су В. Караџић и поједини његови следбеници практично омели неке важне филолошке иницијативе (нпр. Ј. Стерије Појовића о раду на српској научној терминологији) итд.⁵

Упркос свему томе дело В. Караџића је, узето у целини, изузетно велико (и то не само значајем који има за српску културу), али не толико да се не би могле више него до сада критички разматрати и поново оцењивати различите његове недоследности, противуречности иа и концепције које се нису (у целости) оправдале. У различитим периодима и срединама одмерено и аргументовано формулисана неслагања са неким странама књижевнојезичке реформе В. Караџића (која су, на пример, износили Ј. Добровски, А. Пийин, П. Кулаковски, В. Јазић, Ј. Бодуен де Куртене, Ј. Скерлић, М. Селимовић) нису толико малобројна колико су у српској филолошкој историографији брзо потискивана у заборав и устиуала место превасходно најласкавијим оценама.

Насупрот том примеру сагледавања традиције љошово искључиво у најлеишем светлу, према чему и реица одмерена критичка реч звучи скоро светодрдно, стоје примери покушаја жробо дискредитовања неких других њених страна. Неки од таквих покушаја сежу у сам крај 20. века, као што је то случај са оценама да су сви или скоро сви велики српски лингвисти после В. Караџића изневерили српске националне интересе, водили српску лингвистику у пожеином правцу или да су спроводили хрватски филолошки програм на итеиу српског. Такве неаргументоване оцене обично су у изразу жрубе и политички су трансаренитне.⁶ Такви критичари себе представљају као браниите српског језика, који ће окренути нову страну у историји српске филологије,

покушавају да створе привид масовне подршке својим ставовима итд., што је, посматрано у целини, пример крајње радикалног, црно-белог односа према традицији, величања једних и ништавања других, да би се створио предтекст за покушај преузимања улоге силаца српске филологије, што више личи на покушај преузимања политичке контроле над стварицама даље развоја српске лингвистике и науке о књижевности.

У сваком случају то се може узети као пример односа према српској лингвистичкој традицији који не треба следи. Штавише, изнета тврдња се може уопштити. Уместо “утика” и “рајова” врло неједнаке научне вредности, а често сасвим изван узуса научног дијалога, којима српска лингвистичка традиција, за разлику од других, толико обилује да су ти “утици” и “рајови” ушли у наслове радова и прихватили скоро жанровска обележја, могло би се поселити да у српској лингвистици уђе у шири обичај мирољубивије, конструктиван научни дијалог, подређен првенствено, ако не и искључиво, предмету расправе, научној аргументацији, поштовању друкчијег мишљења, спремношћу да се призна грешка и жељу да коначни исход расправе буде у општу корист.

*

Форма овог излагања обавезује на крајкоћу и зато ћу даље покушати да оцирам неке важније аспекте односа према модерном у лингвистици.

Свет у којем живимо добија досад невиђено убрзање, посебно у науци. Све је краћи пут од идеје до публикације. Научна продукција као да расте геометријском прогресијом, не само због техничких преимућности хладне штампе и електронских публикација него и због све веће рециклаже власних и туђих идеја па и дословног преакивања читавих текстова из публикације у публикацију. Савремену лингвистичку продукцију све је теже, практично је и немогуће, држати на оку чак и у најопштијим цртама. У том погледу разлике између најразвијенијих и осталих средина постају све веће. Прве диктирају општи смер, темпо и стандарде научног развоја, имају најефикаснију организацију научног рада - од приступања грађи до презентације на Интернету, располажу издавачким и другим маркетингом, који намеће осталима одабране идеје, књиже и ауторе као врхунске итд. Ми смо међу онима који то (углавном) немају. Први личе на пилоте суперсоничног авиона којима управљају помоћу најбоље технике. Други, с ретким изузецима, личе на пилоте у истом авиону, који покушавају да нешто виде кроз прозор златим оком иако брзина крећања то не дозвољава, или приичавају оно што су чули од пилота. Данас је бити модеран у науци више него икада постало за многе врло скупо, и све је скупије. Врхунска наука зато све више зависи од финансијера, ма како се они звали. И ако се сматра да је у средњем веку филозофија, а с њом и мање-више сва наука,

била слушкиња теологије, од 19. века она све чешће служи идеологији (у 20. веку пре свега фашистичкој и комунистичкој), да би на крају 20. века све више зависила од сиреже политике и светла финансија. Известан сљедећи толерисано одстојања од такве схеме, негде већи негде мањи, не поништава њену начелну реалност. Што је друштвена организација научног рада разуђенија, то су изгледи на индивидуални успех изван такве схеме мањи, што је никакви. Шта је модерно у лингвистици, то по правилу диктира научна елита из престижних, најбоље финансираних институција са најширим међународним репомом. Највећи део осталих се мање или више труди да буде у току, уколико пре што из таквих центара обично заиста долазе идеје вредне пажње (због чега се говори и о tzv. фабрикама идеја).⁷ Они који нису у уском кругу најбољих немају услова да с њима држе корак и када су једнако способни, а свакако има таквих. Наука постоје све више елитистичка и све масовнија у исто време. Никада није било толико лингвиста који не знају једни за друге. Врх науке се све више уздиже и сужава у односу на њену основицу која као да постоје све шира.

*

Речено је само поједностављена скица проблема. Где је у свему томе место српске лингвистике? Ако израз српска лингвистика не изгуби смисао, као што се надамо да неће, она би морала и даље истраживати у напорима да прати, а у нечему можда и догради истраживања у врхунској теоријској лингвистици и подстиче примену достигнућа модерне лингвистике у проучавању српског и других словенских и несловенских језика, што би, као уосталом и до сада, био предмет пажње мањег броја теоријски оријентисаних лингвиста у Јужославији. При томе неке области, за чији развој у Јужославији не постоје основни услови (нпр. аутоматско превођење, вештачка интелигенција) вероватно ће се и даље "покривати" само на нивоу опште информације.

Однос према модерном, као и однос према традицији, требало би да у првом реду буде предмет стравежије научног развоја.

У условима у којима српска лингвистика улази у 21. век, стравежија научног развоја морала би бити усмерена на стварање што боље организованог научног рада за достизање што већег броја остварљивих циљева којима тежи модерна лингвистика у свету. То значи, пре свега, ранжирање лингвистичких области (теоријска лингвистика, дескриптивна, примењена и друге) према њиховом значају за српску културу и према могућностима (кадровским, материјалним и другим) да се одређени циљеви остваре, јер је једнако интензиван рад у свим лингвистичким областима нереалан, а преуштање да случајне околности и лична одређења одређују приоритете није рационално. То ипак не тражи планирање лингвистичких кадрова према датим критеријумима, поред осталог и зато што не могу и не морају сви лингвисти једнако интензивно да прате све

промене у модерној лингвистици у свету, уколико пре уколико се баве питањима којима се у свету мало ко бави. То захтева и критичко вредновање резултата модерне лингвистике посебно са савременим њиховим значајем за приоритетне српске лингвистике, као и подстицање истраживања која могу да представљају допринос националне културе и науке модерним токовима науке о језику. Најзад, и не последње по значају, што подразумева и негововање развојној континуитету иако да се модерно, колико је то могуће, наслања на традицију, уместо пренаглашеног супротстављања свежа модерној традицији уопште и националној традицији посебно.

*

Наука о језику, као и наука уопште, иде путем за који се верује да је пут научно најрејка, ослањајући се, с једне стране, на традицију, а с друге – на модерно. Оно што је данас модерно сушта може да остане део традиције, а оно што је данас традиција сушта може бити у новом светлу представљено као нова научна мисао. У таквом савременом пребацивању тежњи с традиције на модерно и обрнуто остварује се ритам и динамика научног развоја. Покушаји корачања само једном ногом, или занемаривања једног у корист другог – традиције у корист модерног или обрнуто – односно нарушавање неопходног савременог еквилибријума између традиционалног и модерног, било би расипање снага, губљење равнотеже и заостајање у општем ходу и темпу развоја савремене науке о језику.

NAPOMENE UZ TEKST

- 1 Видети предговор М. Ивић у књизи: А. Белић, Општа лингвистика, Београд, Завод за издавање уџбеника, 1998, и део посвећен А. Белићу у књизи М. Ивић Лингвистички ошледи, три (Београд, 1999)
- 2 В. П. Гудков, Славистика. Србистика. - Москва, 1999, стр. 85-125.
- 3 М. Селимовић, За и против Вука. Студија. - БИГЗ - Свјетлост, 1990.
- 4 М. Ивић, О језику Вуковом и вуковском. - Нови Сад: Књижевна заједница, 1990.
- 5 М. Ивић, Лингвистички ошледи, 3. - Београд: XX век, 1999.
- 6 Политика, 8. август 1998.
- 7 P. White, The Idea Factory: Learning to Think at MIT. - New York: Plum, 1992.

Ljubiša Rajić (Beograd)

TRADICIONALNO I MODERNO U SRPSKOJ LINGVISTICI

1. Temelj razgovora

Svaki razgovor o lingvistici u Srbiji, kako god formulisali njegovu temu, mora uzeti u obzir da, uz mnoge druge koje nisu napisane, nije napisana ni deskriptivna istorija nauke o jeziku u Srbiji, a kamoli njena kritička istorija, pa se iskazi moraju temeljiti na utiscima, a ne rezultatima istraživanja. Međutim, postoji i niz nedefinisanih odgovora.

Prvo, da li mi govorimo o tradicionalnosti, odnosno modernosti danas ili negde tokom istorije lingvistike u Srbiji? Tradicionalnost i modernost se rado smenjuju tokom razvoja jedne nauke ili, rečeno Kuhnovim rečima, smenjuju se stanja normalne nauke i revolucije u nauci.

Drugo, nije jasan referentni sistem, to jest sa kim se poredimo, odnosno prema čemu odmeravamo naš rad i njegove rezultate. Da li su tradicionalnost i modernost samoreferentni ili se moramo odmeravati prema nekoj zemlji. Ako moramo, sa kojom zemljom treba da se poredimo? Ako kažem da nešto nemamo, onda moj iskaz mora imati referentni sistem. Za nekoga jedan rečnik postoji zato što je nekada izdat i može se naći po bibliotekama, za mene ne postoji ako ga ne mogu kupiti u knjižari i držati na stolu. To je kao sa mlekom; za nekoga mleka ima, jer se može kupiti rano ujutro, za mene ga nema, jer ne mogu da kupim bilo koju vrstu u bilo koje vreme u bilo kojoj prodavnici.

Treće, da li razgovaramo o tome šta radimo, recimo da li se uopšte bavimo urbanom dijalektologijom, ili kako to radimo, to jest da li je način na koji radimo urbanu dijalektologiju, ako je uopšte radimo, savremen ili tradicionalan?

Četvrto, da li govorimo o naučnim problemima ili o organizacionim problemima, na primer finansiranju istraživanja, ustavnim rešenjima, istraživačkim institucijama, političkim stavovima vlasti i istraživača, planovima rada, stanjem nastave jezika u obrazovnom sistemu, uticaju političkih, zavičajnih, rođaćkih i kumovskih veza na nauku i tako dalje?

Peto, da li govorimo o istraživanjima srpskog standardnog jezika, srpskohrvatskog dijasistema ili jezika uopšte, dakle uključujući i druge, manjinske i strane jezike?

Naravno, za sve ovo važi da govorimo o proseku, a prosek je statistička veličina, ne veličina iz stvarnog života. Ponekad ni cela gomila modernih ne znači ništa, ako nemaju kvalitet, a ponekad je dovoljan i jedan koji nauku pomeri unapred (mada se to u nauci o jeziku ne događa baš često).

2. Srpska lingvistika

Sintagma „srpska lingvistika” je troznačna.

Ona može označavati jezička istraživanja kojima se bave ljudi po nacionalnom opredeljenju Srbi. Pitanje je da li lingvisti Srbi češće razmatraju neke teme od drugih ili ih razmatraju na neki bitno drugačiji način od proseka lingvista druge nacionalne pripadnosti kod nas i van naše zemlje? Posmatrano u perspektivi savremenosti, čini mi se da je odgovor "ne" ako se poredimo sa sredinama sa kojima je prirodno porediti se, a pod njima podrazumevam slične sredine u Evropi. Naravno, uz dužnu ogradu zbog manjkavosti u mojoj obaveštenosti o prilikama u drugim sredinama čijim se jezicima ne bavim neposredno. Naravno, uzimam kao pretpostavku da je reč o ozbiljnom bavljenju naukom, a ne jezikoslovnom amaterizmu uslovljenom političkim ili karijerističkim potrebama (u čemu, na žalost, ne oskudevamo ni mi ni drugi). Jer u ovom drugom slučaju imamo posrbljavanje srpskog u Srbiji i, posebno, Republici Srpskoj, povećavanje rastojanja prema srpskom i pohrvaćivanje hrvatskog u Hrvatskoj, nasilno konstituisanje bošnjačkog nacionalnog identiteta preko standardnog bošnjačkog jezika i, konačno, pokušaj sličnog konstituisanja crnogorskog nacionalnog identiteta. No mislim da to možemo zanemariti u govoru o nauci o jeziku, mada je bitno u govoru o sociologiji nauke o jeziku. Mnogi narodi i njihove manjine na tlu Balkana prolaze kroz okasnelu tvorbu nacije i prosto se bave pitanjima kojima su se u nekim razvijenijim sredinama bavili znatno ranije, negde čak pre dvesta godina.

Ta sintagma može dalje označavati istraživanja srpskog jezika i u tom smislu obuhvata sve koji se njime bave, ovde i u svetu. Tu tek nema opravdanja da se taj serbokroatistički kolektivitet odredi kao tradicionalan ili moderan, jer je suviše složen. Za neke je to bavljenje maternjim jezikom, a za neke stranim jezikom. Sa obe strane te granice ima i tradicionalnih i modernih, i dobrih i loših.

U trećem značenju ta sintagma označava jezička istraživanja u Srbiji, dakle i istraživanja srpskog standardnog jezika, odnosno srpskohrvatskog dijasistema i istraživanja stranih jezika. I tu se u izboru onoga šta ćemo istraživati ponašamo manje-više kao i u drugim sličnim sredinama. Na primer, oni koji se bave maternjim jezikom, veoma često se bave dijalektologijom, a to je među nama koji se bavimo stranim jezicima danas prilično retko iz samorazumljivih razloga. Mi se nešto malo više bavimo istorijom jezika, ali i to veoma malo u odnosu na vas na maternjem jeziku. U proseku se bavimo podjednako mnogo savremenim jezikom, a za razliku od vas, koji se ne bavite kontrastivnim istraživanjima savremenih jezika, mi ih radimo u velikoj količini. Tu onda može biti reči samo o načinu na koji se bavimo naukom o jeziku i kvalitetu toga bavljenja. A i tada je opet teško dati uopštenu ocenu, jer su razlike između pojedinih lingvista i pojedinih pristupa veoma velike.

Naravno, mnoge od stvari u bavljenju naukom o jeziku, kao i naukom uopšte, zavise od političke i ekonomske relevantnosti datih istraživanja, što se kod nas nabolje vidi iz predloga Zakona o naučnoistraživačkom radu i Projekcije tehnološkog razvoja, ali tu je opet reč o sociologiji i politikologiji nauke o jeziku, a ne nauci o jeziku.

3. Tradicija i modernost, odnosno šta i kako?

Šta je tradicionalno? Uobičajeno se pod tradicionalnim podrazumeva bavljenje granama lingvistike iz početnih faza njenog razvoja, a to su stari jezik, starija istorija jezika, dijalektologija, fonetika i standardizacija jezika kada je reč o takozvanom nacionalnom jeziku, odnosno uporedna gramatika indoevropskog i relevantne jezičke grupe (slovenskih, germanskih, romanskih). Pod tradicionalnim pristupom se pak podrazumevaju uglavnom stariji pozitivistički (mladogramatičarski) pristup i stariji strukturalistički pristup. U oba ova smisla smo mi ipak više tradicionalni nego moderni.

Šta je moderno? Uobičajeno se pod modernim podrazumeva bavljenje novim granama lingvistike, a to su pre svih sociolingvistika, pragmatika, lingvistika teksta, psiholingvistika, neurolingvistika, neverbalno opštenje, proučavanje odnosa između teksta i slike, kognitivna lingvistika i tako dalje. Pod modernošću u pristupima podrazumevaju se pre svega generativna gramatika u manje-više svim sredinama, u nešto manjem obimu funkcionalistički pristupi, u germanističkim sredinama gramatika zavisnosti, matematička i računarska lingvistika je ograničena na određene sredine, to važi i za moderne pristupe u leksikografiji, analizu diskursa, interkulturno opštenje i još neke oblasti. Mi manje-više u svim oblastima imamo ponešto i u tom smislu smo moderni, ali je problem u tome što je često reč o jednom posleniku ili svega nekoliko njih, pa modernost bukvalno stoji i pada sa njima. A to nije dobro.

4. Uslovi tradicije i modernosti

Sadržinu i obim pojmova *tradicionalno* i *moderno* određuju najveće lingvističke sredine, pre svih lingvistika na engleskom govornom području, znatno iza nje lingvistika na nemačkom i francuskom, još manje na ruskom, španskom i italijanskom. Ostale sredine su praktično irelevantne kao određivači pojmova tradicionalnog i modernog. To se nama može svidati, to nama može delovati odbojno, ali to je činjenica prema kojoj moramo imati koliko-toliko razuman odnos. I zapamtiti da se samo boljim rezultatima od drugih može nešto dokazati; deklarativni iskazi simpatija i antipatija ne znače ništa.

Osim toga, važni su i sredina iz koje potiče neki lingvista i jezik na kome piše. Belićeva knjiga *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* bila bi poznata u svetu da je u

време kada je izašla bila napisana na nekom velikom jeziku. Ali nije, i zato je značajna u istoriji lingvistike kod nas, ali ne van naše sredine. Naravno, to što je u svoje vreme bila značajna, ne znači da je značajna i danas; mnogi njeni delovi su zastareli i prevaziđeni, i držati se nje, značilo bi biti tradicionalan. Pojedini vrlo značajni radovi su ostali potpuno neprimećeni, jer su objavljeni na takozvanim malim jezicima. Takav je, recimo, slučaj sa radom o razvoju padeškog sistema u staroengleskom jeziku Ottoa Jespersena iz 1891. godine zato što je objavljen na danskom, a pojedini norveški lingvisti, na primer, Ragnvald Iversen i Amund B. Larsen, još su početkom ovoga stoleća ispitivali govore nekih norveških gradova i time bili preteče urbane dijalektologije, ali ostali nepoznati, jer su svoje radove objavili na norveškom, pa se urbana dijalektologija računa od Labova i savremene sociolingvistike. Čak je i Coseriuova kritika pozitivizma u lingvistici iz 1958. godine ostala nezapažena sve dok se njegova knjiga, prvobitno objavljena na španskom, nije pojavila u nemačkom prevodu 1974. A вреди pomenuti i delo Sime Trojanovića *Psihofizičko izražavanje srpskog naroda poglavito bez reči* koje bi, da je objavljeno na engleskom ili nemačkom, bilo jedna od preteča neverbalnog opštenja, ali nije, pa ga zato retko ko poznaje i kod nas. Stvar sa tradicionalnim i modernim je malo više relativna nego što izgleda na prvi pogled.

5. Uzroci tradicionalnosti i modernosti

Znatan deo odnosa između tradicionalnog i modernog u nauci o jeziku uslovljen je jezikom i granom lingvistike kojima se bavimo. Proučavanje maternjeg jezika tradicionalno je konzervativnije (u ovom kontekstu – tradicionalnije) u svim manjim jezičkim sredinama. Osim toga, evropska lingvistika se bavila istorijom jezika i dijalektima prosto zato što su oni postojali, a američka nije, jer su jezičke odlike tla SAD, engleski i neliterarni indijanski jezici, gonile na bavljenje sinhronom lingvistikom. Mi smo deo evropske tradicije i češće se bavimo starim jezikom i istorijom jezika, a to nije po sebi ni konzervativno ni moderno, već se pitanje tradicionalnosti, odnosno modernosti može postaviti samo za način bavljenja, o čemu sam već govorio.

Ne mali značaj imaju i opšti naučni uslovi, odnosno preovlađujuća naučna paradigma bez obzira da li ćemo je definisati u Kuhnovom ili nekom drugom smislu. Na primer, u evropskoj tradiciji je, čisto organizaciono, nauka o jeziku institucionalno izdvojena, a u američkoj tradiciji je vezana sa antropologijom. To, naravno, daje različite podsticaje za bavljenje naukom o jeziku.

Ne valja zanemariti ni sociokulturne uslove. Mislim da je najvažnije da je naša sredina uopšteno posmatrano veoma tradicionalna i konzervativna zbog svoje patrijarhalnosti, vezanosti za autoritete i generacijske i grupne lojalnosti, te zato nesklona novinama koje se olako proglašavaju modom ili nečim što nije nama

primereno, a posebno nesklona tome da se kritička pitanja postavljaju čak i onda kada izgleda da nisu opravdana, čisto vežbe i provere radi.

Nauka, naravno, može služiti i kao serviser (tzv. servisna nauka) za potrebe privrede, državne uprave, vojske, političkih partija i tako dalje. Primera iz sveta ima više nego dovoljno, na primer severnoamerički *Intensive Language Training Programme* iz Drugog svetskog rata ili psiholingvistička istraživanja za potrebe američke armije. Ali ni kod nas primeri ne manjkaju, posebno kad je reč o standardnom jeziku. Na primer, naši stavovi prema Vukovoj reformi su, po meni, ipak više politički nego lingvistički i prosvetni. U tom smislu smo moderni, ali na jedan loš način.

Konačno, pitanje je da li su tradicija i modernost generacijski problem ili nešto drugo? Činjenica je da su stariji po pravilu konzervativniji i u tome se ništa ne razlikujemo od ostatka sveta (ili bar od onog sveta o kome ja nešto više znam).

6. Vrednovanje tradicionalnog i modernog

Ni tradicionalno ni moderno nisu vrednosti po sebi, a oba stava su neposredno štetna ako se apsolutizuju. Pri tom ne valja smetnuti s uma da je nauka o jeziku samo jedna od nauka koje se bave čovekom, i da je prošla kroz iste one faze kritičkih razmatranja kroz koje su prošle i druge, na primer istoriografija i sociologija, te da je pozitivizam u nauci o jeziku bio kritikovan koliko i u njima. Međutim, takve rasprave o teorijskim ishodištima nauke o jeziku kod nas, pri tom mislim pre svega na srbistiku, nisu vođene, i u tome smo konzervativni i tradicionalni. Ali to ne znači da se neke promene nisu događale, one samo nisu eksplicirane u teorijskim debatama.

I tradicionalnost i modernost mogu poslužiti kao ulaznica u društvo odabranih, a to je nenaučno merilo. Daleko je značajnije kako se nešto radi, od jezičkih analiza preko pisanja priručnika do važećih stavova o metodici nastave. O tome se kod nas malo ili nimalo raspravlja kao što se malo ili nimalo raspravlja i o drugim oblastima. U tom smislu smo konzervativni, a tradicionalni kao posledica konzervatizma.

Mislim da je osnovni uzrok tome u našoj opštoj konzervativnosti, odnosno u našim sociokulturnim uslovima. Kod nas se smatra nepristojnim da mlađi, oni sa nižim zvanjima i oni koji nisu unutar uže struke postavljaju pitanja i kritikuju, a posebno kad kritikuju autoritete. A ne treba zanemariti ni izvesnu dozu intelektualne lenjosti uočljive u našoj sredini zbog nedovoljne konkurencije.

I mada se o konzervativnosti i repatrijarhalizaciji naše sredine, te o našim političkim i ekonomskim prilikama može mnogo govoriti, neću više o tome, jer mi se čini besmislenim ponavljati koliko su one loše i ne pogoduju razvoju nauke.

7. Posledice

Osnovna posledica takvog stanja jeste da se ne možemo pohvaliti kadrovima. Prosto, ne može se uspešno razvijati savremena nauka u skučenim sredinama; postoji kritična masa naučnika, a mi tu masu nemamo, jer se kod nas premalo ljudi bavi naukom o jeziku. To važi za univerzitet, a broj naših srednjoškolskih nastavnika koji se bave naukom o jeziku praktično je zanemariv. To se vidi i po tradiciji u kojoj srednjoškolske gramatike i udžbenike pišu profesori univerziteta (istina, ne samo jezika). Tu jesmo tradicionalni i ne vidim da će se to brzo izmeniti, jer je zanimanje studenata za matične grupe malo, celovita sredina je veoma skućena bez izazova i konkurencije i nema skoro nijednog mehanizma koji bi podsticao srednjoškolski kadar da se bavi naukom.

To dalje uzrokuje nedostatak proizvoda kad je reć o srpskom jeziku. Mi nemamo jednotomni rećnik srpskog jezika, priručni etimološki rećnik, rećnik sinonima, rećnik antonima, frazeološki rećnik, rećnik antroponima, rećnik toponima... Nedostaju nam i mnogi priručnici, na primer uvod u onomastiku, istorija jezika...

Znam da postoji rećnik Miloša Moskovljevića, ali je zastareo, znam da postoji Lalevićev rećnik sinonima, ali je slabo upotrebljiv, a ne može se naći ni antikvarno, znam da postoji Popovićeva istorija jezika, ali je jezički većini nedostupna i nema je u prodaji. I tako dalje. Da li je nešto dostupno ili nije, jeste puka činjenica, da li je nešto kvalitetno ili upotrebljivo zavisi od onoga ko procenjuje i njegovih ili njenih merila. Ja iznosim svoje mišljenje i svestan sam da moje ocene ne zvuće svima, najblaže rećeno, podjednako prihvatljivo, ali to su stvari o kojima je nužno raspravljati. Osim toga, mi koji koristimo te proizvode u našem svakodnevnom radu, možemo da procenimo, ako ništa drugo, onda bar njihovu upotrebljivost i savremenost.

Ako pak govorimo o stranim jezicima, veliki delovi sveta za nas ne postoje u jezićkom smislu, što je posledica niza politićkih, ekonomskih, naućnih, kadrovskih i drugih činilaca.

U celini posmatrano, kod nas su standardizacija jezika i izrada pravopisa uglavnom tradicionalni, od izbora korpusa do principa normiranja. Naš pravopis formiraju ljudi koji su prešli petu deceniju, a treba da ga koriste oni koji su danas deca. Onda mi se čini važnijim da se kao korpus i merilo ispravnosti uzima njihov govor, jer su oni budućnost jezika. A ono što nije obuhvaćeno pravopisnom normom, na primer pisanje datuma, oznaćavanje odeljaka i nabranja, uopšte nije zanemarivo. Naprotiv, mnogo se piše i govori o odnosu između jezika i nacije, a može se postaviti pitanje nije li bitnije rešavati pitanje praktićnosti i upotrebljivosti pravopisa.

Dijalektologija nam je vanvremenska, jer nema longitudinalnih istraživanja (istraživanja promena u dijalektima).

Nema ni značajnijih istraživanja gradskih govora. Na primer, Beograd ima četvrtinu stanovništva Srbije i opravdano je postaviti pitanje da li je važnije i sa tačke gledišta istorije jezika i sa tačke gledišta dijalektologije istraživati govor Beograda ili govor nekog demografski beznačajnog sela u Šumadiji. Izuzetno je važno što se pojavila knjiga *Srpski jezik na kraju veka*, ali bi bilo još važnije da se intenziviraju takva istraživanja tekuće istorije jezika, tim pre što se demografska osnova srpskohrvatskog dijasistema iz temelja promenila tokom poslednjih petnaestak godina, a posebno tokom rata.

O izazovima koje nameće informaciona tehnologija, neću ni da govorim, jer smo tu u velikom zaostatku.

Ja ne tvrdim da se ništa ne radi, naprotiv, mnogo se radi. Međutim, problem je u tome što se malo šta od toga objavljuje. Ono što nije objavljeno, to jednostavno ne postoji. To je stvar finansija, organizacije, institucija, političke volje, o tome vredni razgovarati, ali treba da bude jasno da pisanje za ladicu pisaćeg stola nema svrhe sem u ličnoj karijeri i ličnom zadovoljstvu.

8. Zaključak

Da zaključim. Nije po meni modernost u tome da svi prihvatimo generativnu gramatiku ili nešto drugo, nego da se obuhvati što širi spektar problema, da se ne zatvaramo u uske atare koje ljubomorno čuvamo, da se ne odbijaju nova područja istraživanja i novi pristupi, da se otvoreno razgovara o svim problemima, da se ne mistifikuju stvari, da se ne poziva na prethodne zasluge... Uopšte, modernost je u otvorenosti. A nje, nažalost, nemamo.

Naravno, jedna je stvar šta bi valjalo činiti, a druga je stvar šta je moguće. I o tome bi trebalo razgovarati.

Живојин Сипанојчић (Београд)

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У ЛИНГВИСТИЦИ

1.

Схватио сам садржај наслова као питање. И ове су речи сасвим лично и – ипак – није на одмет рећи – сасвим ad hoc разматрање нимало једноставног питања, за које се може рећи да је од битне важности за развој сваке науке, па и ове наше – науке о језику. Питање је, наиме: где је граница на којој научник може пресећи континуитет методологије приступа материји коју изучава?

Наравно, одговори на то питање могу почињати ерудицијски – навођењем оцена које дају прегледи развоја даће науке, па и лингвистике, кроз историју, или навођењем конфронтирања разних методологија, прошлих и садашњих, у приказима праваца у дајој науци, па и у лингвистици, или у поредном анализом резултата истраживања одређених семената материје која је предмет даће науке, па и предмета наше науке – лингвистике.

Као граничници тада се обично узимају имена научника и, наравно, деценије у вековима обележене појединим именом, уз које се везује појам “правац”, ипак тог појма обухватио.

In ultima analysi, ерудицијском одговору основа се своди на – енциклопедијски приступ. Када би се могао завршити дискурс постављен темом “традиционално и модерно у лингвистици” – лако је сагледати: са појавом сваке нове енциклопедије. За некога, који неће одговоре из постојећих енциклопедија, дакле – негде половином XXI века, а за мене, дакле – ad calendae graecas.

2.

Ја ћу бити пражмањичнији. Зато бих свој одговор на овако постављено питање дао у облику – питања. Рецимо, то би питање зласило некако овако: Колико би људи, чак и са универзитетским образовањем а који су говорници различитих матерњих језика, могло да се узајамно разуме да описне граматике и описи, било једнојезични било двојезични, речници немају углавном сродан лингвистички инструментарј, и то – базиран на класичном грчком, односно латинском приступу језичкој материји? Па чак и кад није реч о људској комуникацији у оквиру индоевропских језика?

Овако срочним питањем желим да нагласим чињеницу да у континуитету развоја лингвистике, баш као и било које групе науке, заправо и нема оштрих резова између традиционалног и модерног, да се

модерно развија у језџру традиционално, или да традиционално – рађа модерно. Алерџичнима на материјалистичку дијалектику, која џовори о јединству сушћоности, што вероватно неће бити прихватљиво, као што им неће бити прихватљива чињеница да сваки нови научни дисциплуи и материји коју ми лингвисти изучавамо, дисциплуи језику, дакле – као и свакој другој материји, природе живо, или неживо – мора имати проверу у традицији, у људској пракси.

3.

Али – таквима могу да поручим: па, пробајте да комплетно лингвистички (што подразумева и "знак" и "означено") Енглезу, или Немцу, или Норвежанину, па и Русу, објасните исказ Милоша Црњанско, из VII поглавља "Сеоба":

Он (Исакович) их подиже са калдрме и шрже за собом, урлајући од миља жрујама ветерана...: "Срби! – за графа Валиса! Срби! – за графа Валиса!..."

Похваљен за напад на Мајнци, Исакович је остао, и у благу под Вормсом, на челу претходнице. За свако, сво, војника добио је од Карла Лошаринско, по један сребрни флорин. Тај новац је поделио војницима, уз прикладан џовор о Великомученику Цару Лазару ("Сеобе", Београд, 1996, стр. 103, 120).

– а да не уопштебити све инструменте такозване класичне науке о језику. Наравно, Кинезу ћеће прво те инструменте довести у кореспонденцију с инструментарием нежове лингвистичке традиције.

Искрено речено, не знам колико би у таквој комуникацији анализе језичке материје помогла било која модерна теорија која не би израсла, сасвим умерено и без асолативне нежације, из традиционалне драматике, па тиме и из традиционалне науке о језику.

4.

Роман Јакобсон у својој књизи Структура језика¹⁴ има поглавље с називом Двадесети век у европској и америчкој лингвистици: Крепања и континуитет¹⁵. То је Јакобсонов чланак објављен жогину дана пре објављивања

¹⁴ R. Jakobson, The Framework of Language, Michigan Studies in the Humanities, Ann Arbor, 1980.

¹⁵ The Twentieth Century in European and American Linguistics: Movements and Continuity, str. 61–79.

књиже, и то под насловом *Европска основа америчке лингвистике*¹⁶. О њиховом односу традиционалног и модерног, у томе погледу, Роман Јакобсон прихватио став великог иноватора у лингвистици Леонарда Блумфилда. Каже он: "С њим у вези, вреди поменути да је Блумфилд, који је био спреман да верује да овде тежи да ико може научити 'било шта фундаментално што Лескин није знао', усвојио Сосирову синхроничку лингвистику иако различиту од свој скоро младограматичарског става према 'језичкој историји'..." (стр. 69).

Блумфилд је, каже Јакобсон, увек изражавао своју аверзију према било каквој нетолерантности и борио се против "разорног утицаја odium theologicum-a", било с које стране он долазио, јер би, по њему, "смртоносно било имати само једну прихваћену доктрину" (стр. 65).

Роман Јакобсон је подједнако уважавао и Карла Брузмана, и Августа Лескина, који су, као "водећи немачки компаративисти и предводници у свешу чувене Лајпцишке младограматичарске школе, наглашено признавали огромни подстицај који је европском истраживању историје језика дао Вилијам Двајт Вијни (William Dwight Whitney) својом оригиналном обрадом њених принципа и метода" (стр. 66). Као што је уважавао и Вијнија, налазећи да је и сам Фердинанд де Сосир Вијнију одао признање за "утицај на целокупне студије компаративне граматике, а да није написао лично ни једну страну из ње" (стр. 67). Смисао овог уважавања, јасно је, налази се у Јакобсоновом уважавању свих корисних лингвистичких школа као елемената континуитета лингвистичке науке.

Тако је могао Роман Јакобсон, који је сам приложио лингвистици мноштво нових инструмената, а њега је, рецимо, писао о настанку језика код деце, дакле и код – човека, и овако: "Тек кад дете доспие до способности да изрази и субјекат и предикат у њиховом међуодносу, тек на том дијалектном степену, језик постаје оно што јесте..." Дакле – сасвим традиционално, "класично": субјекат и предикат. А Роман Јакобсон био је – модерни лингвиста.

¹⁶ The European Background of American Linguistics, ed. by. H.M. Hoenigswald, Dordrecht, Foris, 1979, 162–173.

Danko Šipka (Poznanj)

DIMENZIJE I SVRHOVITOST TRADICIONALNOG I MODERNOG

U vremenu u koje nam je dano da budemo uronjeni, metafora svetog Avgustina o sadašnjosti kao neuhvatljivoj sekiri koja deli ono što je bilo od onoga što će biti obremenjena je, bez svake sumnje, novim značenjima. U onome što Preston King, jedan od filozofa vremena iz oksfordske škole, naziva "unfolding time" (vreme koje se pred nama razvija), rasap među okomicom tradicije i horizontalom modernog danas je kod nas zasigurno osnovni generator dinamizma u javnom diskursu – od politike do književnosti i nazad. Neuhvatljiva sekira ne samo da neprestano udara po vremenskoj liniji (onako kako je vidi domoderna misao) nego je čujemo i u svim meandrima različenog vremena (onako kako ga vide postmodernisti). Pojavni oblici tradicionalističkog i modernističkog programa raspoznaju se kako u javnim nastupima "patriotskih" odnosno "kosmopolitskih" političara, tako i u književnosti Ćosića s jedne i Basarâ s druge strane. U lingvistici se ova deoba očituje dvojako. Prvo, kao puki odraz ili posledica realizacije ovog ili onog političkog programa, što smo mogli da vidimo u nizu akata vandalizma kojima je donedavno bio podvrgnut Filološki fakultet u Beogradu. Drugo, kao unutrašnji raskol, kao različita viđenja svrhe i metoda lingvističkog delovanja. Ovde nas, kao lingviste, dakle ne politikologe, zanima samo ovaj drugi, reklo bi se, unutarlingvistički raskol.

Pre nego što se pozabavimo dimenzijama tradicionalnog i modernog u lingvistici, valja se podsetiti dvaju osnovnih ciljeva ovog područja. Lingvistika, kao uostalom i svaka druga nauka, dužna je, prvo, da objasni ljudsku jezičku sposobnost i ono što iz nje proizlazi, kako uopšte, tako i za svaki od jezika i njihovih grupa, a onda i da doprinese nizu primena znanja o jeziku, od učenja stranih jezika do kompjuterskog prevođenja. Ovi zadaci često se, ne samo kod nas, gube iz vida, pa lingvističko delovanje postaje samo sebi svrha. Promišljanje odnosa tradicionalnog i modernog u lingvistici trebalo bi, mislimo, usidriti u prostoru podređenosti ovim dvama osnovnim ciljevima. Svrhovitost pojava oblika tradicionalističkog i modernističkog programa srazmerna je stepenu ispunjavanja osnovnih lingvističkih zadataka.

A sada na samu stvar. Podela na tradicionalno i moderno unutar lingvistike može se prepoznati u dve ravni. Prva se tiče teorije, pristupa, metoda, druga, opet tehnika rada. U ovoj prvoj ravni, nazovimo je teorijskom, prelom tradicionalnog i modernog ogledao se u pomeranjima paradigmi (onako kako ih određuje Kuhn). Ako pođemo od devetnaestovekovne filologije, ta paradigma dobila je početkom veka, kao svojevrsnu opreku, strukturalistički program; taj je, opet, kao modernu opreku imao generativistički projekat, koji, konačno, stoji u opreci prema novijem pristupu kognitivne lingvistike. Upotrebljavamo, jasno je, velike narative. Svaki od

navedenih projekata zapravo je hidra, čiji se pojedini ogranci znatno razlikuju. Dovoljno je uporediti (i dalje autonomistički) minimalizam sa leksikalizovanim, upravo radikalno neautonomističkim HPSG-om pa da se vidi koliko je razuđen generativizam.

U drugoj pomenutoj ravni, nazovimo je praktičnom, rascep se pojavio u osamdesetim godinama dvadesetog veka prvo u formi tradicionalističke neupotrebe i modernističke upotrebe računara, a onda u konzervativnim, s jedne strane, i intenzivnim, s druge, korišćenjem tog resursa.

Kako god da postavimo stvari, naša lingvistička scena u dobroj je meri tradicionalna u obema pomenutim dimenzijama – teorijskoj i praktičnoj. Dominira strukturalistički pristup, često sa filološkim primesama, a upotreba računarskih resursa u velikoj je meri ograničena. Svrhovitost modernog i istovremeno nesvrhovitost tradicionalnog čini se nesumnjivom u onoj drugoj, praktičnoj dimenziji. Pitanje nije *da li* nego *kako* maksimalno iskoristiti računarske resurse. Prednosti brzog pronalaženja informacija, njihove statističke i druge obrade više su nego očigledne. Prostor za raspravu sužen je na dogovor o načinu kompjuterizacije leksikografskih i drugih projekata, uvođenju minimuma kompjuterskolingvističke pismenosti koja se očekuje od diplomaca lingvističkih smerova i sl.

Stvari nisu tako proste u teorijskoj ravni. Ako i postoji, makar prećutna, saglasnost o tome da je lingvistika zasebna disciplina (što je ujedno i napuštanje filološkog projekta), nije očigledno da nakon generativizma i kognitivne lingvistike znamo nešto više o ljudskoj jezičkoj sposobnosti i pojedinim jezicima. Nije očigledno ni to da je tu elemenat modernog poboljšao primenjenolingvističke delatnosti kakve su nastava stranih jezika, prevodenje, leksikografija, kompjuterska lingvistika i sl. I upravo ta dimenzija otvara podijum za ovu raspravu. Ova dimenzija iznedruje niz diskusijskih žarišta, počev od onih najopštijih tipa: "Treba li da raskinemo s kod nas dominantnim strukturalizmom?", "Da li je poželjan eklektički pristup u kome bi se, po potrebi, kombinovali elementi postojećih paradigmi i njihovih ogranaka?", pa do onih najpraktičnijih, kakva su: "Da li su nam još potrebne studije o jeziku pisaca?", "Postoji li kod nas nakrivljenost istraživačkog prostora u stranu dijalektologije?" i slično.

Ova je tribina i zamišljena kao mesto civilizovanih cehovskih rasprava o navedenim i sličnim pitanjima. Budući prva u, kako se nadamo, nizu sličnih okupljanja, ona je istovremeno i neka vrsta impulsa budućim, znatno fokusiranijim tribinama o svemu onome o čemu postoje različita mišljenja unutar srpskog lingvističkog esnafa. Treba se nadati da u tim raspravama neće biti zaboravljen kriterijum svrhovitosti – koliko svako rešenje koje se predloži doprinosi ispunjavanju osnovnih lingvističkih zadataka.

ХРОНИКА

РАД ЛИНГВИСТИЧКОГ КОЛОКВИЈУМА У ИНСТИТУТУ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Рад Лингвистичког колоквијума (кога смо представили у првом броју *Лингвистичких актуелности* у рубрици: Хроника) одвијао се у предвиђеној динамици, па је од марта до средине маја одржано више састанака, са циклусом предавања на тему: *Типови речника и њихова улога у стицању системског лингвистичког знања*. До сада су представљени следећи типови речника: речник стереотипа, етнолингвистички речник, старословенски (црквенословенски) речници, дијалекатски (регионални) речници, обратни (атерго) и творбени речници. Уз представљање општих карактеристика наведених типова речника, предавачи су говорили о историјату њиховог настајања, о теоријско-истраживачком раду који је претходио или који треба да претходи настанку појединих типова речника, о лингвистичким срединама и школама које су иницирале израду појединих типова речника, као и о улози појединих лингвиста који су заснивали одређене лексикографске пројекте и сл.

Тако су велико интересовање побудила два штампана тома вишетомног пољског речника стереотипа *Słownik stereotypów i simboli ludowich* (Речник стереотипа и народних симбола), Лублин, 1996, 1999 (два тома). О овом речнику, о тиму етнолингвиста који ради на овом пројекту под руководством Жежија Бартмињског, као и о лублинској етнолингвистичкој школи, говорила је Тања Петровић, сарадник Института.

Етнолингвистички речник московске етнолингвистичке школе *Славянские древности* (Словенске старине), Москва, 1995, 1999 (два тома, под руководством Н. И. Толстоја) представио је проф. др Љубинко Раденковић из Балканолошког института у Београду. Поред општих карактеристика овог речника и рада сарадника московске етнолингвистичке школе, Раденковић је опширно представио историјат оснивања ове школе и самог речничког пројекта, као и сарадњу српских лингвиста са етнолингвистичким центром у Москви. Као резултат те сарадње ради се скраћена верзија овог речника, обима око 1000 стр. на српском језику и биће објављена у Београду.

О старословенским (црквенословенским) речницима и историјату заснивања пројекта овог типа у словенској лингвистици, као и о значају речника овог типа, говорио је мр Никола Родић, сарадник Института за српски језик – старословенски одсек. Идеја о изради речника овог типа, како је истакао Родић, јавила се у XIX веку, а до сада је урађен приличан број, од којих је најважнији општи речник старословенског језика (Чешка, Праг). У току је израда црквенословенских речника редакција словенских језика или сл. пројекта, што је као идеја предложено на IV међународном конгресу слависта у Москви. У Србији пројекат израде црквенословенског речника српске редакције основан је 1969. Ексерцирана је грађа из јеванђеља од XII до XVI

века, као и грађа из 10 апостола, новозаветних текстова српске редакције. За сада се планира израда јеванђељског речника српске редакције, који ће, по речима Н. Родића, имати вишеструки значај и имаће компаративни и диференцијални карактер. Он би, како је у свом излагању истакао Родић, могао бити и солидан извор (уз јеванђељске речнике редакција осталих словенских језика) за израду општег речника јеванђељског текста свих редакција, чиме би се реализовао пројекат општег црквенословенског речника свих редакција.

О дијалекатским (регионалним) речницима српског језика и њиховом значају за проучавање српског језика говорио је др Драго Ћупић, научни саветник. Он је представио све до сада публиковане речнике овог типа, као и оне који су у штампи, и истакао битне карактеристике које један добар дијалекатски речник треба да има. У разговору који је покренут овим излагањем била су постављена питања о месту дијалекатске (регионалне) лексике у дескриптивном речнику академијског типа, као и питање да ли дијалекатски речник треба да представи сву лексику једног говора или само диференцијалну. У вези са првим питањем преовладало је мишљење да дијалекатском (регионалном) лексиком не треба оптерећивати дескриптивне речнике стандардног језика, поготову ако се лексика читавог подручја српског језика представља у дијалекатским (регионалним) речницима. У вези са другим питањем било је више различитих мишљења, па је питање остало отворено са препоруком да дијалектолози преиспитају све аргументе различитих предлога и да нађу најбоље решење.

О обратном (атерго) речнику говорио је др Мирослав Николић, виши научни сарадник Института, који је и аутор најновијег *Обратног (атерго) речника српског језика* (речник је у штампи, издавачи Институт за српски језик САНУ, Београд и Матица српска, Нови Сад). Он је изнео своје мишљење о томе које карактеристике треба да има добар атерго речник и које информације треба да понуди корисницима, руководећи се не само досадашњом праксом и теоријским претпоставкама за израду речника овог типа, него и сопственим искуством. Корпус савременог српског језика наметнуо је аутору нову концепцију израде атерго речника која је знатно захтевнија од досадашњих. М. Николић је знатно повећао број информација о јединицама овог речника, настојећи да обухватном граматичком обрадом, као и подацима о изворима удовољи већем броју корисника, пре свега лингвиста различитих усмерења, којима је речник овог типа и намењен. Занимљиво је било чути који су проблеми захтевали посебан напор, као и то да су многи од њих остали нерешени упркос ауторовог настојања да их идентификује као појаву и да их подведе под постојећа правила. Претпостављамо да је оваква запажања аутор навео у предговору свог речника, и да ће нека питања бити подстицајна за будуће истраживаче и проучаваоце српског језика.

О творбеним речницима говорила је проф. др Даринка Гортан-Премк и то у вези са заснованим пројектом израде лингвистичких речника (у Одељењу за језик и књижевност, Матица српска, Нови Сад). Она је изнела лингвистичке

претпоставке за реализацију пројекта израде творбених речника. Према њеном предлогу најпре би требало урадити речник деривационих гнезда, са посебним деловима за све врсте речи, а после њега би требало приступити изради речника морфема и творбеног речника српског језика. Д. Гортан-Премк је у свом излагању истакла важност речника овог типа за даље системско изучавање српског језика.

Стана Ристић (Београд)

ЛИНГВИСТИЧКА СЕКЦИЈА ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

У марту 2000. године на основу закључака Наставно-научног већа Филолошког факултета обновљен је рад Лингвистичке секције и конституисана је њена управа, коју чине проф. др Љубомир Поповић (председник), проф. др Љубиша Рајић, проф. др Весна Половина и мр Татјана Грек (секретар). Управа је у циљеве рада Секције уврстила унапређење научног и педагошког рада на Филолошком факултету и развијање интеркатедарске сарадње, као и развијање сарадње Филолошког факултета са другим институцијама заинтересованим за рад у области теоријске и примењене лингвистике. Намера је Секције и покретање иницијативе за оснивање Лингвистичког друштва Србије, као и покретање факултетског часописа намењеног првенствено млађим лингвистима.

Уједно, Лингвистичка секција Филолошког факултета до сада је уприличила два састанка, на којима су предавачи били проф. др Ранко Бугарски (април), чије је предавање под насловом *Неки аспекти жаргонизације у нашем данашњем језику* побудило велико интересовање слушалаца, а затим и проф. др Душка Кликовац и мр Катарина Расулић (мај), које су заједнички представиле тему *Основни појмови лингвистике: категоризација и појмовна метафора*. Ови састанци показали су заинтересованост како колега тако и, у још већој мери, студената Филолошког факултета.

За идућу академску годину Лингвистичка секција припрема серију предавања, подједнако занимљивих за наставнике и студенте. Прво у низу биће посвећено Апријановој семантици, док ће се друго бавити симултаном и консекутивним преводом.

Татјана Грек (Београд)

DRUŠTVO ZA LINGVISTIKU SRBIJE

U Beogradu je maja meseca ove godine grupa lingvista osnovala Društvo za lingvistiku Srbije. U Srbiji od ranije postoji nekoliko manje ili više aktivnih društava, na primer, Društvo za srpski jezik i književnost, Slavističko društvo Srbije, i već odavno neaktivno Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije čiji se samo vojvođanski deo povremeno okuplja, ali ne postoji nikakvo društvo koje bi zadovoljilo potrebe za okupljanjem lingvista različitih jezičkih i stručnih opredeljenja. Prvi korak ka takvom sistematskom okupljanju bilo je obnavljanje rada Lingvističke sekcije Filološkog fakulteta, ali kako je njen rad ograničen uglavnom na sam Fakultet, osetila se potreba da se stručno okupljanje lingvista proširi na ostale naučne, obrazovne, kulturne i druge zainteresovane institucije, tim pre što takvih institucija ima mnogo.

Društvo želi da svojim delovanjem podstiče svestran razvoj lingvistike i primenu njenih saznanja u svim oblastima društvenog života organizujući razne vidove naučnih i stručnih skupova, od kongresa do tribina, da poveže naučne i stručne radnike iz raznih oblasti i mesta i da objavljuje naučne i stručne pojedinačne i serijske publikacije. Društvo je otvoreno za saradnju sa drugim jugoslovenskim i inostranim naučnim i stručnim udruženjima, naučnim, obrazovnim i kulturnim institucijama, medijima, nadležnim državnim organima i drugima koji pokazuju zanimanje za probleme nauke o jeziku.

Član Društva može biti svako ko se profesionalno bavi naukom o jeziku ili primenom njenih rezultata i prihvata ciljeve i statut Društva, a na osnovu preporuke jednog od članova.

Za predsednika Društva izabran je prof. dr Ljubomir Popović, za potpredsednika prof. dr Vesna Polovina i za generalnog sekretara prof. dr Ljubiša Rajić. Sedište Društva je na Filološkom fakultetu.

Upravni odbor Društva će početkom jeseni pripremiti i podneti članovima predlog rada za sledeću školsku godinu. Za detaljnija obaveštenja se možete obratiti generalnom sekretaru na elektronsku adresu lj.rajic@yubc.net, a na istu adresu možete slati i svoje predloge za rad Društva.

Ljubiša Rajić (Beograd)